

Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A, No 5

Korteniemen metsänvartijatila

Anu Vauramo

METSÄHALLITUS
Luonnonsuojelu

Tekijöiden yhteystiedot

Anu Vauramo
Metsähallitus
Luonnonsuojelukeskusyksikkö
PL 94, 01301 Vantaa
anu.vauramo@metsa.fi
puh. 0205 64 4327

Annamari Ilola
Metsähallitus
Etelä-Suomen luontopalvelut
annamari.ilola@metsa.fi
puh. 0400 549 644

Julkaisun sisällöstä vastaavat tekijät,
eikä julkaisuun voida vedota
Metsähallituksen virallisena
kannanottona.

ISSN 1235-6549
ISBN 952-446-385-7

2. korjattu painos
Edita Prima Oy
Helsinki 2004

Kansikuva: Korteniemen päärakennus. Veli-Matti Väänänen.

© Metsähallitus 2004

KUVAILULEHTI

JULKAISIJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	28.7.2004
TOIMEKSIANTAJA		HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	DIAARINUMERO	
SUOJELUALUETYYPPI/ SUOJELUOHJELMA	kansallispuisto		
ALUEEN NIMI	Liesjärven kansallispuisto		
NATURA 2000 -ALUEEN NIMI JA KOODI	Liesjärvi FI0344001		
ALUEYKSIKKÖ	Etelä-Suomen luontopalvelut		
TEKIJÄ(T)	Anu Vauramo		
JULKAISUN NIMI	Korteniemen metsänvartijatila		
TIIVISTELMÄ	<p>Korteniemen uudistila perustettiin Tammelan Letkun kylään vuonna 1792. Tila joutui lopulta Turpoon sahan haltuun kuten muutkin kulmakunnan uudistilat. Korteniemi oli sahayhtiön torppana. Vastaavanlaista sahayhtiön maanomistuksen syntyä ja uudistilojen menetystä ei muualla Hämeessä tapahtunut.</p> <p>Metsähallitus osti Turpoon sahan maat vuonna 1878. Sahan viimeisestä torpparista Kalle Lönngrénistä tuli Korteniemen lohkon ensimmäinen metsänvartija. Metsänvartijan velvollisuuksiin kuului kruununmetsien valvonta, metsänhoitajan avustaminen, hakkuiden valvonta ja raatelevaisten eläinten hävitys. Palkkiona hänellä oli metsänvartijatorpan tuotto sekä pieni rahapalkka.</p> <p>Korteniemeen rakennettiin uusi tilakeskus 1880-luvulla. Metsähallituksella ei ollut tyyppipiirustuksia virkataloihin, mutta rakennusmateriaalien ja rakennusavustuksen turvin se vaikutti metsänvartijatorpan ulkoasuun. Korteniemen puutarha perustettiin 1910-luvulla.</p> <p>Aukusti Lönngrén valittiin isänsä jälkeen Korteniemen metsänvartijaksi. Uudessa ohjesäännössä vuonna 1909 metsänvartiointi miellettiin pääelinkeinoksi eikä maatalouden sivuansioiksi. Metsänvartijan työkenttä laajeni valvonnan lisäksi käsittämään kaikki metsätyöt.</p> <p>Liesjärven kansallispuisto muodostettiin vanhoista valtion maista vuonna 1956. Korteniemen metsänvartijatila rajattiin kansallispuistoon turvaamaan ihmisen luomien katoavien luontotyyppien ja kulttuurimaiseman säilyminen. Puiston ensimmäinen vartiomies oli Aukustin poika Aarne.</p> <p>Korteniemen kulttuurimaiseman arvo on maatalouden muutosten edetessä kasvanut. Rakennukset on suojeltu, ja vanhan pihapiirin hoitoa jatketaan perinteisin menetelmin.</p>		
AVAINSANAT	Liesjärven kansallispuisto, metsänvartija, metsänvartijatila		
MUUT TIEDOT	toinen korjattu painos		
SARJAN NIMI JA NUMERO	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 5		
ISSN	1235-6549	ISBN	952-446-385-7
SIVUMÄÄRÄ	83	KIELI	suomi
KUSTANTAJA	Metsähallitus	PAINOPAIKKA	Edita Prima Oy
JAKAJA	Metsähallitus, luonnonsuojelu	HINTA	10 euroa

PRESENTATIONSBLAD

UTGIVARE	Forststyrelsen	UTGIVNINGSDATUM	28.7.2004
UPPDRAKSGIVARE		DATUM FÖR GODKÄNNANDE	
SEKRETESSGRAD	Offentlig	DIARIENUMMER	
TYP AV SKYDDSSOMRÅDE/ SKYDDSPROGRAM	nationalpark		
OMRÅDETS NAMN	Liesjärvi nationalpark		
NATURA 2000 -OMRÅDETS NAMN OCH KOD	Liesjärvi FI0344001		
REGIONAL ENHET	Södra Finlands naturtjänster		
FÖRFATTARE	Anu Vauramo		
PUBLIKATION	Korteniemi skogsvaktargård		
SAMMANDRAG	<p>Korteniemi nybygge grundades i byn Letku i Tammela år 1792. Nybygget kom till under stor-skiftets tid och anlades på kronans överloppsmark. I likhet med de övriga nybyggena i trakten övertogs gården småningom av Turpo sågverk. I Tavastland förekom annars inte samma typ av markförvärv.</p> <p>Korteniemi fungerade en tid som torp under sågverksbolaget, men övergick i forststyrelsens ägo 1878, då forststyrelsen köpte sågverkets marker. Sågverkets sista torpare, Kalle Lönngren, blev den första skogsvaktaren på Korteniemi. Till skogsvaktarens uppgifter hörde att övervaka kronoskogarna, bistå forstmästaren, övervaka avverkningar och jaga rovdjur. Som lön fick han avkastningen från skogsvaktartorpet och en liten penninglön.</p> <p>På 1880-talet byggdes en ny huvudbyggnad på Korteniemi. Forststyrelsen hade inga modellritningar för sina ämbetshus, men genom val av byggnadsmaterial och finansiella bidrag till bygget påverkade forststyrelsen torpets yttre karaktär. Trädgården på Korteniemi anlades på 1910-talet.</p> <p>Aukusti Lönngren valdes till skogsvaktare efter sin far. Enligt det nya reglementet från 1909 var övervakningen av skogarna skogsvaktarens huvudsyssla och denna uppgift betraktades därmed inte längre som en bisyssla till lantbruket. Skogsvaktarens arbetsfält utvidgades till att förutom övervakningen omfatta alla typer av skogsarbeten.</p> <p>Liesjärvi nationalpark grundades på statens mark 1956. Korteniemi skogsvaktargård införlivades samtidigt med parken. Målsättningen är att därmed bibehålla ett exempel på värdefulla kulturlandskap, som idag är på väg att försvinna. Som parkens första övervakare fungerade Aukustis son Arne.</p> <p>Korteniemis kulturlandskaps värde har stärkts på grund av förändringar inom lantbruket. Byggnaderna är skyddade och skötseln av gårdstunet fortsätter enligt traditionella metoder.</p>		
NYCKELORD	Liesjärvi nationalpark, skogsvaktare, skogsvaktargård		
ÖVRIGA UPPGIFTER	andra förnyad upplagan		
SERIENS NAMN OCH NUMMER	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 5		
ISSN	1235-6549	ISBN	952-446-385-7
SIDANTAL	83	SPRÅK	finska
FÖRLAG	Forststyrelsen	TRYCKERI	Edita Prima Oy
DISTRIBUTION	Forststyrelsen, naturskydd	PRIS	10 euro

ESIPUHE

Liesjärven kansallispuiston Korteniemen metsänvartijatilan historia on kirjoitettu yli kymmenen vuotta sitten. Tähän painokseen tietoja on päivitetty nykytilanteen tasalle. Puistomestari Annamari Ilola on kirjoittanut uuden luvun (luku 6) ”Korteniemen nykypäivää” ja välittänyt Korteniemen historiaa koskevia asiakkaiden kysymyksiä, joihin olemme pyrkineet tekstiä täydentämällä vastaamaan. Myös lähdeluettelo on saatettu ajan tasalle.

Suurin Korteniemeä koskeva muutos viimeisimmän vuosikymmenen aikana on sen kehittyminen aktiiviseksi perinnetilaksi, jossa vaalitaan vanhaa kulttuuriympäristöä: sen eläin- ja kasvilajeja, rakennuksia ja työtapoja. Korteniemi on elävää historiaa, johon kävijät pääsevät tutustumaan ja itsekin osallistumaan tilan töihin.

Anu Vauramo
Metsähallitus

SISÄLLYS

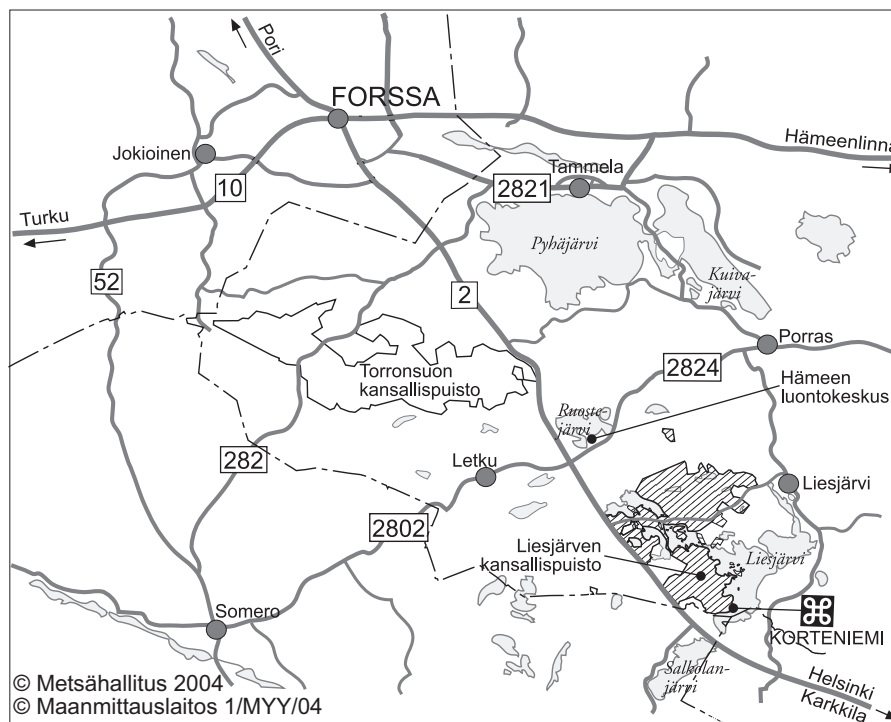
1	ALUKSI.....	9
1.1	Lähteistä	10
1.2	Nimet	10
1.3	Kuvitus	11
2	KORTENIEMEN UUDISTILA	12
2.1	Korteniemen uudistilan erottaminen.....	12
2.2	Korteniemen uudistila.....	12
2.3	Puolet uudistalosta myydään Turpoon sahayhtiölle.....	13
2.4	Toista puolta viljelee Jacob Korteniemi	13
2.5	Keinottelijoiden välikapulana	14
3	SAHAYHTIÖN TORPPANA	15
3.1	Turpoon saha.....	15
3.2	Sahayhtiön uudistila.....	16
3.3	Ensimmäinen torppari Henrik Jacobsson.....	18
3.4	Korteniemen torppa	19
3.5	Viimeinen torppari Kalle Lönngren	19
4	METSÄNVARTIJATILA	20
4.1	Turpoon saha myy maansa	20
4.2	Metsähallitus	21
4.3	Metsänvartija Kalle Lönngren.....	21
4.4	Metsänvartijan velvollisuudet	22
4.4.1	Kruunun metsien valvonta	22
4.4.2	Metsänhoitajan avustaminen.....	23
4.4.3	Hakkuiden valvonta.....	24
4.4.4	Raatelevaisten eläinten hävitys.....	25
4.5	Korteniemestä rakennetaan metsänvartijatila	25
4.5.1	Korteniemeen rakennetaan uusi tilakeskus.....	25
4.5.2	Viljelykset raivataan rakennusten ympärille.....	26
4.6	Metsänvartija Kalle Lönngrenin perhe	27
4.7	Maatalous pääelinkeinona.....	27
4.7.1	Vanhakantainen maanviljely	27
4.7.2	Rapuja kauppias Sipoffille.....	28
4.8	Aukusti Lönngren perustaa perheen	30
4.9	Korteniemen puutarha syntyy	32
4.10	Toinen rakennusvaihe.....	32
4.11	Suomenmielinen metsänvartija.....	34
4.12	Opintiellä.....	34
4.13	Maatalous pysyy pääansiona	35
4.13.1	”Viljakuorman nokassa on parempi istua kuin heinäkuorman”	35
4.13.2	Heinäviljely ratkaisee karjan talviruokinnan	37
4.13.3	Sivuansiot.....	38
4.14	Korteniemen kulkuyhteydet	39

4.15	Metsänhoito tehostuu.....	41
4.15.1	Metsänvartiointi pääelinkeinoksi.....	41
4.15.2	Metsätalouden tarkastukset.....	42
4.15.3	Kiistat puunkäytöstä.....	43
4.15.4	Ojitus.....	44
5	LIESJÄRVEN KANSALLISPUISTO.....	45
5.1	Kansallispuiston isäntäväki.....	47
6	KORTENIEMEN NYKYPÄIVÄÄ <i>Annamari Ilola</i>	48
6.1	Metsänvartijatilan malliin.....	48
6.2	Huusholli kuntoon.....	50
6.3	Kello raksuttaa mennyttä aikaa.....	50
6.4	Antimet omasta maasta.....	51
6.5	Tulevaisuuden suunnitelmia.....	52
	VIITTEET.....	53
	LÄHTEET.....	62
	HAKEMISTO.....	68
	LIITTEET	
	Liite 1 Vanhoja mittoja.....	71
	Liite 2 Korteniemen rakennukset ja rakenteet.....	72
	Liite 3 Korteniemen paikannimet.....	78
	Liite 4 Korteniemen uudistilan kartta 1792.....	79
	Liite 5 Kartta Korteniemen uudistilan maista 1807.....	80
	Liite 6 Korteniemen lohkon alkukartta 1897.....	81
	Liite 7 Korteniemen metsänvartijatilan kartta 1914.....	82
	Liite 8 Korteniemen peltojen ja niittyjen sijaintikartta 1956.....	83

1 ALUKSI

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää Liesjärven kansallispuistossa sijaitsevan Korteniemen entisen metsänvartijatilan menneisyyttä. Alue kuuluu nykyisin puiston kulttuurimaisema-alueeseen. Tämän takia olen painottanut alueen entistä maankäyttöä ja rakentamista.

Korteniemen entinen metsänvartijatila sijaitsee Liesjärven kansallispuistossa Tammelan kunnan Letkun kylässä (kuva 1). Kansallispuisto on muodostettu vanhoista valtionmaista vuosina 1956 ja 1981 sekä UPM:ltä vuonna 2000 ostetusta palstasta. Valtioneuvoston 3.6.2004 hyväksymän lakiesityksen mukaan kansallispuistoon on tarkoitus liittää vielä 1 500 hehtaaria valtionmaata Tammelasta, Somerolta ja Karkkilasta. Kansallispuisto ja ehdotetut lisäalueet sisältyvät pääosin Suomen Natura 2000 -verkoston alueisiin. Korteniemen vanha rajakivi Liesjärvestä erottaa toisistaan Etelä-Suomen ja Länsi-Suomen läänit sekä Tammelan, Someron ja Nummi-Pusulan kunnat.

Kuva 1. Liesjärven kansallispuiston sijainti ja laajuus lakiesityksen 3.6.2004 mukaan.

Korteniemen metsänvartijatila sijaitsi kunnan takamailla. Tilan länsipuolella oli aikaisemmin suuri suoalue, johon kuului Kortesuso, Tynnyrisuo ja kauempana oli vielä Torronsuo. Korteniemi kuuluu Letkun kylään, mutta maantieteellisesti lähinnä on Liesjärven kylä.

Korteniemen tilan nimen alkuperää ei tunneta. Vuonna 1793 muodostettuun tilaan kuului Kortesuso. Alue on voinut saada nimensä suolla kasvaneen järvikortteen mukaan, jota Leonard Lönngren vielä muistaa nähneensä.

1.1 Lähteistä

Olen keskittynyt selvittämään Korteniemen metsänvartijatilan menneisyyttä, erityisesti alueen maankäyttöä. Siten itsenäisen Korteniemen tilan varhaisvaiheet on käyty läpi vain pääpiirteittäin; esimerkiksi kauppoja, varkauksia ja erilaisia sopimuksia ei ole systemaattisesti haettu käräjäpöytäkirjoista. Vastaava materiaali on myöhemminkin jäänyt tarkastelematta.

Päälähteinäni olen käyttänyt kirkollisen aineiston lisäksi metsähallinnon tuottamaa materiaalia. Metsähallinnon arkistomateriaalissa puutteellisimpia ovat Lopen hoitoalueen varhaiset paperit. Alueen maanomistusoloja on valaissut Tammelan metsätöyryjohtajakoulun erinomainen karttakokoelma.

Korteniemen menneisyys olisi jäänyt kuivaksi kuvaukseksi ilman entisen vartiomiehen Aarne Lönngrenin ja emäntä Salome Lönngrenin muistitietoa. Hannu Ormion muistiinpanoissa on heidän haastattelujensa lisäksi myös entisen metsänvartijan Leonard Lönngrenin haastattelutietoja.

Aarne ja Salome Lönngrenin aikaa Korteniemen isäntäväkenä olen käsitellyt lyhyesti, koska sitä on selvitelty kansallispuistoa koskevissa muissa tutkimuksissa. Korteniemen maataloudesta löytyy tietoja Eila Heikkilän tutkimuksesta Korteniemen kulttuurikasvilajistosta. Tiina Kanervan selvitys kuvaa puutarhan ja pihapiirin muotoutumisen. Olen saanut käyttää molempien haastattelutietoja. Kiinnostavia tietoja olen löytänyt myös Rea Luttisen Liesjärven kansallispuiston kasvillisuusselvityksestä.

Alaviitteet selventävät joitakin käsitteitä. Lähdeviitteet löytyvät lopusta kohdasta Viitteet. Käytetyt lyhenteet on selvitetty lopussa olevassa Lähteet-kohdassa. Lopussa on myös selitys vanhoista rahoista, mitoista ja painoista (liite 1).

Liitteenä 2 on Korteniemen pihapiirin nykyinen kartta sekä tietoja nykyisten rakennusten rakennushistoriasta. Liitteenä 3 on kartta Lönngrenien käyttämistä paikannimistä. Korteniemen entisistä rakennuksista ja rakenteista on erillinen selvitys Metsähallituksen Etelä-Suomen luontopalveluissa.

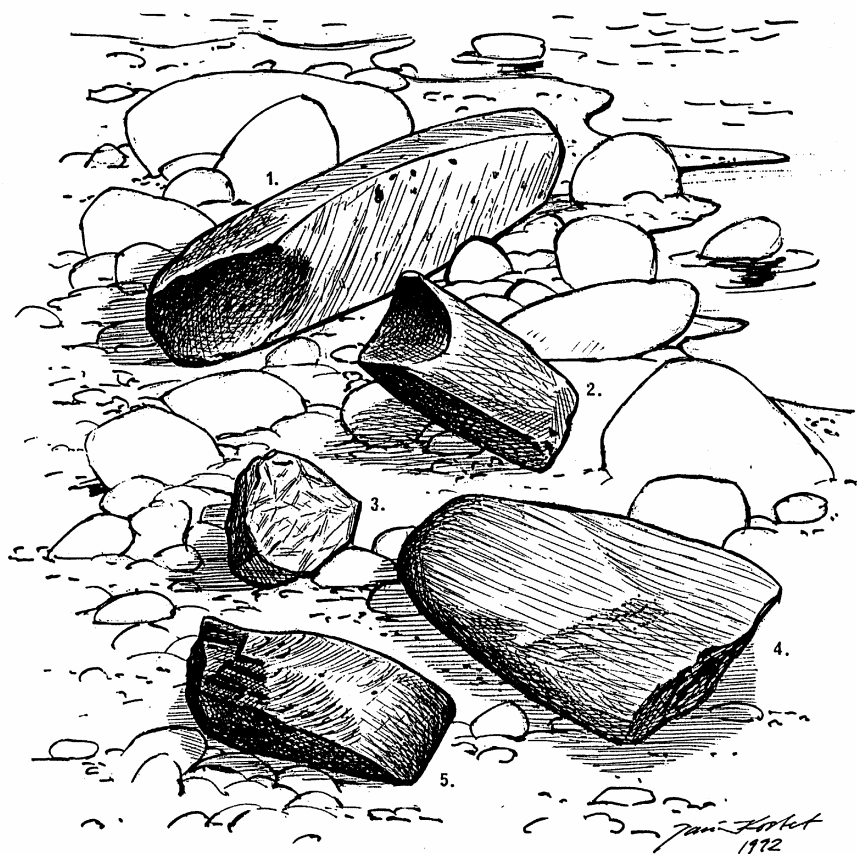
1.2 Nimet

Korteniemen asukkaista olen käyttänyt kirkonkirjoissa olevia nimiä Lönngrenien Korteniemeen muuttamiseen saakka. Tämän jälkeen on – ensimmäistä kertaa mainittaessa – henkilön kutsumanimen jäljessä kirkonkirjoissa mainittu nimi, mikäli ne poikkeavat toisistaan.

Paikoista käytän koko ajan samoja nimiä. Liitteenä 3 on kartta, johon on merkitty Korteniemen lähiympäristön nimiä Aarne ja Leonard Lönngrenin muistitiedon mukaan. Korteniemi kirjoitettiin ensimmäisen kerran muodossa Korteniemi vuonna 1799, jolloin Eric Johan Johansson myi puolikkaan tilasta Jöran Ericssonille. Korteniemestä on käytetty eri muotoja mm. Kårtniemi (vuosina 1792 ja 1806), Kortenjemi (1804), Kortenniemi (1897) ja Kortetniemi (1914–1928).

1.3 Kuvitus

Tämän työn piirrokset ovat Jari Kostetin ja Juha Ilkan. Vanhojen valokuvien mukaan tehdyissä piirroksissa on maininta lähteestä. Kartat on piirtänyt Mervi Kaunto. Rakennuspiirustukset ja liitteenä olevan kartan Korteniemen pihapiiristä ovat tehneet Veijo A. Laine ja Eero Jama Museovirastosta.

Kuva 2. Kivisiä työvälineitä. Aukusti Lönngren löysi 1880-luvulla Pitkäkärjen rantahietikosta kiviesineitä, jotka hän toimitti Kansallismuseoon. Kuvassa numerolla 2 on Aukustin löytämä kourutaltta. Kourutaltta on kivikautinen työväline, jota käytettiin puun käsittelyssä. Korteniemen ja Pitkäkärjen rannoilta on löytynyt lisäksi kourutaltta (1), kvartsinen kaavin (3), särkynyt kirves (4) ja tasataltta (5).¹ Kuva: Jari Kostet.

2 KORTENIEMEN UUDISTILA

2.1 Korteniemen uudistilan erottaminen

Korteniemen uudistilan rajat käytiin vuoden 1792 syyskuussa Kyynärän talossa. Tuolloin Letkun kylän Heikkilän (Uutelan) talosta erotettiin sen itäiset – Korteniemeksi kutsutut – alueet. Uudistilan isännäksi tuli Eric Johan Johansson.²

Korteniemen tilan syntymiseen vaikutti Ruotsin maatalouteen keskittynyt politiikka. Suurvalta-aseman sorruttua Ruotsi joutui tuottamaan elintarpeensa itse. Maatalouden huonoa tuottavuutta yritettiin nostaa purkamalla vanhoja säädöksiä ja toisaalta ohjaamalla entistä tiukemmin maatalouden kehitystä.³

Lainsäädännön vapauduttua talonpojat saivat oikeuden perustaa torppia ja uudistiloja.⁴ Isojakoasetuksen tarkoituksena oli saada talon tilukset yhtenäisemmiksi ja järkiperäistä metsämaiden käyttöä jakamalla ne selvästi talojen kesken. Isojakoa yritettiin nopeuttaa siten, että uudistilojen perustaminen kiellettiin, kunnes isojako oli käyty kylän mailla. Liikamaa⁵ tuomittiin kruunulle.⁶

Isojako pyrittiin käymään ensin sellaisilla seuduilla, joilla oli runsaasti uudisasutukseen kelpaavia takamaita. Kaikki maanmittarin erottamat ja pyykittämät tilat eivät olleet todellisia uudisasutuksia. Liikamaille jäi usein talojen torppia, jotka merkittiin kruunun uudistaloiksi. Esimerkiksi runsas puolet Hämeen vuoden 1800 tienoissa verollepannuista tiloista oli torppia.⁷

Korteniemikin oli vanha torppa – se oli merkitty vuonna 1784 kartoitettuun Kuningaan kartastoon.⁸ Lehdoksensuon laidalla on poltettu kaskia jo 1770-luvulla.⁹

2.2 Korteniemen uudistila¹⁰

Korteniemen raja vedettiin Vesikivestä Lehesjoen poikki Luomjokihaaraan ja sieltä Puskan niityn kautta Tartlamminsuolle. Pohjoisraja noudatti samaan aikaan perustetun Kyynärän uudistalon rajoja Soukonkorpeen asti. Korteniemelle kuuluivat Pitkäkärjen päässä olevat saaret. Talon kalavedet ulottuivat niistä Vesikiveen. Kaiken kaikkiaan Eric Johan Johanssonin uudistila käsitti silloisten mittausten perusteella 1 068 tynnyrinalaa ja 10 ½ kapanalaa maata eli runsaat 500 hehtaaria.

Korteniemen talous oli tuolloin kaskenpolton varassa, kuten uudisasutuksilla yleensäkin. Peltoja oli maanmittari Nordingin arvion mukaan raivattu kaksi tynnyrinalaa. Ne sijaitsivat nykyisten Peltomaan, Ahopellon ja Niemipellon kohdilla, mutta olivat pienempiä. Kaikkiaan eri kaskivaiheissa olevia maita oli runsaat 90 tynnyrinalaa. Enimmäkseen kaskialueet olivat talon ympäristössä, Pitkäkärjessä ja Palonokassa.

Luonnonniittyjä ei ollut. Osittain raivattu Kortesuon niitty latoineen kuului Salokolan kylän Puskan talolle. Vanhat kaskiahot lisäsivät Korteniemen laidunnus-

mahdollisuuksia. Heinää korjattiin Perkonlahden sammal- ja suokorvista, Pitkäkärjestä, Palonokasta ja Savilahdesta.

Korteniemen ympäristössä oli kangasnummea, jossa oli kauan sitten raivonnut metsäpalo¹¹. Kankaalla kasvoi muutamia mäntytukkeja. Sisämaahan päin mentäessä oli suuria soita. Korteniemen mailla oli myös kaksi pientä lampea, nykyiset Pikkulammi ja Kirkkolammi.

Korteniemeen kuljettiin veneellä Liesjärveä myöten. Talolta lähti myös polku Kyynärään, josta pääsi edelleen Kyynäränharjua pitkin Turun ja Hämeenlinnan väliselle Hämeen härkätielle. Naapurikylän Salkolan mylly oli aivan Korteniemen rajalla Lehesjoessa. Salkolaan erkani polku Kyynärän ja Korteniemen väliseltä polulta.

2.3 Puolet uudistalosta myydään Turpoon sahayhtiölle

Eric Johan Johansson ei koskaan itse asunut tilalla. Hänen kotitalonsa oli Lohjalalla. Eric Johan Johansson myi puolikkaan Korteniemeä jo vuonna 1799 renkolaiselle isännälle, Jöran Eriksson Ollilalle 40 hopeariikintaalerilla. Ollilan puolikkaaseen kirjattiin kuuluvaksi Salkolan mylly ja puolet tilan maista, mutta tarkempaa rajaa ei käyty.¹²

Jöran Ollila myi oman puolikkaansa Korteniemeä Turpoon sahayhtiön omistajille vuonna 1805. Sekavat rahaolot ja rahan arvon huononeminen näkyi kauppasummassa: Jöran Ollila sai puolikkaasta Korteniemestä 35 riikintaaleria hopeaan sidottuja pankin seteleitä tai 53 riikintaaleria valtion takaamia seteleitä.¹³

Turpoon sahan hankinta-alueeseen kuuluivat Liesjärven ympäristön kylät. Sahanomistajat yrittivät saada talonpoikien puunmyyntiä valvontaansa erilaisin sopimuksin. Yksinkertaisin ja varmin tapa oli kuitenkin tilojen ostaminen. Tilaisuus oli 1800-luvun alussa otollinen, koska Liesjärven kruununtalallisille annettiin tuolloin perintöoikeuksia tiloihinsa. Tilojen myyntiin liittyi jälkipuheita; väitettiin että myyjiä olisi kestetty runsaasti sahayhtiön viinatehtaan tuotteilla.¹⁴

2.4 Toista puolta viljelee Jacob Korteniemi

Adelcreutzin rykmentin entinen rakuuna Jacob Jacobsson Palmström osti toisen puolikkaan Korteniemeä huhtikuussa 1803. Jacob maksoi puolikkaasta Korteniemestä 40 riikintaaleria. Hän lainasi puolet kauppasummasta talollinen Samuel Adamsson Pinniltä. Kauppaan sisältyi ehto, että Jacob Palmströmin poika avioituisi Eric Johan Johanssonin tyttären kanssa.¹⁵

Jacobin mukana Korteniemeen muutti hänen vaimonsa Caisa Henriksdotter ja heidän tyttärensä Lisa Juliana ja Maria sekä kuopus, isän mukaan ristitty poika Jacob. Perhe alkoi käyttää Korteniemeä sukunimenään.¹⁶

Jacob Korteniemi ryhtyi kunnostamaan tilaa. Hän laajensi Eric Johanssonin vanhaa savutupaa kahdella kamarilla. Pihapiirissä oli kaksi karjasuojaa ja kaksi latoa. Lehmien ja mahdollisen hevosen lisäksi tilalla oli sikoja, joille Jacob rakensi oman sikalan. Pihapiiriin nousi myös kaksi latoa. Pihapiirin ulkopuolella oli viisi latoa: kaksi vanhaa, kaksi Jacobin rakentamaa ja tilusten ulkopuolella ollut Myllysuon lato.¹⁷

Jacob raivasi neljä kapanalaa peltoa. Tilalla oli vuonna 1805 yhteensä vain puoli-toista tynnyrinalaa peltoja. Näin ollen uudistilaa perustettaessa sen pellot oli arvioitu yläkanttiin.¹⁸

Ruis, leipävilja, tuli luultavasti edelleen kaskista. Tavallinen kaski tehtiin lehti-puuvaltaiseen nuoreen sekametsään. Puut kaadettiin lehtevinä kuivumaan kesällä ja kaski poltettiin seuraavana kesänä. Kaskeen kylvettiin polton jälkeen yleensä syysruis. Toinen ja mahdollisesti kolmaskin sato otettiin tavallisesti kaurasta. Tämän jälkeen saatettiin kaskeen kylvää naurista tai tattaria ennen kuin se jäi karjan laiduntamaksi ahoksi.¹⁹

2.5 Keinottelijoiden välikapulana²⁰

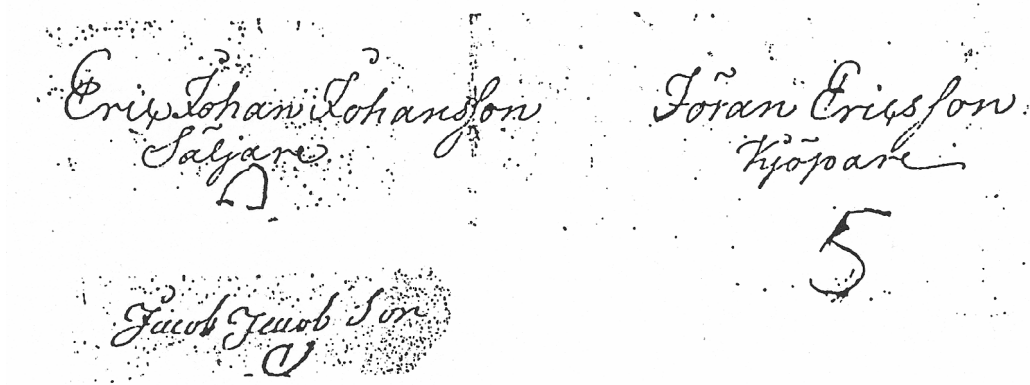
Jacob Korteniemi ei kyennyt maksamaan velkojaan sovitun kahden vuoden aikana Samuel Pinnille. Hevonniemen isäntä Isak Adamsson Selkälän kylästä joutui takaajana maksamaan Jacob Korteniemen velan alkuvuodesta 1805.

Korteniemen kohtaloa puitiin Hevonniemellä maaliskuussa 1805. Jacob Korteniemi ei osallistunut kokoukseen, koska hän istui Turun linnassa tuomiotaan varkaudesta. Johan Johansson Loimois lunasti Isak Adamssonilta Jacob Korteniemen velkakirjan, jolloin puolikas tilaa siirtyi Johan Johansson Loimoisille. Hän ja Eric Johansson purkivat kauppakirjaan kuuluneen avioitumisvelvoitteen lapsiltaan.

Uskotut miehet pitivät Korteniemen tilalla katselmuksen kesäkuussa 1805. Paikalla oli Caisa Henriksdotter lapsineen. Isännät syynäsivät talon rakennukset ja viljelykset arviointia varten. Korteniemen rakennusten ja viljelysten arvoksi laskettiin runsaat 350 taaleria, joista Jakobin rakentamien rakennusten ja viljelysten osuus oli runsaat 70 taaleria. Korteniemestä siirrettiin sikala ja lato Eric Johanssonin maille.

Johan Johansson Loimois myi oman puolikkaansa Korteniemestä Turpoon sahayhtiön omistajille joulukuussa 1805. Korteniemeen jäi asumaan leskeksi kutsuttu Caisa Henriksdotter kolmen lapsensa kanssa. Tyttäret lähtivät pikkupoiksi: Lisa Juliana muutti 13-vuotiaana Nybyhyn ja hänen 11-vuotias pikkusisarensa muutti samana vuonna Somerolle. Caisa Henriksdotter asui Korteniemessä vielä kymmenkunta vuotta, ennen kuin muutti poikansa kanssa naapurikylään Salkolaan Somerniemen kunnan puolelle.²¹

Korteniemen kohtalo oli sama kuin Liesjärven kylän uudistaloilla. Koko kulmakunta joutui Turpoon sahan omistukseen. Vuonna 1810 saha omisti Korteniemen lisäksi mm. Liesjärven, Hevosojan, Poikkipuolaisen, Iso-Herttuan ja Kaksivetisen tilat. Naapuritilan Kyynärän isäntä Johan Johansson myi tilansa yhtiölle vuonna 1835. Vuosisadan puolivälissä sahayhtiöllä oli 18 torppaa.²² Vastaavalaista sahayhtiön maaomistuksen syntyä ja uudistilojen menetystä ei muualla Hämeessä tapahtunut.²³

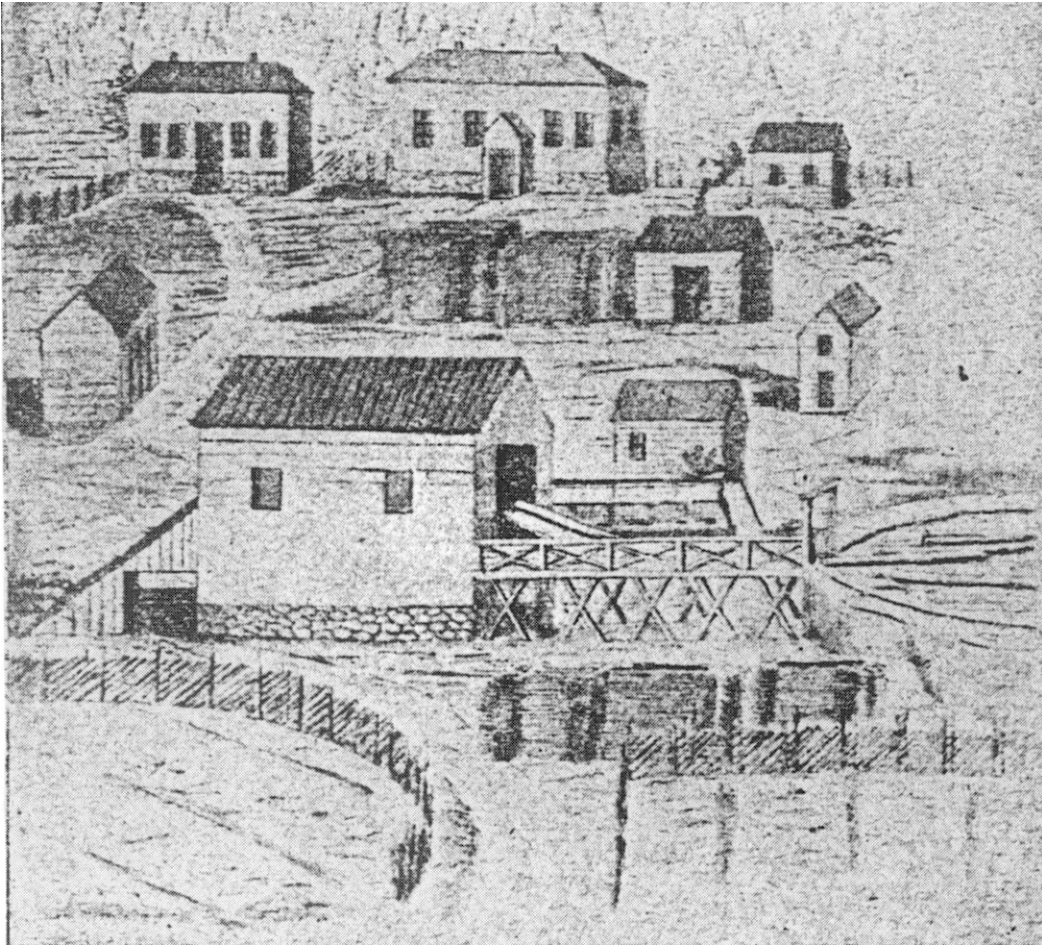
Kuva 3. Korteniemen omistajien puumerkkejä. Korteniemen uudistilan kauppakirjat vahvistettiin ostajan, myyjän ja todistajien puumerkeillä.

3 SAHAYHTIÖN TORPPANA

3.1 Turpoon saha

Turpoon saha karttuvine maaomaisuuksineen joutui myyntiin. Vuonna 1803 saha siirtyi perustajiltaan turkulaisille liikemiehille: luutnantti Hans Tjederille, kauppias Jean Tjederille ja apteekkari Kristian Åkermanille. Saha vaihtoi tiheästi omistajaa turkulaisissa liikemiespiireissä. 1830-luvulla sen osti turkulainen laivanvarustajasuku Thomen, jolla oli muitakin sahaomistuksia Tammelassa.²⁴

Sahan omistajille oli tärkeätä turvata puutavaran saanti. Alkuaikoina heillä oli vaikeuksia hankkia sahauskiintiön sallimat 800 tukkia vuodessa, mutta maa- ja metsäomaisuuden karttuessa he anoivat sahauskiintiön nostamista 2000 tukkiin vuodessa.²⁵ Puunkuljetuksen helpottamiseksi Turpoon sahan omistajat tekivät sopimuksen Salkolan kyläläisten kanssa kanavan kaivamisesta Salkolajärven ja Liesjärven välille. Tämä Taipaleen kanava valmistui 1800-luvun alkupuolella.²⁶ Samalla entinen laskujoki, Lehesjoki, jäi lähes kuiville ja siinä sijaitseva Salkolan vanha mylly jäi käyttökelttomaksi.

Kuva 4. Turpoon saha. Vuonna 1784 perustetun Turpoon sahan rakennukset olivat valmiina jo vuonna 1782. Etualalla on saha. Sen vieressä on mylly, jonka takana on paja. Taustalla on kirjainpitäjän asunto. Piirros Esko Aaltosen teoksesta Kaksi Tammelan vanhaa sahalaitosta.

3.2 Sahayhtiön uudistila²⁷

Turpoon saha haki ostamilleen uudistiloille uudelleenmittausta ja arviointia Tjederin veljesten aikana. Kesäkuussa 1807 maanmittari Anders Nordenstedt tuli Korteniemeen ja tutki alueen. Hän piti kollegansa Nordingin²⁸ tekemää kartoitusta niin epäpäteväänä, että katsoi parhaaksi tehdä Korteniemestä uuden kartan. Uudelleenmittauksessa tilan koko kasvoi 1200 tynnyrinalaan.

Uuden kartan mukaan Korteniemessä oli kolme rakennusta, mutta todellisudessa niitä lienee ollut enemmän. Päärakennus oli Pihatonpellon (nykyisen Ahopellon) laidalla Kyynärän polun varrella. Sen vierellä oli navetta, pihatto. Karttaan on vielä merkitty Perkon niitylle rakennus, ilmeisesti lato.²⁹

Korteniemessä peltoa oli kolme tynnyrinalaa kuudessa lohossa: Pihatonpellossa, Niemipellossa ja Salkolanpuolenpellossa. Raivattavaa maata tilalta löytyi maanmittarin mielestä vain sen verran, että Salkolanpuolenpellon lohkot voitaisiin yhdistää. Hakamaiksi laskettiin parin tynnyrinalan verran kaskiahoja. Nordenstedtin kartassa Korteniemellä oli niittyjä Perkon lisäksi kaksi palstaa Kortesuolla ja Savilahden pieni niitty. Niittyjä oli runsaat neljä tynnyrinalaa, mutta niistäkin melkein puolet oli hakamaana.³⁰

Kaskimaita talolla oli Nordenstedtin mittausten mukaan vain 40 tynnyrinalaa. Kaskimaiden pienentyminen johtui lähinnä uudesta tulkinnasta: edellisessä kartassa kaskimaiksi luokitelluista alueista suuri osa merkittiin kauan sitten kokonaan palaneiksi alueiksi. Jäljellä olleet kaskialueet Perkossa, Taipaleensuon laidalla, Koloaholla, Palonokassa ja Pitkäkärjessä arvioitiin nekin laihoiksi.

Saha- ja kotitarvepuuta tuottavaa kangasmetsää Korteniemessä oli enää Niemipellon ympärillä, Haukilahdessa ja Kyynärän talon rajaa vasten. Niemipellon ympäristö oli kasvanut kaskiahosta metsäksi, mutta Palonokka oli vielä aukeata. Pitkäkärjestä kaskimaana oli vain puolet. Muu osa palstaa oli merkitty palaneeksi louhikoksi ja kitukasvuista mäntyä kasvavaksi suoksi.

Korteniemen tilan talous oli maanmittarin mielestä niukan viljelyn ja karjanhoidon varassa. Kalastus toi särkeä paikan asukkaille. Paikkakunnalla tehtiin runsaasti miesten ja naisten käsitöitä: verkkoja, veistotöitä ja erilaisia kutomuksia. Metsänantimista, tervasta ja puutavarasta riitti myös myytäväksi. Caisa Henriksdotterin talous ei luultavasti ollut näin monipuolinen.

Tuotteiden myyntimahdollisuudet olivat kuitenkin rajatut, koska Turun ja Hämeenlinnan väliselle maantielle piti taivaltaa jalan puolitoista peninkulmaa. Turpoon sahalle oli matkaa vain peninkulma ja Jokioisten rautatehtaalle 4 ½ peninkulmaa.

Maanmittari Nordenstedtin mielestä Korteniemen uudistilalla ei ollut viljelysten raivausmahdollisuuksia, koska maa oli kaikkialla hedelmätöntä. Maanmittari ilmoitti mielipiteensä, että tila tulee autioitumaan, ellei sen veroja ja manttaalirasitusta alenneta vähintään 1/8 manttaaliin ja metsää veroteta erikseen.

Korteniemen uudistila sai verotuskirjan 3/8-manttaalille vuonna 1811. Tilan uudeksi veroksi määriteltiin runsaat yhdeksän hopearuplaa.³¹ Sahanomistajat onnistuivat muuttamaan Korteniemen verotuksen raskaammasta manttaaliverotuksesta keveämpään metsäveroon. Manttaaliverotus arvioitiin tilan koon mukaan, mutta metsävero arvioitiin laadun mukaan, joka tässä maanmittauksessa näytti kehnolta.³²

3.3 Ensimmäinen torppari Henrik Jacobsson

Palmströmien lähdettyä Korteniemessä asui Turpoon sahan väkeä. Useimmat tulivat naapurikunnista Pusulasta ja Somerolta. Liikkuvuus oli niin suurta, ettei kaikkia tullut merkityksi kirkonkirjoihin. Näennäisesti autioina aikoina Korteniemessä saattoi siis hyvinkin olla asukkaita.³³

Korteniemestä tehtiin torppa 1800-luvun puolivälissä. Henrik Jacobsson oli ensimmäinen torppariksi merkitty asukas Korteniemessä. 36-vuotias Henrik muutti vaimonsa Greta Lisa Johansdotterin kanssa Korteniemeen vuonna 1858. Henrik oli ollut muutaman vuoden Harjun kartanon muonamiehenä³⁴. Alunperin aviopari oli kotoisin Pusulasta.³⁵

Turpoon sahayhtiö teki torppareidensa kanssa kirjalliset vuokrasopimukset. Se helpotti torppien valvontaa sahan vaihtaessa omistajaa. Toisaalta ne myös suoja-sivat torppareita vaihtuvien omistajien aikana. Korteniemen kokoisesta valmiista torpasta vaadittiin vuodessa taksvärkinä 104 renkipäivää ja 10 ylimääräistä työpäivää sekä kappa puhdistettuja puolukoita. Kaskeamista rajoitettiin vain kuuteen tynnyrinalaan. Parrujen hakkaaminen ja tervanpoltto kiellettiin kokonaan. Irtisanomispäivä oli marraskuun ensimmäinen. Lähtijän tuli lähteä torpasta seuraavan vuoden toukokuun ensimmäiseen päivään mennessä, vaikka lain mukaan lähtöpäivä olisi ollut sitä seuraavana keväänä.³⁶

Korteniemessä taksvärkki oli todennäköisesti pienempi kuin muissa samankokoisissa torpissa, koska torpan asumis- ja viljelyskuntoon saaminen vei oman aikansa. Ensimmäisinä vuosina Henrikillä oli apuna renki, Karl August Enok Kasper.³⁷ Tänä aikana torpan toimeentulo lienee tullut kaskista. 1850-luvulla on poltettu ainakin kaksi kaskea Lehdoksensuon laidalla.³⁸

Korteniemen pelloilla käytettiin tuolloin kaksivuoroviljelyä. Siinä puolet pelloista oli kesantona ja puolet kasvoi viljaa. Pelloissa ja kaskissa viljeltiin luultavasti ruista. Lajikkeet olivat kuitenkin erilaisia: peltoihin kylvettiin vain syysviljaa ja kaskiin kaskiruista.³⁹

Palkatun työvoiman – renkien ja piikojen – lisäksi torppiin saatiin apuväkeä tilattomista perheistä, ns. loisista. Korteniemen torpassa asui esimerkiksi vuosina 1864–1866 muonamies Vikin nelilapsinen perhe. Henrik Matssonin ja Serafiina Thomasdotterin lisäksi perheeseen kuuluivat lapset Eufrosyne, Maria Henrika, Henrik Johan ja Ida Sofia. Korteniemi tuotti tuolloin elannon kymmenelle hengelle.⁴⁰

Vikien viides lapsi poika Erik syntyi keväällä 1866. Hänet kastettiin Pyhäjärvellä huhtikuussa. Erikkin kummeiksi ei pyydetty torppariperhettä, vaan kierreleiden vanhempien tuttavuuksia: torppari Erik Örnberg Pusulan Nubackasta, Serafiinan sisar Anna Loviisa Thomasdotter Järvenpäästä ja Henrikin sisar, piika Maria Fredrika Vik.⁴¹

Henrik Jacobssonin torppariuran katkaisi kymmenen vuoden kuluttua epäselvyydet metsänkäytössä. Sahayhtiön torpassa se johti irtisanomiseen. Lapsettomiksi jääneet torpan asukkaat muuttivat takaisin Pusulaan.⁴²

3.4 Korteniemen torppa

Vuonna 1868 torpan sai haltuunsa Harjun kartanon muonamies, viisissäkymmenissä ollut Michel Jacobsson vaimonsa Helena Henrikan kanssa. He muuttivat Korteniemeen viisivuotiaan Michel Albertin, parivuotiaan Johan Oskarin ja vauva Henrikan kanssa. Korteniemessä syntyi ensin Henrik vuonna 1871 ja August vuonna 1875.⁴³

Michelin ja Helenan yhteydet Turpoon sahaan eivät katkenneet torppariksi ko hoamisen myötä. Henrikan kummit olivat sahalta: muonamies-sahamies Johan Henrik Tallgren vaimoineen sekä muonamiehen tytär Henrika Johansdotter ja Henrika Hammarberg. Viimeksi mainittua lukuun ottamatta samat henkilöt lupautuivat myös Henrikin kummeiksi.⁴⁴

Michel Jacobssonin ja Helenan perhe otti sukunimekseen Korteniemen torpan mukaan. Kun vanhin poika Michel Albert lähti ensimmäiseen rengin paikkansa 13-vuotiaana hänen nimensä perään liitettiin Korteniemi.⁴⁵

3.5 Viimeinen torppari Kalle Lönngren

Korteniemen torppariksi tuli Kalle (Karl Johan) Lönngren marraskuussa 1870. Lönngrenit eivät maksaneet Korteniemille lunastusrahaa. Todennäköisesti keskinäiseen sopimukseen perustuen mäkitupalaisiksi merkityt Michel ja Helena Jacobsson asuivat lapsineen Korteniemessä vielä seitsemän vuotta.⁴⁶

Kalle Lönngren oli Somerniemen kunnan puolella olevan Löfbackan torpan poika. Kalle oli avioitunut Salkolan kylän Heikkilän talosta olevan Agatha Wilhelmian kanssa uudenvuodenaattona 1863. Korteniemeen muuttaessaan heillä oli muutaman vuoden ikäinen esikoistytär Amanda ja vuoden ikäinen poika Aukusti (Johan August). Joulun alla 1871 syntyi tytär Erika ja kolme vuotta myöhemmin Oskari (Karl Oskar). Kuopus Ida syntyi toukokuussa 1878.⁴⁷

Korteniemen torpan rakennukset olivat edelleen Pihatonpellon luona. Peltoja torpalla oli runsas hehtaari. Kortesuolla, Perkossa ja Pitkäkärjessä oli niittymaata runsaat kaksi hehtaaria.⁴⁸ Korteniemen talous oli edelleen osittain riippuvainen kaskien tuotosta. Pitkäkärjen nokka oli taas koko leveydeltään kaskettu, Palonokassa ja Koloaholla oli entiset kaskimaat. 1870-luvun alussa poltettiin suurehkoja kaskia Kyynärään johtavan polun laidalla ja Perkonkorvessa.⁴⁹

Metsästä haettiin myös polttopuut, sillä torpilla ei ollut erillisiä hakamaita. Torpparit polttivat myös tervaa omaan käyttöönsä ja osittain myyntiinkin. Kor-

teniemen torpparin tervamiilusta karkasi 1870-luvulla tuli, joka poltti nykyisen Korteniemen länsipuolen metsää.⁵⁰

Torpan vuokraksi määrätty taksvärkki tehtiin Turpoon sahan omistamaan Harjun kartanoon. Korteniemestä tehtiin vuodessa 56 jalkapäivää ja 4 lisäpäivää omin välinein. Kartanoon kiikutettiin lisäksi vuosittain kappa puolukoita. Osa vuokrasta maksettiin Korteniemestä rahana, esimerkiksi 10 markkaa vuonna 1878. Taksvärkki ei todennäköisesti ollut ympärivuotista vaan kasaantui maanviljelyskauden kiireisiin, jolloin työvoima oli poissa torpparin pelloilta.⁵¹

4 METSÄNVARTIJATILA

4.1 Turpoon saha myy maansa⁵²

J. C. Thomenin kuoltua Turpoon saha laajoine maaomistuksineen joutui keinotellun kohteeksi. Sahan saivat omistukseensa teologian tohtori A. J. Hornborg, kauppaneuvos G. Lindblom, konsuli C. M. Malm ja apteekkari H. W. Hjelt. He tarjosivat sahan metsäalueita valtion lunastettavaksi. Ne käsittivät kahdeksan torppaa Liesjärven, Letkun ja Portaan kylissä yhteensä yli 12 000 tynnyrinalaa sekä Wahteriston mittaamattoman metsämaan.

Metsänhoitaja Carl Johan Nummelin kävi kesällä 1877 arvioimassa myytäväksi tarjottuja maita. Metsämaina tarjotuista 8 000 tynnyrinalasta kolme neljäsosaa oli kangasmaiden metsiä, runsaat 900 tynnyrinalaa muuta metsää, loput olivat metsäpalon vaurioittamaa suota ja kaskea.

Nummelin arvioi metsissä olevan sahatavaran⁵³ arvoksi 50 700 markkaa, kun rungon arvoksi laskettiin markka. Kasvavan puuston arvoksi hän määritteli 34 500 markkaa sekä Wahteriston metsät kokonaisuutena 13 300 markan arvoisiksi. Puut saattoi uittaa Liesjärvestä Turpoonjokea pitkin Pyhäjärveen ja sieltä edelleen Jokioisten Loimijoen kautta Kokemäenjokeen tai Suomenlahteen Onkimaajoen, Lohjajärven ja Karjaanjoen kautta.

Maanviljelyksessä olevaa maata kauppaan kuului vain runsaat 300 tynnyrinalaa. Niiden vuosivuokrat tuottivat noin 34 400 markkaa. Useimmat torpat olivat entisiä uudistiloja, jotka olivat joutuneet sahayhtiön haltuun 1800-luvun alkupuolella. Eniten kasketut alueet olivat Hevosojan, Poikkipuoliaisen ja Kaksveitisen mailla, joilla kasvoi nuorta 20–40-vuotiasta puustoa. Vanhoja palovaurioita saattoi nähdä Kaakkomäen torpan ja Kynärän ja Korteniemen välillä olevissa suurissa puissa.

Turpoon sahan maat siirtyivät torppineen, rakennuksineen, maineen, metsineen ja kalastusoikeuksineen valtiolle vuonna 1878 runsaalla 124 000 markalla. Turpoon saha toimi vielä kymmenisen vuotta Thomenin tyttärenpojan Filip Hornborgin valvonnassa. Ostettuaan Portaan Luukkolan tilan hän myi Turpoon sahan vuonna 1889 Forssa Osakeyhtiölle ja Harjun kartanon agronomi O. Waldenille. Forssa Oy lopetti sahan toiminnan ja puratti sen rakennukset.⁵⁴

4.2 Metsähallitus

Metsähallitus perustettiin vuonna 1859 suojelemaan ja hoitamaan valtion mailla olevia metsiä. Valtion metsämaat pyrittiin saamaan valvotun hoidon piiriin muodostamalla niistä kruununpuistoja. Tarkoitus oli, että yhtenäiset metsätaloudelle omistetut kruununpuistot jäisivät asutustoiminnan ulkopuolelle.⁵⁵

Metsähallituksen ohjesäännössä valtion metsät jaettiin kruununpuistoista ja muista valtion maista koostuviin tarkastuspiireihin, joiden hoidosta vastasi ylimetsänhoitaja. Hänen alaisenaan työskenteli metsänhoitajia, jotka vastasivat hoitoalueista. Jokainen hoitoalue oli jaettu vartiopiireihin, joissa asui sitä valvova metsänvartija.⁵⁶ 1920-luvun alussa tehdyn metsähallinnon uudistuksen jälkeen metsänvartijoita alettiin korvata koulunkäyneillä metsätyönjohtajilla. Uudistuksen toteutuminen oli hidasta, koska se edellytti vakinaisten metsänvartioiden jäämistä eläkkeelle tai muuten pois toimestaan. Viimeinen metsänvartija jäi eläkkeelle 1960-luvulla.

Turpoon sahalta ostetut alueet yhdistettiin Lopen hoitoalueeseen. Alueesta muodostettiin vuonna 1889 Wahteriston kruununpuisto. Korteniemestä tehtiin Kyynärän vartiopiirin metsänvartijatila. Muita Turpoon sahan vanhoja torppia verotettiin kruununmetsätorppina⁵⁷, vaikka Nummelin oli suosittanut Kyynärän ja Kaakkomäen palauttamista itsenäisiksi tiloiksi.⁵⁸

Tammelan kruununtorppareilla oli itsenäistymispyrkimyksiä vuoden 1898 aikana. Senaatin selvityksissä kävi ilmi, että itsenäisyyttä vaatineiden kruununmetsätorppien pinta-alat olisivat kasvaneet niin suuriksi, että ne olisivat saaneet läheisiä kruununmetsätorppia verotettavikseen. Esimerkiksi Kyynärän talon maille olisi tullut Leppäahon torppa. Metsähallitus vastusti hanketta, paitsi hyvän metsämaan menettämisen pelossa, myös pienempien kruununmetsätorppien oikeusturvan vuoksi, koska ne olivat juuri saaneet 25 vuoden vuokrasopimukset. Tähän kysymykseen hanke raukesikin.⁵⁹

4.3 Metsänvartija Kalle Lönngren

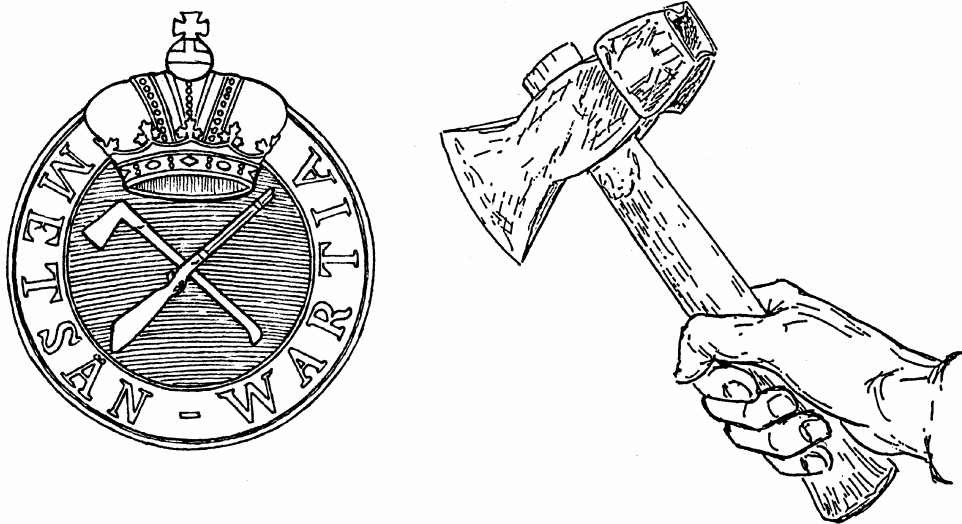
Metsänvartijan tuli olla hyvämaineinen ja ruumiinsa puolesta terve sekä voimakkaassa iässä oleva. Etuoikeutettuja virkaan olivat luku-, kirjoitus- ja luvunlaskutaitoiset.⁶⁰ Nelissäkymmenessä ollut Kalle Lönngren valittiin Kyynärän vartiopiirin metsänvartijaksi maaliskuussa 1878. Hän kävi vannomassa metsänvartijavalan käräjillä. Ammattinsa merkiksi hän sai pyöreän, messinkisen metsänvartijamerkin ja leimakirveen.⁶¹

Metsänvartija sai käyttää torpan maanviljelytuoton itse, minkä lisäksi hänelle annettiin palkaksi viisi hehtolitraa ruista vuodessa ja tietty summa rahaa.⁶² Kalle Lönngren joutui hakemaan palkkansa Hämeenlinnasta metsäkasööriltä.⁶³ Metsänvartijalla oli myös oikeus kalastaa, metsästä ja pyytää otuksia omassa vartiopiirissään. Metsänvartijat saivat ottaa kotitarpeiksi puiden latvoja ja oksia

sekä tuulenskaatamia murtoja. Ilman metsänhoitajan lupaa he eivät saaneet ottaa kasvavia puita tai laiduntaa karjaansa metsässä.⁶⁴

Metsänvartija oli kokonaan vapautettu kaikista kruununmaksuista, mutta hän vastasi ”miestä seuraavista veroista ja muista ulosteista” eli henkilökohtaisista veroista. Seurakunnallisista veroista ja maksuista hän vastasi kuten torpparit yleensä.⁶⁵

Kalle Lönngrenin esimiehenä oli vuoteen 1903 metsänhoitaja Carl Otto Nasokin.⁶⁶ Metsänhoitajan arvostelut Kalle Lönngrenistä olivat kiittäviä. Hänet mainittiin metsätalouden tarkastuskertomuksissa erittäin ahkerana ja ymmärtäväisenä metsänvartijana.⁶⁷

Kuva 5. Metsänvartijan tunnukset. Metsänvartija sai valan vannottuaan pyöreän messinkisen Metsänvartia-merkin, jota tuli pitää virantoimituksessa. Leimakirveessä oli vartiopiirin numero ja sillä merkittiin kaadettavat puut. Kuva: Jari Kostet.

4.4 Metsänvartijan velvollisuudet

4.4.1 Kruunun metsien valvonta

Kalle Lönngreniä satoi vuoden 1859 metsähallituksen ohjesääntö. Siinä vartijan päätehtäväksi asetettiin vartiopiirinsä valvominen ja luvattoman asutuksen ja metsänhaaskaamisen estäminen.⁶⁸

Kyynärän vartiopiiriin kuului noin 3 000 tynnyrinalaa, mikä oli suurimpia ohjesäännön sallimia.⁶⁹ Siihen kuuluivat Korteniemen, Kaakkomäen ja Kyynärän talojen vanhat maat Kyynäränjuovaan saakka. Edellisten lisäksi vartiopiiriin perustettiin vuonna 1891 Leppäahon kruununmetsätorppa. Kallen ahkeran liikkumisen myötä maastoon vakiintui polkuja mm. Perkonkorven kautta Kyynäränharjulle.⁷⁰

Turpoon sahan vanhat maat olivat mäntyvaltaista sekametsää. Pystypuut olivat kuivilla mailla mäntyä, joka oli myös yleinen sekametsänä kuusen, koivun ja muiden lehtipuiden kanssa. Komeita männiköitä löytyi mm. Turpoon sahan itäpuolelta: Poikkipuoliaan ja Iso-Herttuan mailta, Kaksvetisen torpan itäpuolelta ja Kyynärän torpan itä- ja lounaispuolelta. Kuusi taas oli vallitsevana Niinimäen torpan alueella ja Korteniemen eteläosissa.⁷¹ Keloja ei metsässä ollut, koska torpparit saivat ottaa kuivuneen puun.⁷²

Metsänhaaskausta tapahtui hyvin vähän Kyynärän vartiopiirissä. Vain vuosina 1885–1886 saatiin voroja verekseltään kiinni sahatukkien ääreltä. Kummallakin kerralla valtiolle takavarikoitiin rikoksen hyötynä yksi sahatukki.⁷³

4.4.2 Metsänhoitajan avustaminen

Wahteriston kruununpuistossa ei 1800-luvulla tehty harvennushakkuita. Puut hakattiin hirrenharsintatekniikalla, jossa metsästä poistettiin vain tukkipuun mitat (halkaisija seitsemän metrin korkeudelta yli 25 cm⁷⁴) täyttävät puut. Pienempien runkojen ns. hirrenalkujen⁷⁵ hakkaamista pidettiin metsänhaaskaamisena. Tämä ei koskenut lehtipuita, joita ei katsottu tukkipuiksi.

Lopen hoitoalueella ei ollut omaa taimitarhaa, vaikka säädöksissä niin edellytettiin. Hoitoalueessa kokeiltiin jonkin verran ulkomaisten puulajien istutuksia, mutta tulokset olivat huonoja. Kalle Lönngren ei tutustunut taimikoiden hoitoon, koska Kyynärän vartiopiirissä kokeiluja ei ollut.⁷⁶

Hyvään metsätaloussuunnitteluun katsottiin kuuluvan maastoon aukinaiseksi hakatut koordinaattilinjat. Kyynärän vartiopiirissä Evon metsänvartijakoulun oppilaat olivat hakanneet selkälinjat ja 300 metrin välein niitä kohtisuorat koordinaattilinjat. Ne jakoivat vartiopiiriin kolmeen lohkoksi: Kaakkomäkeen, Kyynärään ja Korteniemeen.⁷⁷

Metsänvartijan tuli pitää myös rajalinjat avoimina ja huolehtia rajamerkkien kunnosta. Myös metsäpalojen sammuttaminen kuului metsänvartijoiden työtehtäviin. Suurien palojen leviämistä yritettiin estää vartioimalla ja raivaamalla palo-ojia.⁷⁸

Metsänvartijan tuli myös valvoa, että rakennus- ja viljelystyöt tehtiin annettujen ohjeiden mukaan. Metsänvartijan piti ajaa luvattomasta viljelystä tai siihen liittyvistä aitojen tai teiden teosta tavattu ”wakaasti mutta kiiwastumatta pois” otettuaan joitain työkaluja todistukseksi luvattomasta viljelystä.⁷⁹

Metsänvartijan velvollisuutena oli myös opastaa ja majoittaa alueella liikkuneet metsänhoitajat. Emännällä piti aina olla vierasvaroiksi ruokaa. Metsänhoitajien alta hätistettiin perheen lapset sivummalle. Metsänhoitajat maksoivat ruuasta, mutta yleensä ei kehdattu ottaa työpalkkaa, vain ruoka-aineiden hinta.⁸⁰

4.4.3 Hakkuiden valvonta

Metsänvartijan tuli valvoa, että puut kaadettiin niin kuin metsänhoitaja oli määrännyt. Metsiä harvennettaessa oli ensimmäisenä poistettava huonokasvuisimmat puut, mutta parhaiten menestyneet puut jätettiin niin tiheään kuin metsänhoitaja oli määrännyt. Metsänvartijan tuli valvoa, ettei kaadettu leimaamattomia, kruunaamattomia, puita.⁸¹

Metsähallituksella oli tiukat vaatimukset hakkuumenetelmistä. Puita piti kaataa varoen niin, ettei vahingoitettu pystypuita. Liian pitkiä kantoja ei saanut jättää. Tukit tuli katkoa mieluiten sahalla annetuin määräväleihin. Puut tuli lajitella päivittein puulajeittain määrätyn kokosiin kasoihin. Polttopuiksi kelpaavat hakkujätteet, paksummat haarat, oksat ja latvat, tuli koota pois. Pienemmät varvut piti koota pieniin kasoihin kuivumaan, jotta ne voitaisiin polttaa sopivalla säällä.⁸²

Käytännössä metsät saivat olla lähes omissa oloissaan 1890-luvulle saakka. Lopen hoitoalueen tulot muodostuivat hylkypuiden, tuulenkaatojen, rakennushirsien, kelojen, latvusten, vitsasten, pajun ja kuusen kuoren, kuusenhavujen, jäkälän, sammalen, kuivien ja tuoreiden polttopuiden, tervasten, hioma- ja pärepuiden, seipäiden, veistopuiden, aidastarpeiden ja kaadetuista puista irrotetun tuohen myynnistä.⁸³

Kuva 6. Hirrenajoa. Raskaassa lumessa ei hevonen jaksanut vetää kuin muutaman tukin. Kuva: Jari Kostet.

Kyynärän vartiopiirissä hakattiin vähän ja epäsäännöllisesti. Suurin hakkuu oli vuosina 1886–1889.⁸⁴ Se tehtiin hirrenharvennustekniikalla: metsästä leimattiin ja kaadettiin vain tukkipuun mitat täyttävät puut. Metsähallituksen puiden menekkiä laski runkojen myynti kuutiojalkoina ja puiden katkaisemiselle asetetut vaatimukset. Samaan aikaan yksityiset myivät puutavaraa rungoittain. Valtio palasi puutavaran runkomyyntiin vuonna 1893.⁸⁵

Toisin kuin muissa hoitoalueissa Lopella ei myyty puutavaraa huutokaupoilla, koska menekkivaikeuksien vuoksi ainoa ostaja Forssa Oy saattoi määrätä hinnan. Tavallisinta oli käsikauppa, jossa useimmiten vielä torpparit myivät viljelyraivioiltaan halkoja ja sysiä. Käsikauppaa käytiin enimmäkseen kruununorporeiden kanssa. Sen lisäksi puita myytiin jonkin verran lupakirjalla.^{86 87}

4.4.4 Raatelevaisten eläinten hävitys

Metsänvartijan tuli osallistua jahteihin ja raatelevaisten eläinten hävitykseen. Villieläimet jaettiin kolmeen ryhmään. Hyödyllisien otuksien (kuten hirvi, majava, jänis, joutsen ja haahka) säilyttämistä ja lisääntymistä oli edistettävä rauhoittamalla. Vahinko- ja petoeläimiä, kuten karhuja, haukkoja ja kalasääskiä, tuli hävittää. Muiden eläinten metsästyksestä ei erikseen säädely. Vuonna 1898 metsästys kruununmailla asetettiin luvanvaraiseksi. Hirvenmetsästys kiellettiin kokonaan.⁸⁸

Susia liikkui Tammelan saloilla vielä 1800-luvun lopulla. Susi vei Korteniemen pihalta Kalle Lönngrénin vuohen.⁸⁹ Hänen poikansa Aukusti näki suden Ahopellon takana olevalla kaskialueella.⁹⁰ Metsänvartijalla oli myös oikeus saada tapporahat kaadetuista eläimistä.⁹¹

4.5 Korteniemestä rakennetaan metsänvartijatila

Metsänvartijan rahapalkka oli pieni eikä sen ollut tarkoitus kattaa koko toimeentuloa. Elanto saatiin metsänvartijatilan maataloudesta. Metsänvartijatilojen tuli myös Metsähallituksen mielestä turvata kelvollinen toimeentulo asukkailleen, joten sitä varten tiloille myönnettiin avustuksia.

4.5.1 Korteniemeen rakennetaan uusi tilakeskus

Metsänvartijan asunnon tuli olla vartiopiirin sisällä mahdollisimman lähellä kylää tai kulkutietä. Rakennuksia ympäröivät tarpeelliset niitty- ja peltomaat. Metsänvartijan tuli pitää ne kunnossa.⁹² Tarkempia rakennusmääräyksiä ei ollut. Oletettiin kuitenkin, että syrjäisten alueiden metsänvartijat majoittivat vartiopiireissä liikkuvat metsänhoitajat. Metsänvartijoilta odotettiin esimerkillistä puunkäyttöä. Siksi tiloille rakennettiin liiterteitä. Metsänvartijatilojen rakennukset yritti myös koota saman katon alle rakennus- ja polttopuiden säästämiseksi.

Metsänvartijatiloja valvoi metsänhoitaja kerran viidessä vuodessa tehdyillä tarkastuskäynneillä. Katselmuksissa tarkastettiin metsänvartijatilan rakennukset ja viljelykset. Metsänvartija joutui korvaamaan huonon hoidon aiheuttamat viat, ja metsähallinnon tuli avustaa tarpeellisten uusien rakennusten ja viljelysten tekemisessä.⁹³

Korteniemen metsänvartijatilan tilakeskus siirtyi Ahopellon luota Niemipellon laidalle vanhan päärakennuksen palon⁹⁴ jälkeen. Ilmeisesti tilakeskus jouduttiin rakentamaan lähes kokonaan uudestaan, koska Metsähallitus tuki Korteniemen rakentamista enemmän kuin muita metsänvartijatiloiksi muutettuja torppia.⁹⁵ Metsänvartijatilan rakentaminen saatiin valmiiksi ilmeisesti vuoteen 1887 mennessä, jolloin metsänhoitaja piti ensimmäisen katselmuksen.⁹⁶

Kotopellon pohjoispuolella oli tuolloin asuinrakennus. Se oli mahdollisesti Lönngrerien väliaikainen asuinrakennus palaneen rakennuksen jälkeen tai Korteniemien koti. Rakennuksen uuni oli muurattu osin tiilestä ja tuvan alla oli perunakellari. Tunteuttomasta syystä rakennus purettiin.⁹⁷

Kalle Lönngren rakensi asuinrakennusta vastapäätä uuden asuinrakennuksen 1880-luvulla. Siinä oli tupa, kamari ja porstua. Lähes yhdeksänmetrinen rakennus lepäsi nurkkakivillä ja oli tuohikattoinen.⁹⁸ Sen edessä oli matalaseinäinen kuisti, jossa oli penkit. Tuvan tiiliuunissa oli suora korsteeni ja puinen raakku lattian ja katon välissä. Uunin pankolle pääsi lämmittelemään portaita kipuumalla.⁹⁹

Karjapiha rakennettiin Kotopellon laidalle. Navettarakennukseen kuului lato ja palkkikattoinen liiteri. Sitä vastapäätä oli talli, joka oli tehty vanhan asuinrakennuksen hirsistä. Tallin jatkona oli lato ja edestä avoin liiteri. Päärakennuksen vierelle siirrettiin Kärkölästä aitta. Niemen kärkeen tehtiin sauna, jota käytettiin myös riihenä. Riihi rakennettiin Mäkipellon vierelle vuonna 1885. Sen kupeella oli avonainen katos. Riiheä vastapäätä oli ruumenhuone ja liiteri. Kaikissa talousrakennuksissa oli tuohikatto ja ne lepäsivät nurkkakivillä.¹⁰⁰

Metsänvartijatilan rakennukset selvisivät vähin moittein ensimmäisestä katselmuksista. Päärakennuksen nurkat määrättiin peitettäväksi nurkkakoteloilla. Navetan seinän alaosaan vaadittiin myös suojaava laudoitus. Saunassa oli lahovaurioita, mutta metsänhoitaja piti sitä vielä käyttökelpoisena. Liiterin vuotava katto piti uusia.¹⁰¹

4.5.2 Viljelykset raivataan rakennusten ympärille

Viljelykset raivattiin uusien rakennusten ympärille. Hiekkamaalla olevaa Niemipeltoa laajennettiin. Rantaan raivattiin uusi pelto, joka sai nimekseen Suoranpelto. Perkon niittyä alettiin raivata pelloksi. Talon lähellä olleet pellot oli aidattu. Vuoden 1897 kartassa myös Pitkäkärki oli merkitty pelloksi.¹⁰² Viljelysten raivaukseen Metsähallitus myönsi metsänvartijatilalle vuosina 1883–1888 172 markkaa 90 penniä.¹⁰³

Viljelykset oli saatu valmiiksi elokuussa 1892, jolloin Lopen hoitoalueen metsänhoitaja C. O. Nasokin piti tilalla toisen katselmuksen. Peltoa metsänvartijatilalla oli puolitoista hehtaaria. Niittyjä tilalla oli yhteensä runsaat viisi ja puoli hehtaaria. Suurin osa pelloista oli tarkastajan mielestä huonolaatuista maata. Metsänvartija oli raivannut neljännes hehtaarin uutta peltoa.¹⁰⁴ 1890-luvun lopulla Tammelan hoitoalueen metsänvartijatilat jakoivat keskenään autioituneen Hevosniemen viljelysmaat.¹⁰⁵ Korteniemen viljelykset pysyivät ennallaan Kalle Lönngrenin metsänvartijakauden.

Korteniemen kotikangas rauhoitettiin hakkuilta 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Metsänvartija sai kaataa omaan käyttöönsä rakennus-, aidas- ja polttopuut metsänhoitajan ohjeiden mukaan. Maapuuta ja lehtipuita sai käyttää surutta.¹⁰⁶

4.6 Metsänvartija Kalle Lönngrenin perhe

Korteniemen metsänvartijantorpassa asui metsänvartija Kalle Lönngren vaimonsa Agathan ja viiden lapsensa kanssa. Sisaruksista vanhin Amanda lähti Somerniemelle piikomaan kuusitoistavuotiaana. Erika muutti ripillä käytyään Pusulaan. Kotiin jäivät pojat Aukusti ja Oskari sekä pikkusisar Ida.¹⁰⁷

Metsänvartijan lapset kävivät kiertokoulua. Sitä varten lukemisen ja kristinopin alkeet oli opeteltu kotona.¹⁰⁸ Rippikoulun he kävivät kirkolla. Oskari pääsi ripille vuonna 1890. Pikkusisar Ida konfirmoitiin neljä vuotta myöhemmin.¹⁰⁹

Metsänvartijan pojat välttivät asepalveluksen, koska arpa ei langennut heidän osalleen. Asepalvelukseen joutuvat valittiin pitäjittäin arpomalla. Suuriruhtinas-kunnan asevelvollisuus oli kolmivuotinen, ja se suoritettiin useimmiten keisarikunnan muissa osissa.¹¹⁰

4.7 Maatalous pääelinkeinona

4.7.1 Vanhakantainen maanviljely

Kalle Lönngrenin perhe ei elänyt metsänvartijalle maksetulla palkalla. Taloudellisesti merkittävintä oli oikeus nauttia Korteniemen tuotto, jonka parantamiseen raivausrahatkin tähtäsivät. Talous perustui omavaraisuuteen.

Korteniemen pelloissa viljeltiin leipäviljana ruista. Vanhakantaisen viljelytavan mukaan puolet maista lepäsi – oli kesantona – vuosittain. Kesantoa pidettiin välttämättömänä, jotta maa saisi uutta kasvuvoimaa. Kasvuvoiman puute johtui alkeellisesta muokkaustekniikasta, ja siksi vain kesannoinnilla voitiin pitää rikkaruohot kurissa. Omalta osaltaan heikko lannoitus piti yllä ajatusta kesannon tarpeellisuudesta.¹¹¹

Viimeiset kasket poltettiin 1880-luvulla. Viimeisin ns. Sjöholmin kaski oli Perkon niityn ja rannan välissä. Siihen ei kylvetty enää ruista vaan pelkästään nau-

rista. Myös Ahopellon takana oli pieni kaskialue. Sen keskellä oli lato, jota käytettiin myöhemmin kerppulatona.¹¹² Perkon niityn takana oli pieni kaski, mutta se on saattanut olla jo silloin kaskiaho.

Peltoja lannoitettiin karjan lannalla. Karjan määrää sääтели niittyjen koko, koska kylvöheinää ei tuolloin vielä kasvatettu muiden kuin suurtilojen pelloilla. Yleisesti laskettiin, että tynnyrinala peltoa vaati kolme–neljä tynnyrinalaa niittyä. Korteniemen 12 tynnyrinalan niityt katsottiin riittäviksi kolmen tynnyrinalan peltojen lannoitukseen.¹¹³

Karjataloutta rajoitti rehun määrä. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Korteniemessä oli kolme–neljä lehmää.¹¹⁴ Kaskeamisen lopettaminen vähensi kaskiahoja ja samalla Korteniemen laidunnusmahdollisuuksia. Esimerkiksi vuonna 1892 Korteniemellä ei ollut karjanlaidunta.¹¹⁵ Metsänvartijalla oli lupa luontoisetuna laiduntaa karjaansa vapaana metsässä. Korteniemen poikki kulkivat aidat, joilla estettiin eläimiä sotkemasta peltoja. Joutokarja ja osin lehmätkin elivät talven ylitse lehtipuista taitetuilla kerpuilla.

Metsänvartijan viidestä lapsesta neljä jäi kotiin. Ida ja myöhemmin Korteniemeen palannut Erika hoitivat naistentöitä. Aukusti ja Oskari auttoivat tilan maatöissä ja rakentamisessa. Omaa rahaa pojat ansaitsivat metsätöissä. Ulkopuolista työvoimaa tarvittiin vain rakentamiseen ammattitaitoa vaativiin tehtäviin.

4.7.2 Rapuja kauppias Sipoffille¹¹⁶

Veroihin ja ostotavaroihin tarvittavaa rahaa hankittiin myymällä metsänvartijatorpan tuotteita. Toisin kuin kruununmetsätorpparit metsänvartija ei saanut myydä puutavaraa. Metsänvartijan luontoisetuudet – vapaa kalastus- ja metsästys-oikeus – lisäsivät talouden monipuolisuutta.

Metsänvartija kävi metsällä aseensa kanssa. Hän sai saaliikseen enimmäkseen kanalintuja ja jäniksiä. Aarne Lönngren muisteli isänsä Aukustin poseeranneen kymmenkunnan kanalinnun kanssa nyt jo kadonneessa valokuvassa.¹¹⁷ Ansa-pyyynnissä käytettiin mm. sadinta. Se oli kepeistä liisteiden avulla tehty levy. Kaltevan levyn alle asetettiin syötiksi jyviä ja painoksi kiviä.

Leonard Lönngren ampui myös vahinkolintuja mm. kanahaukkoja. Niistä sai palkkion linnun kynsiä vastaan. Leonardin saaliiden siivet koristivat tallin päätyä. Metsästyskaverina Leonardilla oli Lintulan Alppe.

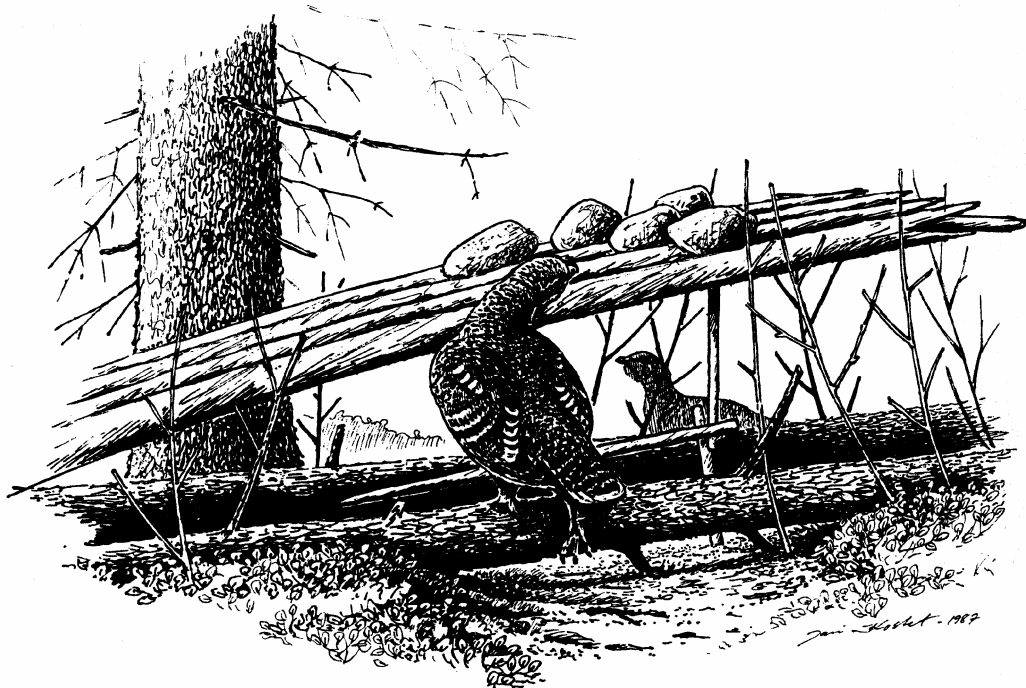
Kalastus oli Korteniemessä monipuolista. Pyydykset, verkot ja katiskat, olivat suurimmalta osaltaan kotitekoisia. Liistekatiskoita oli ainakin Isonsaaren nokassa ja Suorannanpellon lähellä. Liisteiden säleen välin tuli vanhan lain mukaan olla tuuma. Katiskat sidottiin kiinni kolmelta korkeudelta ja upotettiin puoli-metriseen veteen.

Kalle Lönngren pyydysti myös rapuja. Ne pyydettiin Salkolajärvestä. Rantave-
teen tuotiin leppäkerppuja. Syötti laitettiin kepin nenään roikkumaan ja valais-
tiin maklolla (metrisiä tervalusvoja kimppuna). Ravut pyydettiin haavilla sen al-
ta. Eniten käytettiin yksi- ja kaksipäisiä mertoja, jotka oli tehty päreistä. Kalle
käytti myös tuohimertoja, joissa oli aukko päällä.

Aukusti lähetti ravut elävinä Pietariin mm. kauppias Sipoffille. Ravut pakattiin
kosteilla sammalilla täytettyihin pärekoreihin. Korit ajettiin hevosella Hämeen-
linnaa ja sieltä ne lähetettiin junalla pikatavarana Pietariin. Ravustusta vähensi
ensimmäinen rapurutto, joka iski vuonna 1912.¹¹⁸

Korteniemessä lienee poltettu tervaa omaan käyttöön ja myyntiin lähes aina.
Tervaa käytettiin puunsuojana, kulumisen estäjänä ja suksien luistoa paranta-
massa. Vanhoja tervamiilun pohjia on Korteniemen pihapiirissä nykyisin käy-
tössä olevan lisäksi kaksi: toinen liiterin luona ja toinen Ahopellon ja Peltomaan
välillä.

Hankalat kulkuyhteydet vaikeuttivat Korteniemen maataloustuotteiden myyn-
tiä. Korteniemeen saattoi talvella ajaa jäitä pitkin reellä, mutta kesällä Korte-
niemeen täytyi soutaa tai kulkea jalan, sinne ei päässyt hevosella.¹¹⁹ Karjatalous-
tuotteita ei kannattanut kuljettaa Forssaan myyntiin. Kannattavuusraja nousi
vain erikoistuotteiden, kuten rapujen ja tervan, kohdalla niin suureksi, että kul-
jetukseen kannatti ryhtyä.

Kuva 7. Kinturi eli sadin. Kuva Jari Kostet.

Metsänvartijatilan elintaso ei yltänyt vanhojen suurien kruununmetsätorppien tasolle. Näissä oli siirrytty jo kohti lypsykarjataloutta. Korteniemen puolentoista hehtaarin pelloista saatiin 1800-luvun lopulla leipävilja, mutta niukat niityt rajoittivat karjatalouden laajentamista.

4.8 Aukusti Lönngren perustaa perheen

Syksyllä 1901 toi Aukusti metsänvartijatilalle miniäksi Anna Serafiina Fridin.¹²⁰ Anna oli Kulmalan torpan tytär Tammelasta. Aukusti rakensi perheelleen oman tuvan päärakennuksen viereen. Rakennuksia yhdisti eteisenä ollut läpikäytävä. Uusi tupa lepäsi nurkkakivillä kuten viereinenkin rakennus, mutta se katettiin Rautosilla tehdyillä päreillä. Ulko-oven yläpuolella oli pieni katos.¹²¹

Uudessa tuvassa oli avotakka, jolla valmistettiin ruoka. Aukusti teki kotiinsa tavalliset huonekalut: sängyt, kaapit ja pöydät. Paremmat huonekalut hankittiin huutokaupoista. Kotia kaunistivat Annan kasvattamat huonekasvit: verenpissara, palsami, pienilehtinen myrtti ja mustanmerenruusu. Metsänvartijan kodissa oli myös tuolloin harvinainen kaktus.¹²²

Annan ja Aukustin esikoinen Leonard syntyi toukokuussa 1903. Leonard kastettiin Somerniemen pappilassa viikon vanhana. Kummeina olivat talokas Heikki Tausta ja hänen vaimonsa Erika Samuelintytär. Jouluna 1904 syntyi tytär, joka kastettiin äitinsä kaimaksi. Muutaman vuoden välein syntyivät vielä tyttäret Lempi ja Rauha. Isommista lapsista oli apua Katrin ja Aarnen hoidossa. Annan ja Aukustin kuopus Liisa syntyi kesällä 1921. Kaikki seitsemän lasta olivat kotona melkein koko 1920-luvun.¹²³

1900-luvun alussa Aukustin karjalle rakennettiin oma pieni navetta päärakennuksen itäpuolelle. Siihen kuului navetta, lato ja vaja. Kallen ja Agathan käyttöön jäänyt vanha navetta oli huonokuntoinen. Vanhassa karjapihassa oli myös lampola. Molemmissa talouksissa oli tuolloin yhteensä hevonen, kolme–neljä lehmää, muutama sika ja lampaista.¹²⁴

Aukusti Lönngren hoiti metsänvartijan tehtäviä vuodesta 1903, vaikka hän vanhoi metsänvartijan valan vasta isänsä eläkkeelle jäännin jälkeen 41-vuotiaana.¹²⁵ Kalle Lönngren luopui metsänvartijan virasta vasta vuonna 1909, jotta sai täyden eläkkeen 30-vuoden palveluksen jälkeen. Metsähallituksen ohjesäännössä määrättiin, että mikäli metsänvartija vanhuuden, sairauden tai työssä vammautumisen vuoksi tuli virkaan kelpaamattomaksi, oli metsänvartijan virka annettava sopivimmaksi havaitulle läheiselle miespuoliselle perilliselle, joka lupasi elättää virasta eronneen.¹²⁶ Kalle Lönngrenille myönnettiin 200 markan vuotuisen eläke, jonka lisäksi hän sai viljeltäväksi vähän maata ja sai asua edelleen korvauksetta Korteniemessä.¹²⁷

Vanhalla puolella asuivat isovanhemmat Kalle ja Agatha. Heidän talouteensa kuuluivat Aukustin kotona olleet sisarukset: Oskari, Erika ja Ida.¹²⁸ Agatha kuoli sydänhalvaukseen 70-vuotiaana joulukuussa 1907.¹²⁹ Hänen kuolemansa jälkeen tilalla pidettiin huutokauppa.¹³⁰ Samalla se merkitsi kahden erillisen talouden hidasta yhdistymistä.

Kalle Lönngren kuoli itsenäisessä Suomessa. Vanhan metsänvartijan kaatoi keuhkokuume.¹³¹ Kallen kuoleman jälkeen metsänvartijatilalle jäi asumaan Aukustin perheen lisäksi Ida tyttärensä kanssa. Erika oli kuollut ensimmäisen maailmansodan aikana. Amanda oli avioitunut Lopelle. Oskari asui lopun elämänsä Salkolan kylän puolella. Metsähallitus oli poikkeuksellisesti myöntänyt hänelle Kangasnummin mäkitupapalstan Salkolan kruununpuiston maille.¹³² Sisar Ida muutti hänen huushollerskakseen.¹³³

Kuva 8. Korteniemen omenapuut. Kuva Juha Ilkka.

4.9 Korteniemen puutarha syntyy¹³⁴

Leonardin syntymävuonna istutettiin ensimmäiset omenapuut talon länsipuolelle. Samoihin aikoihin istutettiin ensimmäiset herukkapensaat, jotka olivat ilmeisesti sekä punaisia että mustia. Koristekasveina oli vanhan tuvan ikkunan alla kasvava ritaspori (ritarinkannus), talon takana taikinamarja ja navettapolun laidalla kasvanut siperianhernepensas. Siperianhernepensas oli tuotu Kärkölästä, mutta se oli alunperin Mustialasta. Kukkapenkeissä kasvoi ukonhattua, keisarinkruunua ja akilleijaa. Pihamaalla kasvoi suuri pihlaja ja saunan edessä humala.¹³⁵

Uuden tuvan päädyssä oli kasvimaata, jossa kasvatettiin perunaa, porkkanaa, punajuurta ja sipulia. Toisinaan oli myös vähän härkäpapua. Marjapensaiden läheisyydessä oli luultavasti raparperi. Kasvimaan ja Kotopellon välissä kasvoi kriikunaa. Aukustilla oli oma tupakkimaa talon päädyssä. Kessua piti vahtia, ettei halla ehtinyt muuttaa sen makua karvaaksi.¹³⁶

Pihalla kasvoi myös lääkkeenä käytettyä koiruohoa ja marunaa. Yskään käytettiin kahviin sekoitettua kuivattua koiruohoa. Lääkkeenä käytettiin myös ”pirunpaskaviinaa”, pirtua johon oli sekoitettu hajupihkaa eli jättiläisfenkolin juuresta saatavaa kasvinestettä.¹³⁷ Pari kertaa kesässä Korteniemessä pistäytyi myös hie-roja ja kuppari Miina Pajulasta. Vaivoja hoidettiin saunassa, jonka sänkyyn, jossa kulkumiehet muuten majailivat, vaihdettiin puhtaat oljet. Palkkioksi kuppari sai kimpaleen voita ja leipää.¹³⁸

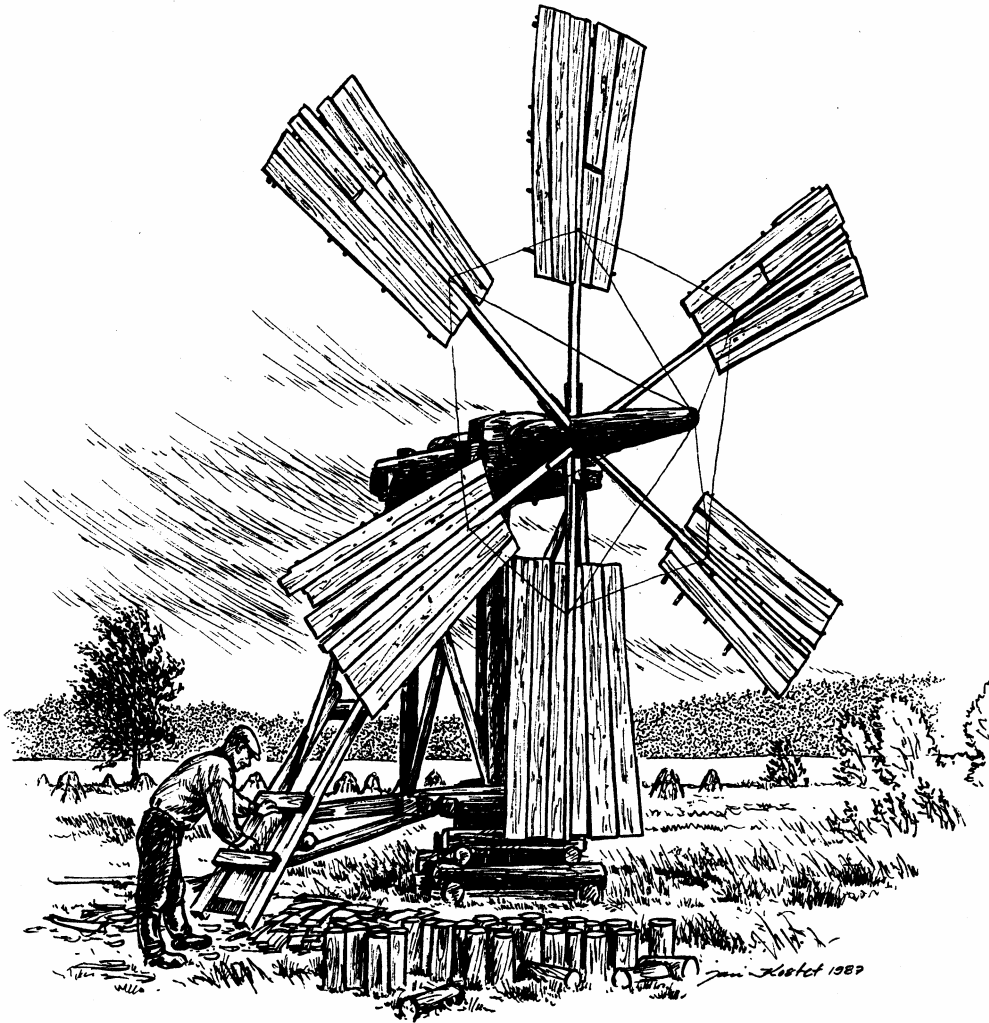
4.10 Toinen rakennusvaihe

Asuinrakennukset, vanha ja uusi puoli, yhdistettiin vuonna 1912. Samalla Aukustin omistuksessa ollut uusi puoli lunastettiin valtiolle. Rakennus vuorattiin uudelleen ja maalattiin ulkoa punamullalla. Koko katto katettiin päreillä. Vanhan puolen pieni veranta ja uuden puolen sisäänkäynti purettiin. Tilalle rakennettiin suuri veranta, jonka kautta kuljettiin vanhalta puolelta uudelle puolelle. Verannan karjapihan puolella oli koiratarha.¹³⁹

Vanhaan tupaan muurattiin uusi uuni. Salinpuolen, kuten uutta tupaa alettiin kutsua, seinät tapetoitiin. Sinne majoitettiin vierailevat metsänhoitajat.¹⁴⁰

Aukustin rakentamasta navetasta luovuttiin ja siitä tehtiin halkovaja ja lato, kun entisen karjarakennuksen navettaosa uusittiin vuonna 1910. Kolme vuotta myöhemmin uusittiin talli. Karjapihalla oli myös katos, jonka yhdessä kulmassa oli lampola.¹⁴¹ Riihen jatkoksi rakennettiin vuonna 1913 erillinen puintihuone, luuva, ja olkilato. Samana vuonna saatiin määräraha kaivon tekemiseen.¹⁴² Rakennustöihin palkattiin ulkopuolista apua: riieheä oli rakentamassa Jussi Lehto ja vinttikaivossa näkyi Lintulan Alppen kädenjälki.¹⁴³

Tallin ja navetan ladon väliin rakennettiin 1930-luvun alussa kalustokatos, jossa oli sementtisokkelilla varustettu pieni sikala. Riittä vastapäätä ollut vanha ruumenhuone purettiin ja sen tilalle tehtiin lautarakenteinen makasiini vuonna 1936. Tallin päähän rakennettiin 1920-luvulla ulkokäymälä. Muita rakennuksia korjattiin tavalliseen tapaan: kattoja paikattiin, ikkunanpokia uusittiin ja asuinrakennus maalattiin uudestaan.¹⁴⁴

Kuva 9. Korteniemen päärehöylä alkuperäisellä paikallaan. Aukusti Korteniemi näyttää pääreen tekoa kesällä 1929. Piirros Esko Aaltosen valokuvan mukaan. Alkuperäinen kuva on Museoviraston kansatieteen kuva-arkistossa (KM1929:152). Kuva: Jari Kostet.

Talusrakennuksien vanhat malkakatot korvattiin pärekatoilla. Viimeisenä uuden katon sai sauna vuonna 1936, kun myrsky oli vienyt tuohikaton.¹⁴⁵ Päreet tehtiin omalla pärehöylällä, jonka Aukusti oli ostanut Kärkölän Kuittilasta. Forssasta kotoisin ollut Hellgren, tsaarin vanhan ratsuväen kengitysseppä, pysytti pärehöylän Korteniemeen vuonna 1912. Tuulivoimalla käyvän pärehöylän kuusi siipeä oli kiinnitetty isoon haapaiseen napapuuhun, jonka veivi liikutti höylää edestakaisin. Oman käytön lisäksi päreitä tehtiin Korteniemessä ainakin Vanhalaan, Aaltoselle, Rankullaan, Hietalaan, Kangasniemelle ja Joensuuhun. Lähipuiden kasvaessa liian korkeiksi höylä siirrettiin vuonna 1924 tuulisempaan paikkaan navetan taakse kotipellon laidalle. Muuton yhteydessä vanha haapainen napapuu korvattiin mäntyisellä.¹⁴⁶

4.11 Suomenmielinen metsänvartija

Vuonna 1907 pidettiin ensimmäiset valtiolliset vaalit, joissa kaikki täysi-ikäiset suuriruhtinaskunnan asukkaat saivat äänestää. Tammelan alue oli vanhastaan voimakkaasti vanhasuomalainen; nuorsuomalaisia kannattivat vain jotkut virkamiehet. Työväenliikkeen kehto oli Forssassa, mutta tehdasyhdyskunnan ja ympäröivän maaseudun vuorovaikutus oli vähäistä.¹⁴⁷

Aukusti Lönngren piti vuoden 1918 tapahtumia kapinana. Syrjäisessä Korteniemessä majaili kummankin puolen värväysyrityksiä piileskeleviä miehiä. Oudon kulkijan lähestyessä he katosivat suojaisiin metsiin.¹⁴⁸

Piileskelijöitä kävivät etsimässä sekä punaiset että valkoiset. Aseita etsineet punaiset turmelivat Aukustin virka-aseen vääntämällä haulikon piipun käyttökelvottomaksi niin, ettei pikaistunut metsänvartija voinut ampua heidän peräänsä.¹⁴⁹

Kapinan jälkeen Aukusti tilasi turkulaista Uusi Aura -lehteä, joka oli vanhasuomalainen. Suomenmielisyys oli lähellä myös hänen veljensä Oskarin mieltä, joka myöhemmällä iällään suomensi Lönngren-nimen Wahteraksi.¹⁵⁰

4.12 Opintiellä

Liesjärveläiset puuhasivat vuosisadan alussa innokkaasti itselleen kansakoulua. Tonttijupakoiden vuoksi koulu aloitti toimintansa vuokratiloissa vasta vuonna 1909. Kaksi vuotta myöhemmin muutettiin uuteen koulutaloon, jonka ympärillä oli asiaankuuluvat puutarha ja peltotilkut. Koululla toimi myös lainakirjasto.¹⁵¹

Leonard Lönngren aloitti kansakoulun kymmenvuotiaana syksyllä 1913. Sisarusarjan kuopus Liisa sai päästötodistuksen vuonna 1934.¹⁵² Liesjärven koululla opiskeltiin kansakoulun lyhyttä kurssia. Alkeisopetus oli saatu kotoa ja kierto-koulusta. Kansakoulutietoja täydennettiin jatkokursseilla.¹⁵³ Koululla oli yksi opettaja, joka opetti neljää luokka-astetta yhtä aikaa. Vanhimpien Lönngrenien

lasten oppimisesta vastasi opettaja Vilho Niininen ja nuorimpien opettajaksi tuli hänen seuraajansa Sulo Tanninen. Kuri oli kova.¹⁵⁴

Korteniemeläisten koulumatka oli pitkä. Kesäisin soudettiin Liesjärven ylitse ja kipitettiin koululle. Talvisin hiihdettiin samaa reittiä. Kelirikkoaikana matka piteni kymmeneen kilometriin, koska Liesjärvi oli kierrettävä eteläpuolelta.¹⁵⁵ Lönngrenien lapset olivat ahkeria ja käteviä, mutta eivät erityisen musikaalisia.¹⁵⁶

Kieltolain aikana (1919–1932) jokaiselle tammelalaiselle koululaiselle piti tilata raittiusliikkeen Koitto-lehti. Liesjärvellä oli myös oma raittiusseura, Liesjärven tähti. Raittiustyö ei purrut aikuisväestöön: liesjärveläisten juopottelua ja salapoltoa kauhisteltiin Forssan lehtiä myöten. Kyläläiset itse syyttivät muualta tulleita metsätyömiehiä.¹⁵⁷

Rippikoulun Lönngrenien lapset kävivät Tammelan kirkolla. Silloin asuttiin pari viikkoa kortteerissa tuttavien luona. Aarne sai hyvästä osaamisestaan palkinnoksi Tammelan kirkon 500-vuotishistorian.¹⁵⁸ Kuopus Liisa pääsi ripille vuonna 1937.¹⁵⁹

Metsänvartijan vanhin tytär Anna avioitui Iso-Herttuan kruunununtorpan pojan Onni Oskarin kanssa joulukuussa 1928. Rauha ja Lempi lähtivät kodin ulkopuolelle töihin vuosikymmenen vaihteessa.¹⁶⁰

4.13 Maatalous pysyy pääansiona

4.13.1 *”Viljakuorman nokassa on parempi istua kuin heinäkuorman”*

Aukusti Lönngrenin palkka maksettiin rahana, jonka lisäksi hän sai edelleen Korteniemen metsänvartijatilan tuoton. Ensimmäinen rahapalkka oli 350 markkaa vuodessa.¹⁶¹ Metsätalouden tarkastaja piti palkkausta epäoikeudenmukaisena, koska viereisen Honkolan vartiopiirin metsänvartija sai puolet pienemmästä alueesta saman rahallisen korvauksen.¹⁶²

Korteniemen lohkon metsänvartijan tulo arvioitiin vuosisadan vaihteessa huonohkoksi (taulukot 1 ja 2). Tulo oli pienempi kuin muilla metsänvartijajaloilla. Kruununmetsätorpat takasivat asukkailleen paremmat elinmahdollisuudet. Esimerkiksi Kaakkomäen tulo arvioitiin hyväksi, ja Kynärä ja vastaperustettu Leppäaho ylsivät keskinkertaiseen tuloon.¹⁶³

Alueen maanviljelyä pidettiin vuosisadan vaihteessa vanhakantaisena, vaikka Mustialan vuonna 1840 perustettu maatalousoppilaitos olikin samassa pitäjässä. Viljelykierto ja -kasvit olivat perinteisiä, eikä varsinkaan pienempien tilojen pelloilla ollut koneita.¹⁶⁴

Taulukko 1. Lopen hoitoalueen kruununmetsätorpat vuonna 1914. Lähde: Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat.

Kruunun- metsätorppa	Aikuisia	Lapsia	Peltoa hehtaaria	Niittyä hehtaaria	Hevosia kpl	Lehmiä kpl
Kyynärä	4	3	6,1	9,6	3	7
Kaakkomäki	4	4	10,8	4,4	4	8
Leppäaho	2	2	0	11,6	1	3
Keskimäärin	3	3	5,6	8,5	3	6

Taulukko 2. Lopen hoitoalueen metsänvartijatilat vuonna 1914. Lähde: Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat.

Metsän- vartijatila	Aikuisia	Lapsia	Peltoa hehtaaria	Niittyä hehtaaria	Hevosia kpl	Lehmiä kpl
Kaunismäki	3	0	7,0	25,0	1	4
Luutasuo	3	0	5,6	15,0	1	3
Koreemäki	4	5	6,2	5,0	1	5
Honkola	3	3	3,3	1,5	1	3
Usmi	4	0	4,7	7,8	1	5
Niemi	4	1	2,1	8,6	2	7
Nummela	3	2	5,2	8,6	1	5
Mäkelä	5	4	3,8	9,6	1	5
Korteniemi	6	2	2,4	6,0	1	4
Perho	6	1	2,0	7,5	1	4
Haapala	4	0	3,0	2,8	1	4
Mäkelä	4	6	1,6	6,0	2	4
Keskimäärin	4	2	3,9	8,6	1	4

Korteniemen metsänvartijan tiluksia laajennettiin raivaamalla soita, koska muu viljelykelpoinen maa oli käytetty. Myös Perkon niittyä parannettiin pelloksi. Perkko pysyi hallanarkana. Ulkopalstoja Korteniemellä oli vain Suojoenhaaran niittyalue, jonka tila sai, kun entisen Hevosojan torpan maat jaettiin alueen metsänvartijoiden kesken.¹⁶⁵ Siten metsänvartijatilalla oli 1900-luvun alussa kolme hehtaaria peltoa ja saman verran suoviljelmiä.¹⁶⁶

Korteniemen pelloista oli kolmannes kesantona, loput rukiilla ja kauralla. Maatiaissiemenestä luovuttiin 1900-luvun alussa. Ruis kylvettiin elokuun 20. päivän tienoilla. Maatiaisrukiin sadoksi arvioitiin kuusi–seitsemän jyvää. Kaurasta sai yleensä viisi jyvää. Korteniemessä viljeltiin yleensä Vaaleaa kauraa, mutta toisinaan kokeiltiin myös Mustaa kytökauraa.¹⁶⁷ Vehnän viljely aloitettiin 1920-luvulla.¹⁶⁸

Ruokaperuna saatiin noin puolen hehtaarin alueelta. Korteniemen pellolle istutettiin saksalaista punertavaa perunaa.¹⁶⁹ Pellavaa kylvettiin Peltomaahan vielä vuonna 1910 saman verran kuin perunaa, mutta kaksikymmentä vuotta myöhemmin sitä oli enää vain muutama aari.¹⁷⁰

Peltoja lannoitettiin 120 kuormalla eläinlantaa. Sen lisäksi pelloille levitettiin luujauhoa, tuomaskuonaa, superfosfaattia, kalkkisalpietaria, kalisuolaa ja suomutaa.¹⁷¹ Lisäksi tehtiin lehtosontaa. Mutaa haettiin Suorannanpellon takana olevista kuopista.¹⁷²

Korteniemen ensimmäinen maanviljelyskone oli hankittu jo 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Se oli seppä Hellgrenin rakentama viskuri.¹⁷³ Perkossa käytettiin edelleen risuäestä. Vieteriäes hankittiin 1920-luvulla ja Sukkela-merkkinen hankmo 1930-luvulla.¹⁷⁴

Sadonkorjuu vaati eniten työvoimaa. Ruis koottiin kököille eli kuhilaille. Muut viljat nostettiin hangoilla seipäille.¹⁷⁵ Ruis puitiin riihessä 1950-luvun alkuun asti. Jyvät jauhattiin Vistinkosken myllyllä. Uutispuuro toki jauhettiin vielä pitkään vanhoilla käsikivillä.¹⁷⁶

4.13.2 Heinänviljely ratkaisee karjan talviruokinnan

Ensimmäisen kerran heinää kasvatettiin pellossa vuonna 1911.¹⁷⁷ Vuoteen 1929 mennessä heinänviljely oli vakiintunut. Tuolloin neljännes kolmen hehtaarin pelloista oli nurmena. Kesantona oli toinen neljännes ja loput olivat rukiilla ja kauralla.¹⁷⁸

Kylvöheinä vaati parempaa maanmuokkausta. Aukusti hankki pienen Fiskars-kääntöauran, joka muokkasi maan syvemmältä kuin entiset kehäaurat. Aukusti teetti myös lähipeltoilla käytettyyn puuäkeeseen rautapiikit. Samoihin aikoihin elonkorjuussa lyhytvartinen väärävarsiviikate vaihtui suoravartiseen.¹⁷⁹

Kylvöheinänviljelyyn siirtyminen 1910-luvulta lähtien ratkaisi suurelta osin karjan talviruokintavaikeudet. Aikaisemmin heinää jouduttiin ostamaan, koska vähäiset niityt ja niitettävät suot eivät riittäneet talvirehuun. Kesällä karja sai laiduntaa vapaasti metsässä.¹⁸⁰

Korteniemeen rakennettiin uusi navetta vanhan navetan paikalle vuonna 1910. Sinne koottiin molempien talouksien lehmät. Matalasta lantanavetasta täytyi lanta luoda pari kertaa talvessa.¹⁸¹

Talvirehun omavaraisuus ja uusi navetta mahdollistivat karjan kasvattamisen. Korteniemen lehmien lukumäärä kasvoi 1800- ja 1900-lukujen vaihteen kolmesta–neljästä aikuisesta lehmästä 1930-luvulla viiteen. Niiden lisäksi saatettiin pitää nuorta nautakarjaa.¹⁸²

Korteniemessä oli muutama kana jo 1910-luvulla. Vuosina 1929–1930 kanat munivat 70 kananmunaa. Lisäksi tilalla oli edelleen lampaista ja jouluksi kasvatettiin porsas.¹⁸³

Joutokarjalle koottiin kerppuja niittyjen ja peltojen laidoilta. Lehdekset taitettiin harmaalepistä ja koivusta, joskus myös haavasta. Pitkäkärjessä oli kolme lehti-

latoa, johon kerput koottiin. Rangat ajettiin talvella reellä pois. Porsaille koottiin vehkaa puroista ja matalista lahdista.¹⁸⁴

Maitotalouden tärkein tuote oli voi. 1900-luvun alussa arvioitiin voikilon tuottamiseen tarvittavan rasvaprosentista riippuen noin 23–26 kiloa maitoa. Vuonna 1910 Korteniemessä erotettiin rautakirnulla 144 kiloa voita (lehmää kohden noin 1 200 kiloa maitoa vuodessa, mutta osa lehmistä on saattanut olla ummessa). Länsisuomalaisen lehmän keskituotokseksi 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä arvioitiin 2500–2900 kg maitoa vuodessa.

Kaksikymmentä vuotta myöhemmin Korteniemessä ilmoitettiin kotona separaattorilla erotetun 5 050 kilosta maitoa 100 kiloa voita.¹⁸⁵ Viiden lehmän tuotos olisi siten pysynyt lähes ennallaan.

4.13.3 *Sivuansiot*¹⁸⁶

Lönnngrenit myivät yhä tervaa. Korteniemessä sitä on poltettu kolmessa eri miilussa. Tervahauta saatettiin antaa myös erityisten polttajien käyttöön, jolloin talo sai vain osuutensa. Korteniemen tervahauta nieli 40–50 kuutiota pieneksi pilkottua tervasta. Polttamattoman haudan ympäryys oli 12 syltä. Hauta paloi 3–4 vuorokautta ja valutti noin 300 litraa tervaa. Hautaa vartioineet nokiset miehet tekivät metsänvartijan lapsiin suuren vaikutuksen.

Terva laskettiin nelikoihin, jotka lastattiin Korteniemen rannassa. Korteniemen suureen veneeseen mahtui kerralla 10 tervanelikkaa. Terva kuljetettiin vesitse ostajilleen tai sovittuun paikkaan autotien varteen.

Kalastus oli edelleen tärkeä sivuelinkeino. Viimeinen liistekatiska oli Isonsaaren nokassa kesällä 1928. Sen jälkeen kalastus painottui enemmän verkkoihin.¹⁸⁷

Liesjärvi oli erityinen malmijärvi, kuten Salkolanjärvi ja Tammelan Pyhäjärvi-kin. Malmia nostettiin 3–4 metrin syvyydestä haavilla ja seulalla. Lönnngrenit nostivat malmia erityisesti vuosina 1909–1910, jolloin malmia myytiin kippunamitalla. Viimeisen kerran malmia nostettiin ensimmäisen maailmansodan aikana, jolloin Karkkila vielä osti sitä. Tällöin malmia ei enää sulatettu.¹⁸⁸

Käteistä rahaa saatiin myös elintarpeiden myynnistä työmiehille ja metsäherroille. Metsänhoitajien majoitusvelvollisuus oli yhä voimassa. Metsänhoitajat asuivat Korteniemen salin puolella, jonne heille kannettiin myös ruoka ja kahvit. Tavallisia metsätyömiehiä majoittui Korteniemeen harvemmin. He olivat yleensä omassa ruuassaan.

Metsänvartijan pojat saivat omia tuloja metsätöistä. Leonard Lönnngren oli rippikoulun käytyään perkaamassa Lehesjokea. Hän oli myös valvomassa hakkuita. Pojat ansaitsivat myös pyytämällä petolintuja, joista maksettiin tapporahat kynsien perusteella.

Kuva 10. Malminnostoa. Kuva: Jari Kostet.

4.14 Korteniemen kulkuyhteydet¹⁸⁹

Korteniemen saunarannassa oli pari kolme soutuvenettä. Yhtä niistä tarvittiin lasten koulunkäyntiin. Posti haettiin Liesjärven puolelta, jonne se kuljetettiin kolmesti viikossa. Aukusti tilasi itselleen Uusi Aura -lehteä. Tuoreempia uutisia maailmalta kuunneltiin Leonardin ennen sotia rakentamasta kidekoneesta.

Portaaseen – lähimpään kauppaan – piti jatkaa matkaa hevosella. Liesjärven kylällä tosin yritteli osuuskauppa Tammen liike muutaman vuoden 1930-luvulla. Linja-autoliikennettä Liesjärven kylälle oli 1920-luvulta alkaen.

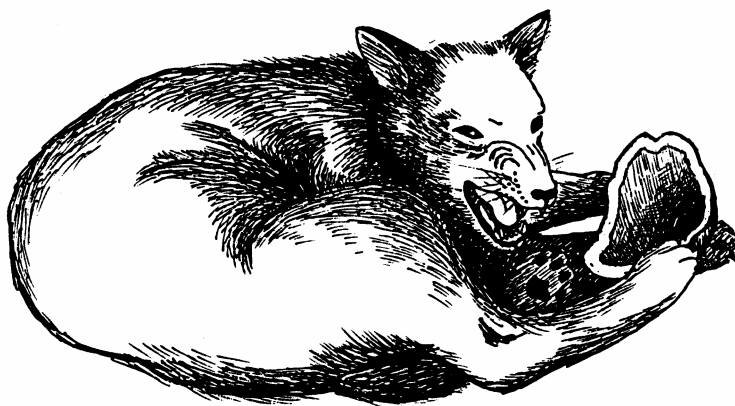
Metsänhoitajat matkustivat Hämeenlinnasta Liesjärvelle hevoskyydillä ja myöhemmin linja-autolla. Metsänvartija nouti heidät soutuveneellä. Toisinaan Liesjärven koulun opettaja tarjosi autokyydin linja-autolta rantaan. Tieverkon kohe-
nemisen jälkeen metsänhoitajat liikkuivat myös polkupyörillä ja säännöstelyn purkaututtua 1950-luvulla autoilla.

Tiedonkulun nopeuttamiseksi Metsähallitus hankki Korteniemeen puhelimen vuonna 1928. Puhelinlanka vedettiin Liesjärven ylitse. Matkalla se tuettiin Vesikiveen ja Haavannokkaan. Puhelimen kuuluvuus oli kuitenkin huono ja muutamana vuoden kuluttua suunniteltiin langan kaksinkertaistamista.¹⁹⁰ Ukkonen rikoi puhelimen lopullisesti sota-aikana.

Parantuneiden kulkuyhteyksien myötä liikkuminen ja sivuansoiden hankkiminen helpottui. Forssa-yhtiö rakensi tien Forssasta Somerniemelle vuonna 1936.

Sitä sai ajaa vain autolla, mutta toisinaan yhtiön palkkaamat tievahdit ummistivat silmänsä kumipyörärattailta, jollaiset Korteniemeenkin oli hankittu. Metsähallitus kohensi Kyynäränkulman tiestöä ja ulotti sen uuteen tiehen. Kyynärän ja Honkolan välinen tie valmistui vuonna 1936 ja Korteniemen sivutie vuonna 1948. Entisiä kärrypolkuja pääsi ajamaan autoilla.

Palvelut olivat pitkään vaikeasti saavutettavissa ja tiedonkulku hidasta. Esimerkiksi 1920-luvun vesikauhuepidemian aikana eräs professori Multamäen tuomista koirista alkoi käydä kummalliseksi. Aukusti Lönngren vei kuonokopalla varustetun koiran hevosella Mustialan eläinlääkärin nähtäväksi. Vastaanotolla koira kierteli seiniä myöten, mutta eläinlääkäri arveli sen vain säikähtäneen. Paluumatkalla koira irvisteli kuonokoppansa takaa vastaantulijoille. Se kuoli jouluna.

Kuva 11. Vesikauhuinen koira. Jouluksi sairas koira otettiin sisälle lämpimään. Metsänvartijan lapset seurasivat sitä uteliaana. Koira ei syönyt mitään, mutta pureskeli tuvan uunin tiilinurkan rikki. Joulupäivänä se otti pahkakupin hampaisiinsa ja viskasi sen lattialle niin, että maito roiskui kattoon asti. Sitten se kulki kierroksen hihnassaan, sai kouristuksen ja kuoli. Kuva: Juha Ilkka.

Uudenvuodenpäivänä Korteniemeen ajoi Mustialan eläinlääkäri. Kotona olivat vain lapset, sillä vanhemmat olivat naapurissa syntymäpäivillä. Eläinlääkäri selitti, että hän oli saanut määräyksen lopettaa Korteniemen kaikki koirat. Aukusti oli lähettänyt näytteen kuolleesta koirasta Eläinlääketieteen laitokselle Helsinkiin ja siitä oli löydetty vesikauhu.

Säikähtyneet lapset lähtivät hakemaan vanhempiaan. Eläinlääkärin kanssa yritettiin sopia, että edes oma koira voisi jäädä henkiin, mutta hän oli ehdoton. Lopulta koirat täytyi ampua metsänvartijan virka-aseella, koska eläinlääkäri oli unohtanut omansa kotiin.

4.15 Metsänhoito tehostuu

4.15.1 Metsänvartiointi pääelinkeinoksi

Metsänvartijoiden ohjesääntö uusittiin vuonna 1909. Siinä metsänvartijan työ määriteltiin päätoimeksi, jota muut työt eivät saaneet vaikeuttaa. Metsänvartijatala nähtiin yhä enemmän virka-asuntona. Tilan tuli tuottaa elanto metsänvartijan perheelle, mutta siitä ei saanut muodostua pääelinkeinoa, mm. heinän ja olkien myyntiin vaadittiin metsänhoitajan kirjallinen lupa. Metsänvartijalta kiellettiin kaikenlainen puunmyynti sekä yksityisen metsäliikkeen osakkuus ja sen asiamiehenä olo. Uuden ohjesäännön tultua voimaan pyrittiin kaikki metsänvartijatilat hankkimaan kokonaan valtiolle.¹⁹¹

Metsänvartijan työkenttä laajeni uuden ohjesäännön mukaan valvonnan lisäksi kattamaan kaikki metsänhoitotyöt. Metsänvartijalle siirrettiin myös käsikaupan ja kruununmetsätorppien puunoton valvonta.¹⁹² Samaan aikaan, kun Aukusti otti metsänvartijan työt harteilleen, vaihtui metsänhoitaja, kun eläkkeelle jääneen metsänhoitaja Nasokinin tilalle tuli metsänhoitaja Arthur Böök.¹⁹³

Aukustia pidettiin hyvänä metsänvartijana.¹⁹⁴ Aukusti Lönngren vartioi Korteniemen lohkoa vuoteen 1936. Viereisen Honkolan metsänvartijan kuoltua Aukusti sai hoidettavakseen myös Honkolan vartiopiirin.¹⁹⁵ Aukustin eläkkeelle jäämisen jälkeen metsänvartijana – työnjohtajana – jatkoi hänen poikansa Leonard.

1920-luvun alussa Metsähallituksessa tarkastuspiirit korvattiin piirikuntakontoreilla. Samalla hoitoalueiden rajoja muutettiin vedenjakajien mukaan.¹⁹⁶ Lopen hoitoalue jaettiin kahtia vuonna 1922. Korteniemi liitettiin uuteen Tammelan hoitoalueeseen.

Korteniemen vartiopiirin nimi muutettiin Kyynärän vartiopiiriksi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Tuolloin sen kooksi mitattiin 1 454 hehtaaria. Alueella sijaitsivat Korteniemen metsänvartijatilan lisäksi Kyynärän, Leppäahon ja Kaakkomäen kruununmetsätorpat. Viljelymaata, peltoa ja niittyä, vartiopiirissä oli vaajat 60 hehtaaria.¹⁹⁷

Mänty oli valtapuuna Korteniemen lohossa vuonna 1914. Alueen metsät olivat metsäntarkastajan mielestä nuorenlaisia, keskimäärin 61–80-vuotiaita. Yli-ikäiseksi puusto kasvoi tuolloisen näkemyksen mukaan mänty 180–200-vuotiaana, kuusi 170–180-vuotiaana ja koivu 100–110-vuotiaana.¹⁹⁸ Myytävän puun kokoluokkia oli pienennetty. Hirrenaineeksi kelpuutettiin rinnankorkeudelta 17,5–22,5 senttiset puut ja saahirreksi tätä paksummat.¹⁹⁹

Korteniemen lohkon metsät säästyivät hakkuilta pitkään. Sieltä ja Kaakkomäestä leimattiin metsää vasta vuonna 1905. Puut eivät kuitenkaan menneet kaupaksi. Samana vuonna metsänhoitaja Böök leimasi ensimmäiset alamittaiset puut Kaakkomäen loholla. Korteniemen kotikangas jäi edelleen leimaamattomaksi.²⁰⁰

Menekkiolot hoitoalueessa olivat vaikeita. Metsänhoidon tarkastaja Moring toivoi, että Karkkilan rautatien rakentaminen parantaisi kysyntää. Hänen mielestään puutavarasta tulisi ilmoitella myös sanomalehdissä, jotta puun menekki paranisi.²⁰¹

Hyönteis- ja kasvituhoja alueella oli vähän. 1800-luvun lopussa mäntyjä oli vaivannut mäntypistiäisen toukka ja 1910-luvulla puustoa vaivasi *Peridermium-sieni*. Tyydytyksellä metsänhoitajat panivat merkille, että uudet metsät olivat lähes käävättömiä. Myrsky kaatoi joulukuussa 1913 parisataa kuusta. Suurempia kuloja alueella ei sattunut: Savilahden saari paloi kokonaan vuonna 1913 tulen karattua huolimattomalta kalastajalta.²⁰²

Metsälaiduntaminen oli hyvin vähäistä, eikä se metsätalouden tarkastajan mukaan ollut aiheuttanut vaurioita. Tilojen itsenäistyttyä metsässä vaelteli kolmisenkymmentä eläintä, joista maksettiin valtiolle laidunnuskorvaus.²⁰³ Ne vaelsivat vapaina metsässä, mutta Liesjärven saariin niitä ei viety.²⁰⁴

Metsästys oli kielletty ilman lupaa. Siitä huolimatta alueella ammuttiin luvattomasti riistaa. Yleisen käsityksen mukaan hirvet olivat loppuneet salametsästyksen myötä. Poliisi oli käynyt etsimässä salaa kaadettuja hirvenlihoja mm. Kyynärän kruununmetsätorpasta vuonna 1913. Loukkuja ja ansoja ei metsätalouden tarkastaja havainnut. Talojen lähistöllä niitä saattoi olla.²⁰⁵

Metsästysoikeus oli vuokrattu 1900-luvun alussa suonkuivausmetsänhoitaja Multamäelle, joka lukuisine koirineen vaelteli Korteniemen metsissä. Hänellä oli myös seudun ensimmäiset hirvenkaatoluvat. Toisinaan metsänvartijan poika Leonard oli hänen mukanaan metsällä.²⁰⁶

4.15.2 Metsätalouden tarkastukset

Hoitoalueiden metsätaloutta valvottiin metsätalouden tarkastuksilla, joiden yhteydessä tehtiin myös hoito- ja hakkuusuunnitelmat. Tarkastukset teki Metsähallituksen määräämä ulkopuolinen metsänhoitaja.

Ensimmäinen Korteniemeä koskenut Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastus pidettiin kesällä 1905. Lokakuun lopulla metsänhoitaja Elfving saapui Korteniemeen apulaisensa kanssa. He mittasivat uudelleen Korteniemen kasvaneet tilukset. Koska Korteniemi oli viimeinen tarkastettava vartiopiiri ja metsänhoitaja Elfvingillä oli kiire, arvioitiin puusto ainoastaan silmämääräisesti. Korteniemen lohossa arvioitiin olevan hieman enemmän puustoa (120 kuutiota hehtaarilla) kuin hoitoalueessa keskimäärin.²⁰⁷

Vuoden 1905 metsänhoitosuunnitelmassa lohkon korvet ja rämeet, mm. Korteson niityn itäpuoli, joutuivat hakkuusuunnitelmaan. Heikosti tuottavien rämeiden hakkaamista suositeltiin siten, että 50–80 metriä leveät sarat hakattaisiin paljaaksi ja niiden väliin jäisi 80 metriä leveät metsäsarat uudistuksen turvaamiseksi.²⁰⁸

Toinen metsätalouden tarkastus pidettiin kymmenen vuotta myöhemmin. Tuoloin metsänhoidontarkastaja K. Moring liikkui alueella kesäkuun alusta marraskuun alkuun yhdessä ylioppilas Y. Jokisen kanssa.²⁰⁹

Metsänhoidontarkastaja Moring erotti säästömetsäksi Kortesuolta vajaat kymmenen hehtaaria korpea ja kangasta.²¹⁰ Säästömetsäehdotuksia ei kuitenkaan hyväksytty. Samat alueet olivat ehdolla myös vuonna 1926. Niiden lisäksi tuoloinen metsätalouden tarkastaja ehdotti säästömetsiksi Korteniemen kangasta ja puolikasta Liesjärven Isostasaaresta.²¹¹

Kyynärän lohkon selkä- ja poikkilinjat hakattiin kummassakin metsäntarkastuksessa auki. Nämä kartoitusta ja suunnistamista varten tehdyt metsälinjat olivat metsäntarkastajan mielestä niin kapeita, että ne olivat vaikeasti havaittavia.²¹²

4.15.3 *Kiistat puunkäytöstä*

Hoitoalue ja metsätalouden tarkastajat olivat usein eri mieltä kruununmetsätorppien ja metsänvartijatilojen puunkäytöstä. Niiden puunkäyttöä yritettiin tilastoida hyvin huolellisesti.²¹³ Lopen hoitoalueessa torpat saivat myydä raivaimiltaan viljelyalueilta puut, joista saatua tuottoa metsänhoitaja Nasokin piti kannustimena viljely-yrityksille. Metsätalouden tarkastaja Elfving antoi torpille vuoden 1905 tarkastuksessa hakamaat, joista metsänvartijoiden tuli leimata kaadettavat havupuut. Polttopuiksi sai ottaa leppää, haapaa ja koivua. Erityiseksi silmätikuksi joutui kuivikkeeksi käytetty kuusenhake. Ulkorakennuksiin tuli käyttää haapaa havupuun sijasta. Myös latvat oli käytettävä.²¹⁴

Käytännössä näin tarkka puunkäytön valvonta ei kuitenkaan työnjohtajien puutteessa onnistunut. Puunhakkuussa pitäydyttiin vanhassa käytännössä, jonka mukaan metsänhoitaja leimasi saha- ja rakennuspuut ja antoi ylimalkaiset ohjeet muun puunkäytön suhteen. Metsänvartijat valvoivat niiden noudattamista. Aukusti Lönngren sai kymmenessä vuodessa taivutettua Kaakkomäen kruununmetsätorpan käyttämään kuivikkeena turvepehkuu kuusihakkeen sijasta. Leppäahoa pidettiin moitteettomana kotitarvepuunotossaan, mutta Kyynärä, jonka kotitarvemetsä sijaitsi kahdessa vartiopiirissä, ei ollut ”vilpistä ihan vapaa”. Etenkin Kyynäränharjun puunkäyttöön toivottiin parempaa valvontaa.²¹⁵

Metsänhoidonylitarkastaja Moring piti hakamaiden määräämistä 10 vuotta myöhemmin virheratkaisuna. Hän piti välttämättömänä, että myös polttopuuna käytettävät koivut ja haavat leimattaisiin. Parhaita suuria suorja koivuja ja tervaleppiä olisi hänestä säästettävä tukkipuiksi eikä hakattava haloiksi. Ilman kruunaamista sai ottaa maapuiden ja latvusten lisäksi vain haapaa ja leppää. Koivua oli pakko leimata melko runsaasti, sillä torppien eläinten ruokinta nojasi lehdeksiin.²¹⁶

Torppien puunkäyttöä voitiin Moringin mielestä muuttaa neuvomalla. Aidaksiksi metsänhoidontarkastaja suositteli korpikuusta ja haapaa ennemmin kuin tuuheita kuusia. Haapa kelpasi hänestä mainiosti kylmien ulkorakennusten ai-

neeksi, lämpimiin rakennuksiin voitiin käyttää viallista esim. tervarosan vaivamaa tai muuten kuivamaisillaan olevaa puuta. Kuivikkeeksi löytyi turpeen lisäksi katajaa, lepän vesaikkoa ja muuta harvennettavaa puuta.²¹⁷

Torppareilta tuli Moringin mielestä kieltää kokonaan puunvälitys väärinkäytösten välttämiseksi. Heidän puunkäyttöään piti tarkastajan mielestä pienentää tukemalla puutasäästäviä rakenneratkaisuja: kaksinkertaisia ikkunoita, polttopuukatoksia, rakennusten yhdistämistä saman katon alle ja aitausten supistamista.²¹⁸

Kiistat puunkäytöstä päättyivät lopullisesti vasta, kun alueen kruununmetsätorpat itsenäistyivät torpparilain perusteella 1918. Aukusti Lönngrenilläkin oli mahdollisuus hakea Korteniemeä itselleen, mutta hän ei edes käynnistänyt koko prosessia. Metsänhoitaja Böök oli antanut ymmärtää, että Korteniemi kuului valtion tarvitsemiin metsänvartijatiloihin eikä siten pääse itsenäistymään.²¹⁹

4.15.4 Ojitus²²⁰

Metsähallitukseen perustettiin ensimmäiset suonkuivausinsinöörien virat 1910-luvun alussa. Yleensäkin koko ojitustoiminta keskittyi Etelä-Suomeen, jossa metsätalous oli voimakkainta. Metsänhoitaja Moring piti tarpeellisena, että Lopen kruununpuiston soita ojitettaisiin ja siten luotaisiin paremmat edellytykset puuntuotannolle.²²¹

Ensimmäiset ojitukset tehtiin vuosina 1917–1923 Lehesjoen ympäristössä maisteri Multamäen johdolla. Hänen apunaan oli metsätieteitten ylioppilas Heinonen Hämeenlinnasta. Lapiota käyttivät Leonard Lönngren, Kalle Nyström ja Albert Lintu.

Aluksi alue pintapunnittiin ja sen jälkeen kaivettiin ojat lapiotyönä. Ensimmäisenä perattiin Ali- eli Myllykoski. Sieltä löytyivät vanhan myllyn haljenneet myllynkivet ja hirsikehikko. Syyskesällä 1919 päästiin Lehesjoen toiseen koskeen, joka oli Myllykosken yläpuolella. Myllylampi perattiin seuraavana vuonna. Tartlamminojan ja Salkolajärvestä laskevan Lehesjoen yhtymäkohtaan päästiin vuonna 1922.

Vanhat ojat olivat osittain liian harvassa eivätkä kyetneet kuivattamaan tarpeellista aluetta, joten 1920-luvun alussa niiden ojitus jouduttiin tekemään uudestaan.²²² Taipaleensuon ojat ja Perkonkorven oja kaivettiin vuoteen 1921 mennessä.²²³ Näiden kaivajina oli Venäjältä Kronstadtin kapinan aikana Suomeen paenneita sotilaita. Pakolaisista muodostettiin ryhmiä, joita käytettiin työntekoon valtion mailla. Lopen hoitoalueessa he kaivoivat suo-ojia. Usein ojia alettiin kutsua porukan nokkamiehen mukaan, esimerkiksi Jeltsinin ojaksi.²²⁴

Laajimmat kuivatuskaivaukset olivat 1930-luvulla. 1920-luvulta saakka hakattiin kuivatettavat korvet avohakkuilla ennen ojien kaivamista. Kuivumisasteessa oli huomattava ero ojitettujen korpjen ja rämeiden välillä. Yli kolme neljänestä

ojitetuista korpimaista oli parissa kymmenessä vuodessa muuttunut kangasmet-
sän tyyppiseksi.²²⁵

Sotien ajan suonkuivaustyö oli pysähdyksissä. Sotien jälkeen keskityttiin vanho-
jen ojien aukipitämiseen. Suonkuivaajat rakensivat Kyynäränjärven rannalle
Hyypiön kämpän sotien jälkeen.²²⁶

5 LIESJÄRVEN KANSALLISPUISTO

Toisessa maailmansodassa Suomi menetti kuusi kymmenestä luonnonsuojelu-
alueestaan. Tieteelliset seurat laativat vuonna 1949 suunnitelman uusista kan-
sallis- ja luonnonpuistoista. Ohjelmassa oli mukana Tammelan hoitoalueesta
Liesjärven ympäristö, jonka maastotarkastuksen suorittaminen ja ehdotuksen
viimeistely lankeksi Metsätieteellisen seuran sihteerin, maisteri Mikolan osaksi.
Seurat ehdottivat komitean nimeämistä uusien kansallispuistojen valmistelua
varten, koska niiden tieteellinen, eettinen, sivistyksellinen ja sosiaalinen tarve ei
ollut vähentynyt. Samalla todettiin, että kansallispuistojen perustaminen oli ko-
konaan valtion maiden varassa, koska yksityismaita oli rasi-
tettu jo asutus-
laeilla.²²⁷

Vuonna 1952 ilmestyneessä luonnon- ja kansallispuistokomitean mietinnössä
ehdotettiin Liesjärven kansallispuiston perustamista. Alue edusti vanhaa
suomalaista saloluontoa juhllallisine metsineen ja yksinäisine pikkujärvineen.²²⁸
Kansallispuiston sisälle sovittiin Korteniemen entinen metsänvartijatila, koska
alkuperäisen luonnon lisäksi pidettiin tärkeänä suojata myös ihmisen luomia
katoavia luonnontyyppejä ja kulttuurimaisemaa.²²⁹

Liesjärven kansallispuisto perustettiin vuonna 1956. Kansallispuiston kulttuuri-
maisemaan tuli ”muinaissuomalaista ikimetsää”, Ahonnokan ja Isonsaaren van-
hat säästömetsäalueet.²³⁰ Vuoden 1926 metsätalouden tarkastuksessa oli kehoitet-
tu hoitamaan myös Kyynäränjuovan pohjoispuolta ja Liesjärven saaria ”luon-
nonkauneutta silmälläpitäen”.²³¹ Tässä vaiheessa Kyynäränharju ja osa saarista
jäivät kansallispuiston ulkopuolelle.

Kansallispuiston pinta-ala jäi vaatimattomaksi, 140 hehtaariksi. Pienenkin puis-
ton perustamista pidettiin tärkeänä, koska alue oli Etelä-Suomen asutuskeskuk-
sien läheisyydessä ja siten retkeilijöiden ja ulkomaalaisten helposti tavoitettavis-
sa.²³²

Aluksi suojelun ja metsänhoidon suhde oli epämääräinen. Korteniemeen johta-
van tien vartta ja tilan lähimetsää hoidettiin ”puistometsänä” metsän jyrkyyttä
ja kauneutta silmällä pitäen. Muukaan osa kansallispuistoa ei saanut jäädä täy-
sin koskemattomaksi. Pitkäkärjessä 1950-luvun lopulla sattuneen lumituhon jäl-
keen pääosa lumenmurtokuusista korjattiin pois. Puistometsänhoito ja lumen-
murtohakkuut kirvoittivat metsäammattilaiset ja luonnonsuojelijat keskustelee-
maan kansallispuiston suojelun tarkoituksesta.²³³

Kansallispuistolle vahvistettiin järjestyssääntö vuonna 1959. Aluetta hoiti aluksi metsähallinnon Tammelan hoitoalue. Tammelan hoitoalue lakkautettiin 1970-luvulla, ja sen maat siirtyivät Hämeenlinnan hoitoalueen hallintaan. Alueen hoitoa ja käyttöä ohjaavan ensimmäisen runkosuunnitelman Liesjärven kansallispuisto sai vuonna 1978.²³⁴

Ensimmäisessä vaiheessa Liesjärven kansallispuiston rajojen ulkopuolelle jäänyttä Kyynäränharjua hoidettiin 1950-luvulta alkaen puistometsänä. Metsähallitus oli 1930-luvulla pitänyt aluetta niin arvokkaana, että olisi halunnut tehdä siitä luonnonpuiston.²³⁵ Kansallispuiston ulkopuolelle jääneet kalasääsken pesäpuut sekä mukuramännyn ja -kuuset suojeltiin erikseen luonnonmuistomerkeinä.²³⁶ Kyynäränharju liitettiin kansallispuistoon vuonna 1983.

1970-luvun alussa alettiin rakentaa puiston palveluvarustusta. Alueelle suunniteltiin lisää tulentekopaikkoja, opasteita ja omaa esitettä. Alueesta oli jo tuolloin kartta, jonka saattoi ottaa Korteniemen tien varrella olleesta laatikosta.²³⁷

Suomen pienimmän kansallispuiston laajentamista ryhdyttiin suunnittelemaan 1970-luvun alussa. Ensimmäisen rajausehdotuksen teki ympäristönsuojelun neuvottelukunta vuonna 1973; sen mukaan puiston pinta-ala oli nostettava 520 hehtaariin. Monien vaiheiden jälkeen puisto vihdoinkin 1983 laajennettiin 630 hehtaariin. Tällöin siihen yhdistettiin Kyynäräjärvien välisen kapean kannaksen ja vanhan puiston välinen alue saarineen. Kansallispuistoon tuli tuolloin alueita, jotka olivat olleet tehostuneen metsätalouden piirissä.²³⁸

Laajennuksen jälkeen puiston runkosuunnitelma uusittiin vuonna 1985. Siinä puiston tavoitteeksi esitettiin opetuskäyttö, jonka pohjana on Korteniemen tilan ja ympäristön suojeleminen. Siten on tarkoitus selvittää ihmisen ja metsäluonnon yhteiselämää Suomen saloseuduilla tämän vuosisadan alkupuolella.²³⁹

Liesjärven kansallispuisto on merkittävä rakentamattoman järvimaiseman ylläpitäjä Etelä-Suomessa. Karuun kasvillisuuteen nähden alueen eläimistö on erittäin runsas ja monipuolinen. Linnustoon kuuluu paljon tikkoja ja muita kolopesijöitä, päiväpetolintuja ja useita vesilintuja. Kulttuurimaisemaa rikastuttavat haarapääsky ja kottarainen.²⁴⁰

Korteniemen kulttuurimaiseman arvo on maatalouden muutoksien edetessä kasvanut. Ilman hoitoa niityt ja laidunalueet kasvaisivat vähitellen umpeen. Metsähallitus hoitaa Korteniemessä yli 7 ha peltoja, niittyjä ja metsälaitumia, joilla säilyy perinnebiotoopeille omaleimainen eliöstö.

Vuonna 2000 kansallispuiston pohjoisosiin liitettiin reilut 200 ha UPM:ltä ostettuja maita. Liesjärven laajentamista koskeva lakiesitys hyväksyttiin 3.6.2004. Sen toteutuessa kansallispuiston pinta-ala kasvaa 2 190 hehtaariin.

Liesjärven kansallispuistoa hoitaa tätä nykyä Metsähallituksen Etelä-Suomen luontopalvelut.

5.1 Kansallispuiston isäntäväki²⁴¹

Talvi- ja jatkosodan aikana miehet olivat rintamalla ja talous vanhan Aukustin, Annan ja tyttären harteilla. Maataloudessa korteniemeläiset pyrkivät omavaraisuuteen. Leipäviljaa ja perunaa viljeltiin omiksi tarpeiksi.²⁴²

Aukusti Lönngren kuoli ensimmäisenä rauhan talvena. Leonard muutti perheeseen Salkolan puolelle ja Aarne asettui Korteniemeen metsänvartiomieheksi. Korteniemessä asuivat myös Aukustin leski Anna ja tyttäret Katri ja Liisa.²⁴³

Aarne avioitui 1950-luvun alussa Salome Rothin kanssa. Aarnen ja Salomen tyttäret – Mervi ja Arja – syntyivät vuosikymmenen vaihteessa. Perheeseen kuului myös kasvattipoika Erkki Saksa.²⁴⁴ Ensimmäisinä vuosina Korteniemen talouteen kuului myös Aarnen äiti Anna.²⁴⁵

Sodan jälkeen Korteniemen rakennuksia haluttiin kunnostaa, jotta kansallispuistoon jäävä metsänvartijatila antaisi mahdollisimman edustavan ja ajanmukaisen kuvan. Korjaussuunnitelma toteutui osin 1950-luvulla. Päärakennuksen salin puoli siirtyi kokonaan Metsähallituksen käyttöön. Sisäremonttien jälkeen talo maalattiin ulkoa kermanvalkoiseksi.²⁴⁶

Ulkorakennukset olisi haluttu kunnostaa ja ehostaa punamullalla. Rakennukset säilyivät kuitenkin maalaamattomina. Kehnoa navettaa korjailtiin jo sodan aikana, mutta sementtilattia saatiin vasta 1950-luvulla.²⁴⁷ Vinttikaivo hävisi pihasta samoihin aikoihin. Palotarkastaja kielsi vanhan savusaunan lämmittämisen vuonna 1952. Uusi, Osaran saunaksi kutsuttu, valmistui pari vuotta myöhemmin.²⁴⁸

Palkkaetuutena Aarne Lönngren sai Korteniemen tuoton ja vähän polttopuita.²⁴⁹ Aarne teki talvisin metsätöitä, kuten pientilalliset yleensäkin. 1950-luvulla Korteniemen maatalous keskittyi maitotalouteen ja erikoistui perunanviljelyyn. Korteniemen pellot soveltuvat hyvin perunan viljelyyn, kuten maanmittari oli jo vuonna 1808 suositellut.

Maito vietiin meijeriin 1960-luvulla. Sitä ennen voita ja kananmunia myytiin Örnin kauppaan. Salome kasvatti myyntiin myös kananpoikia. Marjat myytiin Forssan torilla.²⁵⁰

Väen vähetessä pelloille hankittiin myös viljelykoneita. Aarne osti hevosvetoisen niittokoneen ja haravan 1950-luvulla ja perunannostokoneen 1960-luvun alussa. Ensimmäinen traktori, pieni Valmet, hankittiin vuonna 1962 hevosen jäädessä eläkkeelle. Traktoriin ostettiin myöhemmin lisäosiksi perunasahra ja kyn-töaura. Siihen saatettiin yhdistää rehumylly 1960-luvun alussa.²⁵¹

Viljat puitiin pienviljelijäyhdistyksen polttomoottorikäyttöisellä vuokrapuimurilla. Oma hihnalla pyörivä puimakone hankittiin vuonna 1957.²⁵²

Salome Lönngrenin kiinnostus puutarhan viljelyyn näkyi myös Korteniemen pihapiirissä. Piha rehevöityi sireenien, pionien ja ruusujen myötä. Salome raivasi vanhan saunan vierelle rantaan uuden suuren kasvimaan. Marjapensaiden ja hedelmäpuiden lisäksi hän istutti sinne erilaisia kukkia.²⁵³

Kansallispuiston rajojen ulkopuolella metsätalous eli muutoksen kourissa. Sotien aikana Tammelan kruununpuistosta hakattiin ainoastaan puutavaraa, metsänhoidolliset työt jäivät tekemättä. Sotakorvausten vaatimien erityispuuhakuiden vuoksi hoitotyöt olivat riittämättömiä myös sodan jälkeen. 1950-luvun alussa taimikonharvennukset ja muut metsänhoitotyöt saatiin alulle.²⁵⁴ Työvälineenä moottorisaha syrjäytti pokasahan ja justeerin.

Puutavaran menekkiolot parantuivat sodan jälkeen. Maantieverkon parannuttua uittoväylät menettivät merkitystään. Forssa Oy:n tien korvasi ja matkaa nopeutti vuonna 1953 valmistunut Porintie, nykyinen valtatie kaksi. Myös postinkulku nopeutui: se tuotiin päivittäin Kyynärälle.²⁵⁵

Metsätyömaiden työvoimapulaa yritettiin helpottaa rakentamalla työmaiden läheisyyteen kämppiä. Perinteisestä talomajoituksesta luovuttiin lähes kokonaan; metsänhoitajat yöpyivät kuitenkin mieluummin Korteniemessä kuin vartiopiiriin rakennetuissa Kurjenpolven ja Kolon kämpissä. Kämpät arvioitiin 1950-luvun puolivälissä huonokuntoisiksi ja ne purettiin.²⁵⁶

Salome ja Aarne Lönngren jatkoivat Korteniemessä vanhan metsänvartijatilan perinteitä 1980-luvun alkuun, eläkkeelle jäämiseensä saakka. Lönngrenien jälkeen Korteniemeä asuivat Hilkka ja Erkki Saksa poikineen 1996 saakka. Vaikka metsänvartiomiehen perheen yksityisyys Lönngrenien aikana kasvoikin verrattuna entisiin aikoihin, löytyi Korteniemestä tarvittaessa yhä kahvia, ruokaa tai opastusta ”metsäherroille” ja retkeilijöille. Lönngrenit olivat kansallispuiston lämminsydäminen isäntäväki.

6 KORTENIEMEN NYKYPÄIVÄÄ

Annamari Ilola

6.1 Metsänvartijatilan malliin

Vuonna 1996 Korteniemessä päättyi pitkään yhtäjaksoisena jatkunut ympäri-
vuotinen asuminen. Samana vuonna saatiin valmiiksi selvitykset ja päästiin aloittamaan entistämistyöt, joilla Korteniemi palautettiin vuosien 1915–1920 mukaiseen tilanteeseen. Entistäminen ulotettiin koko metsänvartijatilan miljööseen rakennuksineen, sisustuksineen ja rakenteineen. Myös pihapiiri, viljelykset, hakamaat ja lähimmät kotitarvemetsät otettiin uudelleen käyttöön. Korteniemeä hoidetaan sille laaditun erityissuunnitelman mukaan.²⁵⁷

Myös toiminnallisesti Korteniemeä alettiin hoitaa 1910-luvun tapaan, varsinkin siltä osin kuin se vaikuttaa tiluksiin, maisemaan ja kasvillisuuteen. Metsähallituksen perinnetilojen tavoitteena on perinteisten luonnonkäyttömuotojen muovaamien luontotyyppien ja maiseman sekä näiden hoitoon liittyvien työtapojen ylläpito. Kesäaikaan, Korteniemen ollessa avoinna yleisölle, siellä käy liki 10 000 vierailijaa. Kasvukauden aikana järjestetään useita tapahtumia ja talkoita, joissa kävijät pääsevät kokeilemaan ja oppimaan vanhoja työtapoja.

Korteniemessä pääsee aikamatkalle sadan vuoden takaiseen Hämeeseen. Ryhmät ja yksittäiset kulkijat opastetaan metsänvartijaperheen elämänmenoon. Siellä voi myös kokea, millaista on elämä ilman sähköä, tuntee väsymystä ruumiillisen työn jälkeen ja oppia arvostamaan jokapäiväistä leipää.

Korteniemessä on opas paikalla toukokuun puolesta välistä lokakuun alkuun. Muina aikoina Liesjärven kansallispuistosta ja Korteniemen tilasta saa tietoa Hämeen luontokeskuksesta, joka avattiin vuonna 2000. Luontokeskus sijaitsee Ruostejärven rannalla Torronsuon ja Liesjärven kansallispuistojen välissä.

Kuva 12. Talkoot Korteniemessä. Korteniemen tilalla on järjestetty työnäytöksiä. Jo 1970-luvulla Tammelan metsäopiston oppilaat polttivat Korteniemen tervahaudan. Kesällä 1988 Korteniemessä oli elotalkoot, jolloin Ahonpellon ruis leikattiin. Illalla talkooväelle oli tanssit. Piirros Hannu Ormion valokuvan mukaan, alkuperäinen kuva on Metsähallituksen luonnonsuojelun kuvarkistossa. Kuva: Juha Ilkka.

6.2 Huusholli kuntoon

Korteniemen rakennukset suojeltiin vuonna 1994 Metsähallituksen esityksestä metsänvartijan elinpiiristä kertovana kohteena. Suojelua valvoo Museovirasto.

258

Päärakennus oli vuosikymmenten saatossa kokenut monet muutokset; huonejärjestys ja ulkokuori olivat kuitenkin säilyneet alkuperäisinä. Entistämistöistä arkkitehti Ulla Rahola laati yksityiskohtaisen suunnitelman, jonka mukaan kunnostus pääpiirteittäin toteutettiin. Museovirasto hyväksyi suunnitelman ja antoi asiantuntija-apua epäselvissä tilanteissa. Entistämisen yhteydessä rakennettiin uudelleen 1970-luvun alussa purettu kuisti ja purettiin pois 1970–1980-luvun vaihteessa asennetut sähkö- ja vesijohdot. Kesällä 1998 keittomaalipata porisi pihalla ja tupa sai alkuperäisen punaisen värinsä talkoovoimin. Huopakatte vaihdettiin päreeseen.

Sisätiloissa merkittävimpiä muutoksia olivat tuvan lattian uusiminen sekä porstuasta vintille johtavien portaiden ja kylmän eteisvälikön, läpikäytävän, palauttaminen alkuperäiseen asuunsa. Alkydimaalit saivat väistyä pellavaöljymaalien tieltä muureissa, ovissa ja ikkunoissa. Salin puolella lastulevyjen alta paljastuivat kaunis 1920-luvun ruusutapetti ja käsinmaalattu boordi. Aikanaan madalletun välikaton alla vanha pinkopahvikatto oli repsahtanut alas ja se piti uusia kokonaan.

Ulkorakennukset olivat säästyneet suuremmilta muutoksilta. Tosin lahoja alahirsiä jouduttiin uusimaan ja päreiden tieltä purettiin huopakatteet pois.

Korteniemen yli satavuotias savusaunavanhus kunnostettiin perinpohjaisesti 2002–2003. Lahot hirret korvattiin uusilla, lattiaan vaihdettiin haapalaudat ja kiuaskin kunnostettiin entistä ehommaksi. Koko komeus sai katteekseen malkakaton, jossa vedenpitävät tuohikerrokset pysyvät paikoillaan malkojen, halkaisujen kuusirankojen alla. Kyllä siellä nyt kelpaa talkooväen kylpeä työn raskuus harteiltaan.

6.3 Kello raksuttaa mennyttä aikaa

Tuvan rakenteellisten korjaustöiden valmistuttua loppukesällä 1998 päästiin sisustamaan. Aikain saatossa iso osa Korteniemen alkuperäisestä esineistöstä oli hävinnyt tai muuttanut asukkaiden matkassa muualle, joten vanhan ajan sisustus piti selvittää tutkimalla perunkirjoituksia ja haastatteleamalla vanhoja asukkaita. Osa alkuperäisistä huonekaluista ostettiin takaisin ja osa saatiin lahjoituksina. Vajaa sata vuotta sitten salin ruskean pöydän äärellä vorstmestari on tutkinut tärkeitä karttojaan ja tuvan sivustavedettävän kulmalla metsänvartija on nauttinut aamusumppinsa. Kuitenkin useimmat nykyään tilalla käytössä olevista esineistä on ostettu korvaamaan alkuperäisiä.

Tuvan aito tunnelma syntyy ”elämästä”, eli esineet ovat käytössä; hellan ääressä kokataan ja tiskihommatkin hoituvat vanhaan malliin. Sängyissä ja sivustavedettävissä pellavakankaiden alla kahisevat rukiinoljet. Ikkunoilla kukoistavat taas tätä nykyä palsamit, myrtit ja mustanmerenruusut niin kuin Lönngrenin Annankin emännöidessä. Tuvan seinällä ”kello raksuttaa mennyttä aikaa” verkkaiseen tahtiinsa.

6.4 Antimet omasta maasta

Peltotöissä on otettu käyttöön vanhat konstit. Elokuussa ruis kylvetään käsin vakasta kesäajan kesantona levänneeseen maahan. Seuraavana suvena se leikataan talkoilla viikatteilla. Aikansa kuhilailla, tammelalaisittain kököillä, tuleentuttuaan arvokas leipävilja kuivataan riihen orsilla ja riihen lämmössä se myös puidaan. Savun aromin saanut vilja leivotaan leiviksi ja keitetään ravitsevaksi puuroksi.

Pellavakin jalostuu Korteniemessä alusta loppuun. Monen työvaiheen jälkeen pellavakuitu on valmista kehrättäväksi ja kankaaksi kudottavaksi. Tiskin jälkeen kätensä voi kuivata taatusti korteniemeläiseen pyyhkeeseen.

Kasvimaalla viljellään vanhojen maatiaiskantojen vihanneksia ja juureksia. Perunaa on sen seitsemää sorttia; mm. Vanhaa Mustaa, Lopen Mustaa, Hätäläistä ja geenipankkiin päässyttä Koijaria. Tarkoituksena Korteniemessä onkin säilyttää vanhoja arvokkaita kasvikantoja ja ylläpitää ja elvyttää perinteisiä työtapoja tulevillekin sukupolville. Koska monet työt vaativat paljon työvoimaa ennen koneellistamista, Korteniemessäkin järjestetään talkoita, joissa kaikki halukkaat pääsevät kokeilemaan, miltä oikea ruumiillinen työ tuntuu. Samalla perinne säilyy ja siirtyy sukupolvelta toiselle.

Entisaikaan karja laidunsi metsissä ja pellot oli suojattu aidoilla karjan tallaukselta. Nyt vanhan mallin mukaista riukuaitaa on rakennettu entisille sijoilleen, mutta karja onkin tätä nykyä aitojen sisäpuolella. Suomalaiset maatiaislehmät, suomenhevonen ja suomenlampaat hoitavat laiduntaessaan niittyjä ja avaavat elintilaa hennoille ketokasveille. Maatiaiskanat kukkoineen kuopivat pihamaalla vapaina ja rakentavat pesiään minne parhaaksi katsovat.

6.5 Tulevaisuuden suunnitelmia

Korteniemi on jo nykyisin kesäaikaan toimiva tila, jossa perinne elää. Paljon on tehtävää vieläkin, jotta Aukusti Lönngrenin isännöimän metsänvartijatilan kaltainen Korteniemi on saavutettu. Pikkuhiljaa kunnostetaan vanhaa ja rakennetaan uudelleen hävinneitä rakenteita. Tilan ylläpito vaatii jatkuvaa korjausta; riukuaidat ja pärekatot eivät ole ikuisia.

Korteniemen pihapiirin hoidettua aluetta pyritään lisäämään ja ottamaan käyttöön useampia perinteisiä työtapoja. Hevosen käytön lisääminen maatoissa on ensimmäisenä suunnitelmissa. Tärkeätä on saada paikalliset, vanhat työtavat hallitsevat ihmiset mukaan Korteniemen toimintaan, jotta heidän taitonsa siirtyisi ensin tilan henkilökunnalle ja edelleen Korteniemessä vieraileville.

Työ tekijäänsä opettaa.

VIITTEET

- ¹ Pohjankallio, L.: Tammelan esihistorian inventointi 1982, MV/Arkeologian osasto/Topografinen arkisto, Huurre s. 52 ja Ormio s. 14.
- ² Letku 10 e, Hmka/Tammela. Ks. myös liite 4.
- ³ Saarenheimo s. 49–53.
- ⁴ Saarenheimo s. 20.
- ⁵ Liikamaa = se maa, joka jäi ylitse, kun kylän taloille jaettiin noin 600–1200 tynnyrinalaa maata manttaalia kohti (Saarenheimo s. 50).
- ⁶ Saarenheimo s. 49–53.
- ⁷ Saarenheimo s. 49–53.
- ⁸ Kuninkaan kartasto s. 147.
- ⁹ Lopen hoitoalueen metsätaloustarkastuksen ja metsänarviointikirjan kartanselitys vuodelta 1914, KA/Mh.
- ¹⁰ Ellei toisin mainita kappaleen tiedot perustuvat Letku 10:e ja 10:i, Hmka/Tammela. Ks. myös liite 4.
- ¹¹ Kun Leonard Lönngren oli nuorena miehenä kaivamassa suo-ojia, Kortesuolta löytyi palaneita puunrunkoja. Metsäylioppilas Heinonen laski vuosilustoista suosta nostetun kaatuneen männyn iäksi 380 vuotta. Ojia kaivamassa ollut vanha Nyström kertoi, että suo oli palanut kauan sitten. Samanlaisia kantoja oli löytynyt myös Forssa-yhtiön omistamilta Salkolan mailta. Leonard Lönngrenin haastattelu keväällä 1983, Mh/Ls.
- ¹² Maaherran päätös 4.10.1805, KA/Uudenmaan ja Hämeen lääninkanslia.
- ¹³ Maaherran päätös 4.10.1805, KA/Uudenmaan ja Hämeen lääninkanslia.
- ¹⁴ Aaltonen 1928 s. 95–99.
- ¹⁵ Maaherran päätös 4.10.1805, KA/Uudenmaan ja Hämeen lääninkanslia.
- ¹⁶ Rippikirjat 1799–1816, KA/Tammela/TK 513 ja TK 514, Lastenkirja 1812–1817, KA/Tammela/TK 514 ja Syntyneet 1803, KA/Suomen sukututkimusseuran historiakirjat.
- ¹⁷ Maaherran päätös 4.10.1805, KA/Uudenmaan ja Hämeen lääninkanslia.
- ¹⁸ Maaherran päätös 4.10.1805, KA/Uudenmaan ja Hämeen lääninkanslia.
- ¹⁹ Soininen s. 59–60.
- ²⁰ Ellei toisin mainita tiedot perustuvat maaherran päätökseen 4.10.1805, KA/Uudenmaan ja Hämeen läänin kanslia.
- ²¹ Rippikirjat 1805–1816, KA/Tammela/TK 513 ja TK 514, sekä Lastenkirja 1812–1817, KA/Tammela/TK 514 ja Muuttaneet 1816 numero 11, KA/Tammela TK 524.
- ²² Korteniemi, MH/monikäyttötoimi/saantokirjat.
- ²³ Aaltonen s. 159–160.
- ²⁴ Aaltonen 1928 s. 96–97 ja Nikula s. 373–374.
- ²⁵ Turpoon sahan katselmukset 1784 ja 1822, KA/Uudenmaan lääninkonttorin kanslia/Sahoja ja myllyjä koskevat asiakirjat 1733–1833.
- ²⁶ Aaltonen 1928 s. 100.
- ²⁷ Ellei toisin mainita, tämän kappaleen tiedot perustuvat Korteniemen uudelleen mitaukseen Letku 10:9, Hmka/Tammela.
- ²⁸ Korteniemen maanmittaus oli maanmittariapulaisen Klas Nordingin viimeisiä töitä. Hänet erotettiin vuonna 1792. Suomen maanmittarit s. 26.
- ²⁹ Kartta Korteniemen uudistilan maista v. 1807, Tm/Tammelan hoitoalue. Ks. myös liite 5.
- ³⁰ Kartta Korteniemen uudistilan maista v. 1807, Tm/Tammelan hoitoalue. Ks. myös liite 5.
- ³¹ Utslag den 22. september 1809 i anledning af sökt förmedling Tavastehus läns Landmäteri ja Skatteberv den 22. Augusti 1811 å Korteniemi hemman, Lm/Handlingar rörande Turpo såg Inrättning.

- ³² Metsäveroa vastaan ei saanut luovuttaa uudisasutukseen kelpaavaa maata. Huonokin metsämaa kelpasi, koska se oli verotuksellisesti edullista. Hämeessä 800–1 000 tynnyrinalan metsästä maksettiin veroa ruistynnyrin verran. Saarenheimo s. 51.
- ³³ Näihin asukkaisiin voi kuulua salaperäinen pappi, joka asui ja kuoli Korteniemessä ja tuli haudatuksi Hiiliniemen kukkulalle (Leonard Lönngrenin haastattelu 1974, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot). Vuonna 1854 Korteniemessä oli myös viinapannu, jonka käyttäjät lienevät asuneet siellä (Luettelo viinan keittovälineistä, Hma/Tammelan piirin nimismies). Kirkkolammin laidalla on ollut vuonna 1839 poltettu kaski (Lopen hoitoalueen metsätalousskartta v. 1914, Mh/k).
- ³⁴ Muonamies = talon vakinaiseen väkeen kuuluva vuosipalkollinen, joka eli omassa taloudessaan. Hän sai osan palkkaansa elintarpeina. Soininen s. 40.
- ³⁵ Rippikirjat 1855–1861, KA/Tammela/TK 517.
- ³⁶ Matts Mattsson Hevosojan kontrahti vuodelta 1833, Lm/Handlingar rörande Turpo såg Inrättning. Sopimuskiistoissa kahden vapaan miehen keskinäinen sopimus katsottiin vuoden 1743 laissa merkittävämmäksi kuin laki. Tämän Sopimus rikkoo lainperiaatteen vuoksi maanvuokrauksessa vallitsi täydellinen sopimusvapaus (Rasila s. 41).
- ³⁷ Rippikirjat 1855–1861, KA/Tammela/TK 517.
- ³⁸ Lopen hoitoalueen metsätalousskartta vuodelta 1914, Mh/k.
- ³⁹ Soininen s. 78 ja 81.
- ⁴⁰ Rippikirjat 1862–1878, Tka.
- ⁴¹ Kastetut 1866, Tka.
- ⁴² Rippikirjat 1862–1868, Tka sekä Korteniemen metsänvartijatilan katselmus vuodelta 1929, Hma/Mh/Länsi-Suomen pkk.
- ⁴³ Rippikirjat 1862–1878, Tka.
- ⁴⁴ Kastetut 1868 ja 1871, Tka.
- ⁴⁵ Rippikirjat 1869–1878, Tka. Jokioisissa asunut Heikki (Henrik) Korteniemi kävi Korteniemessä katsomassa syntymäkotiaan (Leonard Lönngrenin haastattelu vuodelta 1974, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot).
- ⁴⁶ Korteniemen metsänvartijatilan katselmus vuodelta 1929, Hma/Mh/Länsi-Suomen piirikunta ja rippikirjat 1869–1878, Tka.
- ⁴⁷ Rippikirjat 1869–1888, Tka, muuttaneet 1870 no 136, KA/Tammela ja vihityt, KA/Suomen sukututkimusseura/historiakirja/Somerniemi sekä Leonard Lönngrenin haastattelu vuodelta 1974, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ⁴⁸ Korteniemi, MH/monikäyttötoimi/saantokirjat, ja kartta Turpon sahan tiluksista, Tm/Tammelan hoitoalue.
- ⁴⁹ Lopen hoitoalueen metsätalousskartta vuodelta 1914, Mh/k.
- ⁵⁰ Ormio s. 12.
- ⁵¹ Korteniemi, MH/monikäyttötoimi/saantokirjat. Torppien ympärillä olevan metsän kulumisesta ei ole mainintoja.
- ⁵² Lähteenä käytetty, ellei toisin mainita, Mh/monikäyttötoimi/saantokirjat.
- ⁵³ Sahatavaraksi kelpaavaa 20 jalan korkeudelta 9" runkoja oli 38 300 runkoa ja 14 jalan korkeudelta 9" 12 400 runkoa.
- ⁵⁴ Aaltonen s. 105.
- ⁵⁵ Laitakari s. 24.
- ⁵⁶ Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 9.
- ⁵⁷ Kruununmetsätorppa = valtion metsämaalla ollut torppa. Metsähallituksen perustamisen jälkeen kruununmetsätorppalaitos järjestettiin jo olemassa olevien tilojen ja torppien hallintamuodoksi. Kruununmetsätorppa ei maksanut manttaaliveroa, ainoastaan vuokraa valtiolle. Vuokra määriteltiin kirjallisesti vuodesta 1867 torppakontrahdissa, jossa määriteltiin myös muut torpparin oikeudet ja velvollisuudet. Kruununmetsätorpparit saivat nauttia, etenkin 1800-luvulla lähes rajattomasti valtion metsien antimia. Kruununmetsätorpat itsenäistyivät 1920-luvulla Valtion metsämaiden

maiden asuttamisesta ja niillä olevien vuokramaiden lunastamisesta annetun lain nojalla.

- ⁵⁸ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen yleinenkertomus vuodelta 1914 s. 13–14, KA/Mh ja saantokirjat, Mh/Monikäyttötoimi. Kortenien tila poistettiin lopullisesti maarekisteristä vuonna 1910 ja yhdistettiin valtion maahan, Maarekisteri/-Hmka.
- ⁵⁹ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat vuodelta 1905 s. 40, KA/Mh.
- ⁶⁰ Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 7.
- ⁶¹ Metsänvartijain nimikirja 1901, Hma/Metsähallinnon Länsi-Suomen pkk ja ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 9.
- ⁶² Kortenien metsänvartijatilan taloudellinen tarkastus vuonna 1892, KA/MH/Metsänvartijatilojen katselmuspöytäkirjat Ej 5, sekä Palkkauskirja/Tm/Tammelan hoitoalue.
- ⁶³ Leonard Lönngrenin haastattelu 8.11.1977, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ⁶⁴ Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 8.
- ⁶⁵ Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 6.
- ⁶⁶ Nummelin s. 79.
- ⁶⁷ Loppi 1905 s. 32, KA/Mh/Metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat.
- ⁶⁸ Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 9.
- ⁶⁹ Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 5 ja Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905, KA/Mh.
- ⁷⁰ Kortenien lohkon alkukartta Lopen hoitoaluetta, Tammelan pitäjässä Hämeen lääniä. Mittasivat Evon metsänvartiakoulun oppilaat harjoitustyönä v. 1897 Forstmestari K. Tammelanderin johdolla, Tmk/Tammelan ha.
- ⁷¹ Saantokirjat, Mh/Monikäyttötoimi.
- ⁷² Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 45, KA/Mh.
- ⁷³ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 32, KA/Mh.
- ⁷⁴ Leikola s. 33.
- ⁷⁵ Tuolloin hirrenalku oli seitsemän metrin korkeudelta alle 25 senttinen puu, Helander s. 92.
- ⁷⁶ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 24, KA/Mh ja Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 7.
- ⁷⁷ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 41, KA/Mh ja Kortenien lohkon alkukartta Lopen hoitoaluetta, Tammelan pitäjässä Hämeen lääniä. Mittasivat Evon metsänvartiakoulun oppilaat harjoitustyönä v. 1897 Forstmestari K. Tammelanderin johdolla, Tmk/Tammelan ha.
- ⁷⁸ Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 9.
- ⁷⁹ Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 9.
- ⁸⁰ Ohjesääntö ja Salome Lönngrenin haastattelu 26.8.1986, Mh/Ls/Äänitearkisto.
- ⁸¹ Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 9.
- ⁸² Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 9.
- ⁸³ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 21, KA/Mh.
- ⁸⁴ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 14, KA/Mh.
- ⁸⁵ Helander s. 89–93.
- ⁸⁶ Ostaja sai metsänhoitajalta lupakirjan, johon oli merkitty hakattava alue ja hakkuumäärä. Metsänvartija valvoi hakkuuta ja merkitsi ulosannetun puumäärän pohjakirjaansa. Käytetty lupakirja palautettiin metsänhoitajalle laskutusta varten. Lopen hoi-

-
- toalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat vuodelta 1905 s. 21, KA/Mh.
- ⁸⁷ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 21–22, KA/Mh.
- ⁸⁸ Laitakari s. 53.
- ⁸⁹ Leonard Lönngrenin haastattelu elokuussa 1984, Eila Heikkilä.
- ⁹⁰ Leonard Lönngrenin haastattelu 8.11.1977, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ⁹¹ Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 9.
- ⁹² Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 6.
- ⁹³ Ohjesääntö 1859, 4. luku pykälä 18.
- ⁹⁴ Leonard Lönngrenin haastattelu vuodelta 1977, MH/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ⁹⁵ Saapuneet kirjeet 12.4.1879, KA/Senaatin talousosasto.
- ⁹⁶ Korteniemen metsänvartijatilan katselmus vuonna 1903, Tm/Tammelan hoitoalue.
- ⁹⁷ Leonard Lönngrenin haastattelu toukokuussa 1974, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ⁹⁸ Korteniemen metsänvartijatilan katselmus vuonna 1892, KA/Mh, katso myös liitettä II.
- ⁹⁹ Leonard Lönngrenin haastattelu vuodelta 1977, MH/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ¹⁰⁰ Korteniemen metsänvartijatilan katselmus vuonna 1892, KA/Mh sekä Zettelberg 1991, katso myös liitettä II.
- ¹⁰¹ Korteniemen metsänvartijatilan katselmus vuonna 1892, KA/Mh, katso myös liitettä II.
- ¹⁰² Korteniemen lohkon alkukartta Lopen hoitoaluetta, Tammelan pitäjässä Hämeen lääniä. Mittasivat Evon metsänvartiakoulun oppilaat harjoitustyönä v. 1897 Forstmestari K. Tammelanderin johdolla, Tmk/Tammelan ha. Ks. myös liite 6.
- ¹⁰³ Korteniemen metsänvartijatilan katselmus vuonna 1903, Tm/Tammelan hoitoalue.
- ¹⁰⁴ Korteniemen metsänvartijatilan katselmus vuonna 1892, KA/Mh.
- ¹⁰⁵ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat vuodelta 1905 s. 50, KA/Mh.
- ¹⁰⁶ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 55, KA/Mh.
- ¹⁰⁷ Rippikirja 1879–1888, Tka.
- ¹⁰⁸ Ojanen s. 148.
- ¹⁰⁹ Rippikirja 1889–1898, Tka.
- ¹¹⁰ Rippikirja 1889–1898, Tka.
- ¹¹¹ Soininen s. 77.
- ¹¹² Leonard Lönngrenin haastattelut vuodelta 1974 ja 8.11.1977, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ¹¹³ Soininen s. 105, palkkakirja/Tmk/Tammelan hoitoalue ja Korteniemen metsänvartijatilan katselmus v. 1892, KA/Mh/Metsänvartijatilojen katselmuspöytäkirjat.
- ¹¹⁴ Korteniemen metsänvartijatilan katselmus vuodelta 1903, Tmk/Tammelan hoitoalue/Katselmukset.
- ¹¹⁵ Korteniemen metsänvartijatilan katselmus vuonna 1892, KA/Mh, katso myös liitettä II.
- ¹¹⁶ Lähteenä on käytetty, ellei toisin mainita Leonard Lönngrenin haastattelu 8.11.1977, MH/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ¹¹⁷ Aarne Lönngrenin haastattelu 3.4.1989, Mh/Ls/Anu Vauramon muistiinpanot.
- ¹¹⁸ Leonard Lönngrenin haastattelu 8.11.1977, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ¹¹⁹ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 30, KA/Mh.
- ¹²⁰ Rippikirja 1899–1909, Tka.

-
- ¹²¹ Korteniemen metsänvartijatilan katselmus 1903, Tm/Tammelan hoitoalue ja Leonard Lönngrenin haastattelu vuodelta 1974 ja 8.11.1977, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ¹²² Leonard Lönngrenin haastattelu elokuussa 1984, Eila Heikkilä ja toukokuussa 1974, MH/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot sekä Arkio s. 187.
- ¹²³ Kastetut 1903 ja Rippikirjat 1910–1930, Tka.
- ¹²⁴ Korteniemen metsänvartijatilan katselmus 1903 ja 1908, Tm/Tammelan hoitoalue ja Leonard Lönngrenin haastattelu elokuussa 1984, Eila Heikkilä.
- ¹²⁵ Metsänvartijain nimikirja 1910–1915, Hma/Metsähallinnon Länsi-Suomen pkk.
- ¹²⁶ Ohjesääntö 1859, 2. luku pykälä 10.
- ¹²⁷ Korteniemen metsänvartijatilan taloudellinen katselmus vuodelta 1929, Hma/Mh/Länsi-Suomen piirikunta/Metsänvartija- ja työnjohtajatilojen taloudellisten tarkastusten pöytäkirjoja.
- ¹²⁸ Leonard Lönngrenin haastattelu 8.11.1977, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ¹²⁹ Kuolleet 1907, Tka.
- ¹³⁰ Leonard Lönngrenin haastattelu elokuussa 1984, Eila Heikkilä.
- ¹³¹ Kuolleet 1919, Tka.
- ¹³² Loppi 1914 s. 69, KA/Mh/Metsätalouden tarkastuksen ja metsätaloussuunnitelmat.
- ¹³³ Rippikirjat 1921–1930, Tka.
- ¹³⁴ Katso tarkemmin Kanerva s. 18–20 ja 30–33.
- ¹³⁵ Leonard Lönngrenin haastattelu elokuussa 1984 ja Salome Lönngrenin haastattelu elokuussa 1984, Eila Heikkilä sekä Aarne Lönngrenin haastattelu 26.8.1988, Mh/Ls.
- ¹³⁶ Leonard Lönngrenin haastattelu elokuussa 1984, Eila Heikkilä sekä Salome ja Aarne Lönngrenin haastattelu 26.8.1988, Mh/Ls.
- ¹³⁷ Salome Lönngrenin haastattelu 26.10.1988, MH/Ls.
- ¹³⁸ Aarne Lönngrenin haastattelu 3.4.1989, Mh/Ls/Anu Vauramon muistiinpanot.
- ¹³⁹ Aarne ja Leonard Lönngrenin haastattelu 11.5.1974, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot, sekä Korteniemen metsänvartijatilan taloudellinen katselmus 1929, Hma/Mh/Länsi-Suomen pkk.
- ¹⁴⁰ Aarne ja Leonard Lönngrenin haastattelu 11.5.1974, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot, sekä Korteniemen metsänvartijatilan taloudellinen katselmus 1929, Hma/Mh/Länsi-Suomen pkk.
- ¹⁴¹ Leonard Lönngrenin haastattelu vuodelta 1974, MH/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ¹⁴² Korteniemen metsänvartijatilan taloudellinen katselmus 1929, Hma/Mh/Länsi-Suomen pkk.
- ¹⁴³ Aarne Lönngrenin muistiinpanoja keskustelusta Leonard Lönngrenin kanssa keväällä 1989, MH/Ls.
- ¹⁴⁴ Korteniemen metsänvartijatilan taloudellinen katselmus 1929 ja 1933, Hma/Mh/Länsi-Suomen pkk; Tammelan hoitoalueen metsänvartiomiehen asuintalo, Mh/Hämeenlinnan hoitoalue/Rakennuskortit ja Hannu Ormion muistiinpanot, Mh/Ls. Katso myös liitettä II.
- ¹⁴⁵ Korteniemen metsänvartijatilan taloudellinen katselmus 1929 ja 1933, Hma/Mh/Länsi-Suomen pkk, Tammelan hoitoalueen metsänvartiomiehen asuintalo, Mh/Hämeenlinnan hoitoalue/Rakennuskortit ja Hannu Ormion muistiinpanot, Mh/Ls. Katso myös liitettä II.
- ¹⁴⁶ Leonard Lönngrenin haastattelu 8.11.1977, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot ja Aarne Lönngrenin muistiinpanoja keskustelusta Leonard Lönngrenin kanssa keväällä 1989, MH/Ls.
- ¹⁴⁷ Ojanen s. 240.
- ¹⁴⁸ Aarne Lönngrenin haastattelu 1988, MH/Ls.
- ¹⁴⁹ Aarne Lönngrenin haastattelu 1988, MH/Ls.
- ¹⁵⁰ Rippikirjat 1910–1920, Tka.

-
- ¹⁵¹ Ojala s. 158 ja 175.
- ¹⁵² Päästötodistusten toisteet, Tk/Liesjärven kansakoulu.
- ¹⁵³ Ojala s. 298–300.
- ¹⁵⁴ Aarne Lönngrenin haastattelu 26.8.1988, Mh/Ls.
- ¹⁵⁵ Aarne Lönngrenin haastattelu 26.8.1988, Mh/Ls.
- ¹⁵⁶ Päästötodistusten toisteet, Tk/Liesjärven kansakoulu.
- ¹⁵⁷ Ojala s. 212 ja 304.
- ¹⁵⁸ Aarne Lönngrenin haastattelu 26.8.1988, Mh/Ls.
- ¹⁵⁹ Rippikirjat 1931–1941, Tka.
- ¹⁶⁰ Rippikirjat 1921–1930, Tka.
- ¹⁶¹ Metsänvartijan nimikirja 1910–1915, Hma/Länsi-Suomen pkk.
- ¹⁶² Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 251, KA/Mh. Ks. myös liite 7.
- ¹⁶³ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1905 s. 33–24, KA/Mh.
- ¹⁶⁴ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1905 s. 33–24, KA/Mh.
- ¹⁶⁵ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905, KA/Mh.
- ¹⁶⁶ Kortenien metsänvartijatilan taloudellinen katselmus 1929, Hma/Mh/Länsi-Suomen pkk.
- ¹⁶⁷ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905, KA/Mh sekä Salome ja Aarne Lönngrenin haastattelu 1984, Eila Heikkilä.
- ¹⁶⁸ Leonard Lönngrenin haastattelu vuodelta 1974, MH/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ¹⁶⁹ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905, KA/Mh sekä Salome ja Aarne Lönngrenin haastattelu 1984, Eila Heikkilä.
- ¹⁷⁰ Salome ja Aarne Lönngrenin haastattelu 1984, Eila Heikkilä.
- ¹⁷¹ Yleinen Maataloustiedustelu 1929–1930, KA/Mth/Tammela.
- ¹⁷² Aarne ja Salome Lönngrenin haastattelu 1984, Eila Heikkilä.
- ¹⁷³ Aarne ja Salome Lönngrenin haastattelu 1984, Eila Heikkilä.
- ¹⁷⁴ Leonard Lönngrenin haastattelu elokuussa 1984, Eila Heikkilä.
- ¹⁷⁵ Leonard Lönngrenin haastattelu 8.11.1977, MH/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ¹⁷⁶ Aarne ja Salome Lönngrenin haastattelu 1984, Eila Heikkilä.
- ¹⁷⁷ Leonard Lönngrenin haastattelu vuodelta 1974, Eila Heikkilä.
- ¹⁷⁸ Yleinen Maataloustiedustelu 1929–1930, KA/Mth/Tammela.
- ¹⁷⁹ Leonard Lönngrenin haastattelu vuodelta 1977, MH/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ¹⁸⁰ Maatalouskysely v. 1910, KA/Mvh/Tammela, Leonard Lönngrenin haastattelu elokuussa 1984, Eila Heikkilä ja Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 39, KA/Mh.
- ¹⁸¹ Leonard Lönngrenin haastattelu vuodelta 1974, MH/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ¹⁸² Yleinen maanviljelystiedustelu 1929–1930, KA/Mth/Tammela, Kortenien metsänvartijatilan katselmus 1929 ja maataloustarkastusvihkoja, Hma/Mh/Länsi-Suomen pkk sekä Leonard Lönngrenin haastattelu, Eila Heikkilä.
- ¹⁸³ Yleinen maanviljelystiedustelu 1929–1930, KA/Mth/Tammela, Kortenien metsänvartijatilan katselmus 1929 ja maataloustarkastusvihkoja, Hma/Mh/Länsi-Suomen pkk sekä Leonard Lönngrenin haastattelu, Eila Heikkilä.
- ¹⁸⁴ Leonard Lönngrenin haastattelu vuodelta 1974, MH/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.

-
- ¹⁸⁵ Maatalouskysely v. 1910, KA/Mvh/Tammela; Yleinen maanviljelystiedustelu 1929–1930, KA/Mth/Tammela.
- ¹⁸⁶ Lähteenä käytetty, ellei toisin mainita, Aarne Lönngrenin haastattelu 26.8.1988, Mh/Ls/Äänitearkisto.
- ¹⁸⁷ Leonard Lönngrenin haastattelu 8.11.1977, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ¹⁸⁸ Leonard Lönngrenin haastattelu 8.11.1977, Mh/Ls/Hannu Ormion muistiinpanot.
- ¹⁸⁹ Lähteenä käytetty, ellei toisin mainita, Aarne Lönngrenin haastattelu 26.8.1988, Mh/Ls/Äänitearkisto.
- ¹⁹⁰ Tammelan hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat v. 1935–1937, KA/Mh.
- ¹⁹¹ Johtosääntö Suomen kruununmetsien metsänvartijoille pykälät 8, 23, 27, Käsikirja s. 326.
- ¹⁹² Johtosääntö metsänvartijoille 1909 pykälä 28, Käsikirja s. 327–328.
- ¹⁹³ Nummelin s. 18.
- ¹⁹⁴ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastuksen asiakirjat metsätaloussuunnitelma 1905 s. 288, KA/Mh.
- ¹⁹⁵ Metsänvartijain nimikirja 1915, Hma/Länsi-Suomen pkk.
- ¹⁹⁶ Laitakari s. 132.
- ¹⁹⁷ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastus- ja suunnitteluasiakirjat vuodelta 1914 s. 7 ja 18, KA/Mh.
- ¹⁹⁸ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 91–100, KA/Mh.
- ¹⁹⁹ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 132, KA/Mh. Tätä ennen hirrenalku oli ollut 25–27,5 cm rinnankorkeudelta ja sahapuu yli 30 senttiä.
- ²⁰⁰ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 7 ja 19, KA/Mh.
- ²⁰¹ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 151 ja 183, KA/Mh.
- ²⁰² Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 90–91 ja 86, KA/Mh.
- ²⁰³ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 259, KA/Mh ja Aarne Lönngrenin haastattelu 26.8.1988, Mh/Ls.
- ²⁰⁴ Aarne ja Salome Lönngrenin haastattelu 1984, Eila Heikkilä.
- ²⁰⁵ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 257–258, KA/Mh ja Aarne Lönngrenin haastattelu 26.8.1988, Mh/Ls.
- ²⁰⁶ Aarne Lönngrenin haastattelu 26.8.1988, Mh/Ls.
- ²⁰⁷ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 46, KA/Mh.
- ²⁰⁸ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 60, KA/Mh.
- ²⁰⁹ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 7, KA/Mh.
- ²¹⁰ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 82 KA/Mh.
- ²¹¹ Tammelan metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1926–1928 s. 325, KA/Mh.
- ²¹² Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 119, KA/Mh.
- ²¹³ Korteniemmen metsänvartijatilalla arvioitiin kuluvan vuonna 1915 3 kappaletta saha- ja rakennuspuita, 40 mottia polttopuita, 3 mottia aitapuita, puolimottia pärepuita ja saman verran veistopuuta (Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat s. 56–57, KA/Mh).

-
- ²¹⁴ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma vuodelta 1905 s. 38–39 ja 44–45, KA/Mh.
- ²¹⁵ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 38 ja 45–47, KA/Mh.
- ²¹⁶ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 52–54 ja 168, KA/Mh.
- ²¹⁷ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 52–54, KA/Mh.
- ²¹⁸ Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1914 s. 52–54, KA/Mh.
- ²¹⁹ Aarne Lönngrenin haastattelu 14.5.1990, MH/Ls.
- ²²⁰ Ellei toisin mainita tämän kappaleen tiedot perustuvat rehtori Kalevi Vuorirannan tekemään Leonard Lönngrenin haastatteluun keväällä 1984.
- ²²¹ Laitakari s. 231–233.
- ²²² Tammelan hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat 1952–1954 s. 149, MH/A.
- ²²³ Lyijykynämerkinnät Salkolan ja Tammelan kruununpuistojen kartassa vuodelta 1914, Lopen hoitoalue, Tmk/Tammelan hoitoalue.
- ²²⁴ Aarne Lönngrenin haastattelu 26.8.1988, Mh/Ls.
- ²²⁵ Tammelan hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat 1952–1954 s. 149–150, MH/A.
- ²²⁶ Tammelan hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat 1952–1954 s. 146 ja 150, MH/A.
- ²²⁷ Komiteanmietintö 1953:9 s. 7–9.
- ²²⁸ Komiteanmietintö 1953:9 s. 14.
- ²²⁹ Borg & Ormio s. 83.
- ²³⁰ Komiteanmietintö 1953:9 s. 14 ja Kalliola 1978 s. 132. Laki 634/56, 1§.
- ²³¹ Tammelan hoitoalueen metsätaloussuunnitelmat ja metsätaloussuunnitelmat vuodelta 1926–1927 s. 178, KA/Mh.
- ²³² Komiteanmietintö 1953:9 s. 14. Ks. myös liite 8.
- ²³³ Metsähallituksen kirje metsähallinnon Länsi-Suomen piirikuntakonttorille, YM/L/V.
- ²³⁴ Runkosuunnitelma 1978.
- ²³⁵ Tammelan metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat vuodelta 1935–1937 s. 325 ja 349, KA/Mh.
- ²³⁶ Tammelan hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat vuodelta 1952–1954 s. 214–217, MH/A.
- ²³⁷ Muistio, YM/L/V.
- ²³⁸ Asetus 932/81.
- ²³⁹ Liesjärven kansallispuiston runkosuunnitelma 1985 s. 1.
- ²⁴⁰ Liesjärven kansallispuiston runkosuunnitelma 1985 s. 3.
- ²⁴¹ Katso myös Eila Heikkilä Liesjärven kansallispuiston Korteniemen rikkakasvit ja Tiina Kanervan selvitystä Korteniemen puutarhakasveista.
- ²⁴² Karjanhaltijain luovutukset 1941 ja Maataloustuotteiden luovutukset 1956–1948, Tka.
- ²⁴³ Rippikirjat 1941–1950, Tka.
- ²⁴⁴ Rippikirjat 1951–1960, Tka.
- ²⁴⁵ Rippikirjat 1951–1960, Tka.
- ²⁴⁶ Korteniemen metsänvartijatilan taloudellinen katselmus 1942 ja 1945, Tm/Tammelan hoitoalue, Korteniemen metsänvartijatilan taloudellinen katselmus 1952 ja 1960, Hma/Mh/Länsi-Suomen pkk, ja Hannu Ormion muistiinpanot, Mh/Ls. Katso myös liitettä II.
- ²⁴⁷ Salome Lönngrenin haastattelu, Eila Heikkilä.
- ²⁴⁸ Korteniemen metsänvartijatilan taloudellinen katselmus 1960, Hma/Mh/Länsi-Suomen pkk. Ks. myös liite 2.

-
- ²⁴⁹ Korteniemen metsänvartijatilan taloudellinen katselmus 1952, Tm/Tammelan hoitoalue.
- ²⁵⁰ Salome ja Aarne Lönngrenin haastattelu 1984, Eila Heikkilä.
- ²⁵¹ Salome ja Aarne Lönngrenin haastattelu 1984, Eila Heikkilä.
- ²⁵² Salome ja Aarne Lönngrenin haastattelu 1984, Eila Heikkilä.
- ²⁵³ Salome ja Aarne Lönngrenin haastattelu 1984, Eila Heikkilä.
- ²⁵⁴ Tammelan hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1952–1954 s. 138–139, MH/A.
- ²⁵⁵ Tammelan hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1952–1954 s. 155, MH/A.
- ²⁵⁶ Tammelan hoitoalueen metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelma 1952–1954 s. 155, MH/A.
- ²⁵⁷ Heinänen & Ormio: Liesjärven kansallispuiston Korteniemen metsänvartijatilan erityissuunnitelma, hyväksytty käyttöön 1997. Erityissuunnitelman lähdeluettelosta löytyvät tiedot selvityksistä.
- ²⁵⁸ Ympäristöministeriön päätös nro 69/561/93, 27.6.1994. Metsähallitukselle saapuneet kirjeet, nro 1778/69/93. Suojelu perustuu asetukseen 480/85 valtion omistamien rakennusten suojelusta ja sisältää Korteniemen rakennuksista 8 (merkitty liitteeseen 2). Metsähallituksen ja Museoviraston välisellä sopimuksella on lisäksi varjeltu 5 Korteniemen rakennusta, joiden säilyttäminen on suotavaa.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Forssan ammatti-instituutti, Liesjärven metsäoppilaitos, Tammela
Tammelan metsätyönjohtajakoulu (= Tm)

Kartta-arkisto

Kartta Kortniemen uudistilan maista
Letkun kylässä kruunun maalla vuonna
1807 (vrt. Hmka 10:8).

Kartta Turpon sahan tiluksista.

Korteniemenlohon alkukartta Lopen hoi-
toaluetta vuodelta 1897.

Tammelan hoitoalue

Katselmukset

Lopen hoitoalueen metsätalouden tarkas-
tus- ja suunnitteluasiakirjat vuodelta 1914.
Palkkakirja

Helsingin yliopisto

Kasvitieteen laitos

Kanerva, Tiina: Huhtalan (EH), Koveron (St) ja Kor-
teniemen (EH) puutarhakasvilajisto 1900-luvun ensi-
puoliskolla ja vuonna 1989. Erikoistyö 1992.

Metsänhoitotieteen laitos

Wirtanen, Olavi: Piirteitä Tammelan hoitoalueessa
vuosina 1937–1952 suoritetuista metsänhoitotöistä.
Pro gradu 1953.

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (= Hma)

Metsähallinnon

Länsi-Suomen piirikunta

Maataloustarkastusvihkoja

Metsänvartija- ja työnjohtajatilojen ta-
loudellisten tarkastusten pöytäkirjoja
1929–1969

Metsänvartijain nimikirja 1910–1915

Hämeenlinnan hoitoalue

Rakennuskortit

Tammelan hoitoalueen met-
sänvartiomiehen asuintalo

Tammelan piirin nimismies

Luettelo viinankeittovälineistä 1854

Perunkirjat 1945

Muut luettelot 1850–1939

Hämeenlinnan maanmittauskonttorin arkisto (= Hmka)

Tammela, Letku

10:e Kyynäräharjunmaan kruununmaan kartta vuodelta 1792

10:i Kortniemen Asiakirjat karttaan 1792

10:8 Kortniemen uudistilan kartta vuodelta 1807

10:9 Asiakirjat Kortniemen karttaan 1807

Maarekisteri

Kansallisarkisto (= KA)

Maanviljelyshallitus (= Mvh)

Maanviljelystiedustelu Suomessa syyskuussa 1910

Tammela

Maataloushallitus (= Mth)

Yleinen Maataloustiedustelu v. 1929–1930

Tammela

Metsähallitus (= MH)

Metsätalouden tarkastusasiakirjat ja metsätaloussuunnitelmat

Lopen hoitoalue 1905

Lopen hoitoalue 1914

Tammelan hoitoalue 1926–1928

Tammelan hoitoalue 1935–1937

Tammela 1952–1954

Metsänvartijatilojen katselmuspöytäkirjat

Kartta-arkisto (= Ka)

Metsätalouuskartat

Lopen hoitoalue vuodelta 1914

Tammelan hoitoalue vuodelta 1954

Senaatti

Talousosasto

Saapuneet kirjeet

Suomen sukututkimusseuran historiakirjat

Tammela

Syntyneet 1803.

Somerniemi

Vihityt 1863.

Tammelan seurakunta

Lastenkirja 1812–1817 (mikrofilmi TK 514).

Muuttaneet 1816, 1929 (mikrofilmit TK 524, 241).

Rippikirjat 1799–1861 (mikrofilmit TK 513–517).

Uudenmaan ja Hämeen lääninkonttori

Saapuneet kirjeet

Uudenmaan lääninkonttorin kanslia

Sahoja ja myllyjä koskevat asiakirjat

- Lounais-Hämeen museo (= Lm), Forssa
 Handlingar rörande Turpo Såg Inrättning
- Metsähallitus (= MH), Vantaa
 Kirjeenvaihto
 Ympäristöministeriön päätös 27.6.1994.
 Saap. asiakirja nro 1778/69/93.
- Luonnonsuojelu (= Ls)
 Korteniemen taloa koskeva aineisto
 Hannu Ormion muistiinpanot
 Anu Vauramon muistiinpanot
 Arne Lönngrenin muistiinpanot
 Äänitekokoelma
 Salome ja Arne Lönngrenin haastattelu
 26.8.1988.
 Leonard Lönngrenin haastattelu kevääl-
 lä 1983. Kopio. Alkuperäinen rehtori Ka-
 levi Vuorirannalla.
- Monikäyttötoimi
 Saantokirjat
 Korteniemi
- Museovirasto (= MV), Helsinki
 Arkeologian osasto
 Topografinen arkisto
 Tammelan inventointi vuodelta 1982
- Kansatieteen kuva-arkisto
 Tammela
- Tammelan kirkkoherranviraston arkisto (=Tka)
 Kastetut vuosilta 1866, 1868, 1871, 1901, 1903, 1906, 1908, 1913,
 1914, 1921.
 Kuolleet vuosilta 1907, 1919.
 Muuttaneet vuodelta 1870.
 Rippikirjat vuosilta 1862–1960.
- Tammelan kunnanarkisto (= Tk)
 Karjanhaltijain luovutukset 1941
 Maataloustuotteiden luovutukset 1946–1948
 Liesjärven kansakoulu
 Päästötodistusten toisteet.
- Ympäristöministeriö (= YM), Helsinki
 Luonnonsuojelutoimisto (= L)
 Valtion luonnonsuojelijan arkisto (V)
 Liesjärven kansallispuisto

Haastattelut

Katso lisäksi Metsähallitus, luonnonsuojelun äänitearkisto

Eila Heikkilän muistiinpanot elokuussa 1984 tekemästään entisen metsänvartijan Leonard Lönngrenin haastattelusta.

Eila Heikkilän muistiinpanot elokuussa 1984 tekemästään emäntä Salome Lönngrenin haastattelusta.

Painetut lähteet ja kirjallisuus

Aaltonen, E. 1928: Kaksi Tammelan vanhaa sahalaitosta. – Teoksessa: Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistyksen yhdistyksen vuosikirja IV: 91–115. Forssa.

Aaltonen, E. (toim.) 1949: Häme kuvina II. Vanha Tammela. – Porvoo. 96 s.

Alanen, T. & Kepsu, S. (toim.) 1989: Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805. Konungens kartor från Finland. – Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 505. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Tampere. 397 s.

Anon. 1929: Suomen maanmittarit 1628–1928. Nimi- ja henkilöluettelo. – Suomen maanmittariyhdistys, Helsinki. 205 s.

Anon. 1946: Suomen metsänhoitajat 1931–1945. – Helsinki. 778 s.

Arkio, L. 1985: Rakkaat vanhat huonekasvit. Ikkunapuutarhan historia Suomessa. – Otava, Keuruu. 192 s.

Asetus eräistä valtion omistamille alueille perustetuista kansallis- ja luonnontuistoista nro 932/81. 1981.

Borg, P. & Ormio, H. 1978: Perustiedot kansallispuistoista. Ihanteet ja käytäntö. – WSOY, Porvoo. 113 s.

Heikel, T. A. (julaissut) 1910: Käsikirja Suomen kruununmetsien hoitoviranomaisia varten. Kokoelma Suomen kruununmetsien hallintoa ja hoitoa koskevia asetuksia, kiertokirjeitä, määräyksiä ja ohjeita. – Metsähallituksen julkaisuja I. Helsinki. 551 s. + 67 s.

Heikkilä, E. 1988: Liesjärven kansallispuiston Korteniemen rikkakasvit. – Käsikirjoitus, Metsähallitus, Vantaa.

- Heinänen, T. & Ormio, H. 1998: Liesjärven kansallispuiston Korteniemen metsänvartijatilan erityissuunnitelma. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 40. 44 s.
- Helander, A. 1949: Suomen metsätalouden historia. – WSOY, Helsinki. 546 s.
- Huurre, M. 1983: 9000 vuotta Suomen esihistoriaa. – Otava, Keuruu. 235 s.
- Kalliola, R. 1978: Luonto sydämellä. Kirjoitelmia ja puheita 1930–1977. – WSOY, Porvoo. 415 s.
- Keisarillisen Majesteetin Armollinen Ohjesääntö, koskewa Kruununmetsäin hallitusta Suomen Suuriruhtinaanmaassa. Annettu Helsingissä, 13 päiw. Toukokuuta 1859. Helsingissä, J. Simeliuksen perillisten tykönä, 1859.
- Laitakari, E. 1960: Metsähallinnon satavuotistaival 1859–1959. – Silva Fennica 107. 440 s.
- Laki eräiden uusien luonnonsuojelualueiden perustamisesta valtionmaille 634/56. 1956.
- Linkola, M. 1966: Viimeiset erämaat. Suomen luonnon- ja kansallispuistot. – Weilin+Göös, Helsinki. 215 s.
- Luettelo Suomen kruununmetsätorpista vuonna 1907. Liite metsähallituksen vuosikertomukseen v. 1907. Helsingissä 1909. 225 s.
- Luonnon- ja kansallispuistokomitea 1953: Luonnon- ja kansallispuistojen perustaminen valtion maille. – Komiteanmietintö 1953:9, Helsinki. 47 s.
- Metsähallituksen metsät 2. Erikoispainos Suomen tiekartasta. 1:200 000. – Maanmittaushallitus, 1986.
- Metsähallitus 1978: Metsähallituksen hallinnassa olevien kansallispuistojen käyttö. Yleisohje ja runkosuunnitelmat. – Metsähallitus, Vantaa. 51 s.
- Metsähallitus 1985: Liesjärven kansallispuiston runkosuunnitelma. – Metsähallitus SU 4 nro 68. 12 s. + 4 liitettä + 3 karttaa.
- Nikula, O. 1972: Turun kaupungin historia 1809–1856. – Turku. 564 s.
- Nummelin, C. 1906: Finska Forststaten. Biografiska Antecningar. – Aktiebolaget Handelstryckeriet, Helsingfors. 153 s.
- Ojanen, E. 1983: Tammelan historia 2. Venäjän vallan alusta nykyaikaan. – Tammela. 423 s.

- Ormio, H. 1981: Tutustuminen Liesjärven kansallispuistoon. Liesjärven kansallispuiston opas. 2 p. – Metsähallitus SU 6 nro 13. 27 s.
- Peruskartta 2024 11 Salkola. – Maanmittaushallitus, Helsinki 1980.
- Rasila, V. 1961: Suomen torpparikysymys vuoteen 1909. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus. – Historiallisia tutkimuksia LIX. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Saarenheimo, J. 1983: Isojaot ja isojakojärjestelyt. – Teoksessa: Maanmittaus Suomessa 1633–1983. Maanmittaushallitus, Helsinki.
- Sadeniemi, M. (toim.) 1978: Nykysuomen sanakirja 1–3. 6 p. – WSOY, Porvoo.
- Soininen, A. 1975: Vanha Maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinteisen maatalouden loppuaikoina 1720-luvulta 1870-luvulle. – Historiallisia tutkimuksia 96. Suomen historiallinen seura, Forssa. 459 s.
- Zetterberg, P. 1991: Tammelan Liesjärven kansallispuiston Korteniemen saunan iänmääritys, dendrokronologiset ajoitukset FIH0901–FIH0910. – Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoitusseloste 81. Joensuu.

HAKEMISTO

A

Aaltosen talo; 34
 Ahopelto; 12, 16, 25, 26, 28, 29
 Alikoski; 44
 Anna Loviisa Thomasdotter; 18

B

Böök, Arthur; 41, 44

C

Caisa Henriksdotter; 13, 14, 17

E

Elfvig; 42, 43
 Eric Johan Johansson; 11, 12, 13, 14
 Evon metsänvartijakoulu; 23

F

Forssa; 29, 34, 39, 47
 Forssa Oy; 20, 25, 39, 48
 Frid, Anna Serafiina; 30

G

Greta Lisa Johansdotter; 18

H

Haavannokka; 39
 Hammarberg, Henrika; 19
 Harjun kartano; 18, 19, 20
 Haukilahti; 17
 Heikkilä, Eila; 10
 Heikkilän talo; 12, 19
 Heinonen, ylioppilas; 44
 Hellgren, seppä; 34, 37
 Henrik Jacobsson; 18, 19
 Henrika Johansdotter; 19
 Hevonniemen tila; 14
 Hevosniemen tila; 27
 Hevosojan tila; 15, 20, 36
 Hietalan talo; 34
 Hjelt, H. W. apteekkari; 20
 Honkolan metsänvartijatila; 40, 41
 Honkolan vartiopiiri; 35, 41
 Hornborg, A. J. teologian tohtori; 20
 Hornborg, Filip; 20
 Hyypiön kämppä; 45
 Hämeen härkätie; 13
 Hämeenlinna; 21, 29, 39
 Hämeenlinnan hoitoalue; 46

I

Ilkka, Juha; 11
 Iso Saari; 43

Iso-Herttua

Anna; 35
 Onni Oskari; 35

Iso-Herttuan tila; 15, 23, 35
 Isonsaaren nokka; 28, 38

J

Jama, Eero; 11
 Jeltsinin oja; 44
 Joensuun talo; 34
 Johan Johansson Loimois; 14
 Johan Johansson, Kyynärän isäntä; 15
 Jokinen, Y; 43
 Jokioinen; 20
 Jokioisten rautatehdas; 17
 Jöran Ericsson; 11

K

Kaakkomäen lohko; 23, 41
 Kaakkomäen tila; 20, 21, 22, 35, 41, 43
 Kaksvetisen tila; 15, 20, 23
 Kanerva, Tiina; 10
 Kangasniemen talo; 34
 Kangasnummin mäkitupa; 31
 Kasper, Karl August Enok; 18
 Kaunto, Mervi; 11
 Kirkkolampi; 13
 Kokemäenjoki; 20
 Koloaho; 17, 19
 Kolon kämppä; 48
 Korteniemen kangas; 43
 Korteniemen lohko; 23, 35, 41, 42
 Korteniemen vartiopiiri; 41, 42
 Korteniemi
 August; 19
 Helena Henrika; 19
 Henrik; 19
 Henrika; 19
 Jacob Jacobsson; 14
 Johan Oskar; 19
 Michel Albert; 19
 Michel Jacobsson; 19
 Kortesus; 9, 19, 43
 Kortesuson niitty; 12, 17, 42
 Kostet, Jari; 11
 Kotopelto; 26, 32
 Kuittilan tila; 34
 Kulmalan torppa; 30

- Kurjenpolven kämppä; 48
 Kyynäräjärvi; 46
 Kyynärän lohko; 23, 43
 Kyynärän tila; 12, 13, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 35, 40, 41, 42, 43
 Kyynärän tila; 15
 Kyynärän vartiopiiri; 21, 22, 23, 25, 41
 Kyynäränharju; 13, 22, 43, 45, 46
 Kyynäränjuova; 22, 45
 Kyynäränjärvi; 45
 Kyynäränkulma; 40
 Kärkölän kylä; 26, 32, 34
- L**
 Laine, Veijo A.; 11
 Lehdoksensuo; 12, 18
 Lehesjoki; 12, 13, 15, 44
 Lehto, Jussi; 32
 Leppäahon torppa; 21, 22, 35, 41, 43
 Letkun kylä; 9, 12, 20
 Liesjärven kansallispuisto; 9, 10, 45, 46, 49
 Liesjärven kylä; 9, 15, 20, 39
 Liesjärven tila; 15
 Liesjärven tähti; 35
 Liesjärvi; 15, 20, 35, 38, 39
 Lindblom, G. kauppaneuvos; 20
 Lintu, Albert; 44
 Lintula, Alppe; 28, 32
 Lohjajärvi; 20
 Loimijoki; 20
 Lopen hoitoalue; 10, 21, 23, 24, 25, 41, 42, 43, 44
 Lopen kruununpuisto; 44
 Luomjokihaara; 12
 Luttinen, Rea; 10
 Luukkolan tila; 20
 Löfbackan torppa; 19
 Lönngren; 10, 38
 Aarne; 10, 11, 28, 30, 35, 47, 48
 Agatha; 19, 27, 31
 Amanda; 19, 27, 31
 Anna; 30, 35, 47, 51
 Arja; 47
 Aukusti; 19, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 47, 52
 Erika; 19, 27, 28, 31
 Ida; 19, 27, 28, 31
 Kalle; 19, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 31
 Katri; 30, 47
 Lempi; 30, 35
 Leonard; 10, 11, 28, 30, 32, 34, 38, 41, 42, 44, 47
 Liisa; 30, 34, 35, 47
 Mervi; 47
 Oskari; 19, 27, 28, 31, 34
 Rauha; 30, 35
 Salome; 10, 47, 48
- M**
 Malm, C. M. konsuli; 20
 Miina, kuppari; 32
 Mikola, Peitsa; 45
 Moring; 42, 43, 44
 Multamäki, professori; 40, 42, 44
 Mustialan maatalousoppilaitos; 32, 35, 40
 Myllykoski; 44
 Myllylampi; 44
 Myllysuu; 14
 Mäkipelto; 26
- N**
 Nasokin, Carl Otto; 22, 27, 41, 43
 Niemipelto; 12, 17, 26
 Niinimäen torppa; 23
 Niininen, Vilho; 35
 Nordenstedt, Anders maanmittari; 16, 17
 Nording, maanmittari; 12, 16
 Nummelin, Carl Johan; 20, 21
 Nyström, Kalle; 44
- O**
 Ollila, Jöran Eriksson; 13
 Onkimajoki; 20
 Ormio, Hannu; 10
- P**
 Pajulan talo; 32
 Palmström; 18
 Jacob Jacobsson; 13
 Lisa Juliana; 13, 14
 Maria; 13
 Palonokka; 12, 13, 17, 19
 Peltomaa; 12, 29, 36
 Perkkö; 17, 19, 36
 Perko; 37
 Perkon niitty; 16, 17, 27, 36

- Perkonkorpi; 19, 22, 44
 Perkonlahden korpi; 13
 Pietari; 29
 Pihatonpelto; 16, 17, 19
 Pikkulammi; 13
 Pinni, Samuel Adamsson; 13, 14
 Pitkäkärjen nokka; 19
 Pitkäkärki; 12, 13, 17, 19, 26, 45
 Poikkipuoliaisen tila; 15, 20, 23
 Portaankylä; 20, 39
 Puskan niitty; 12
 Puskan talo; 12
 Pyhäjärvi; 20, 38
- R**
 Rahola, Ulla; 50
 Rankullan talo; 34
 Rautosen tila; 30
 Roth, Salome; 47
- S**
 Saksa
 Erkki; 47, 48
 Hilkka; 48
 Salkolajärvi; 15, 29, 44
 Salkolan kruununpuisto; 31
 Salkolan kylä; 12, 14, 15, 31, 47
 Salkolan mylly; 13, 15
 Salkolanjärvi; 38
 Salkolanpuolenpelto; 17
 Savilahden niitty; 17
 Savilahden saari; 42
 Savilahti; 13
 Selkälä, Isak Adamsson; 14
 Sipoff, kauppias; 29
 Sjöholmin kaski; 27
 Somerniemi; 30
 Soukonkorpi; 12
 Suojonhaaran niitty; 36
 Suorannanpelto; 26, 28, 37
- T**
 Taipaleen kanava; 15
 Taipaleensuo; 17, 44
 Tallgren, Johan Henrik; 19
 Tammela; 30, 34, 35
 Tammelan hoitoalue; 27, 41, 45, 46
 Tammelan kruununpuisto; 48
 Tanninen, Sulo; 35
 Tartlammensuo; 12
 Tartlamminoja; 44
 Tausta, Erika Samuelintytär; 30
 Tausta, Heikki; 30
 Thomen, J. C.; 20
 Tjeder, Hans luutnantti; 15
 Tjeder, Jean kauppias; 15
 Torrionsuo; 9, 49
 Turpoon saha; 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 23
 Turpoonjoki; 20
 Tynnyrisuo; 9
- V,W**
 Wahtera, Oskari; 34
 Wahteriston kruununpuisto; 21, 23
 Wahteriston metsämaa; 20
 Walden, O. agronomi; 20
 Vanhalan talo; 34
 Vesikivi; 12, 39
 Vik; 18
 Erik; 18
 Eufrosyne; 18
 Henrik Johan; 18
 Henrik Matsson; 18
 Ida Sofia; 18
 Maria Fredrika; 18
 Maria Henrika; 18
 Serafiina Thomasdotter; 18
 Vistinkosken mylly; 37
- Å**
 Åkerman, Kristian apteekkari; 15
- Ö**
 Örnberg, Erik; 18

VANHOJA MITTOJA JA PAINOJA

PINTAMITTOJA

Tynnyrinala = 32 kapanalaa = 4 936,4 neliötä
 Kapanala = 154,3 neliötä

PITUUSMITTOJA

Peninkulma = 10 virstaa = 10 668 metriä

TILAVUUSMITTOJA

Syli = 4 kuutiota
 Kuutiojalka = 28,32 kuutiodesimetriä
 = 2, 832 kuutiota

VETOMITTOJA

Kappa = 1 3/4 kannua (nestettä) tai 1/32 tynnyriä (kuivaa)
 = 4,58 litraa (vanhassa järjestelmässä)
 = 5,00 litraa (metrijärjestelmässä)
 Kannu = 2,617 litraa
 Nelikko = 1/4 tynnyriä = 41 litraa (kuivaa ainetta)
 = 31 litraa (nestettä)
 Tynnyri = 30 kappaa (kuivaa ainetta) = 1 649 hehtolitraa
 = 48 kannua (nestettä) = 1 256 hehtolitraa

PAINOMITTOJA

Kippunta = 20 leiviskää
 = 170 kg
 Leiviskä = 20 naulaa
 = 8,5 kiloa (vanhassa järjestelmässä)
 = 10 kiloa (metrijärjestelmässä)
 Naula = 32 luotia
 = vajaat 1/2 kiloa
 Luoti = 13,3 grammaa

Lähde: Nykysuomen sanakirja.

KORTENIEMEN RAKENNUKSET JA RAKENTEET

Merkintä S1 tarkoittaa, että rakennus on suojeltu kokonaan, myös sisätiloiltaan. S2 tarkoittaa ulkoasun suojelua ja V2 varjelua.

1 ASUINRAKENNUS (16,95 x 6,15 x 3,20 m), S1

Nykyisin kivijalalla lepäävä pääosin hirsirunkoinen rakennus, joka on katettu päreellä. Vuorattu höyläämättömällä laudalla ja maalattu. Sisältää tuvan, kaksi kamaria ja eteisen.

Kalle Lönnngren rakensi tuvanpuolen 1880-luvulla. Se oli tuolloin nurkkakivillä levännyt, melko korkea, tuohikattoinen rakennus, (8,76 x 5,64 x 3,56), jossa oli tupa, kamari ja porstua. Vuonna 1901 August Lönnngren rakensi sen viereen pärekattoisen nurkkakivien varaan tehdyn tuvan (5,5 x 5 x 3,5). Rakennuksesta laudoitettiin tuolloin kaksi seinää.

Vuonna 1913 asuinrakennus ja lisärakennus yhdistettiin. Rakennus vuorattiin kokonaan ja punamullattiin. Koko katto katettiin päreillä. Vanhanpuolen uuni uusittiin ja Augustin rakentaman uudenpuolen, jota alettiin kutsua salinpuoleksi, seinille laitettiin tapetit. Samalla lisärakennus lunastettiin valtiolle. Vuonna 1916 rakennettiin talon eteen uusi veranta. Sen sivulla oli luukku, josta koirat pääsivät verannan sivulla olevaan koiratarhaan.

1920-luvulla tehtiin pieniä korjauksia: kamarin muuri korjattiin, kattoa uusittiin ja ikkunoita korjailtiin. Sodan jälkeen uusittiin sisätilat. Isompi kamari (salinpuoli) tuli Metsähallituksen käyttöön. 1950-luvun alussa korjattiin rakennuksen uunit. Vuoraus korjattiin ja rakennus maalattiin vaaleaksi.

1970-luvun alussa veranta purettiin. Eteisten välinen seinä poistettiin ja uusi eteinen paneloitiin. Rakennus sai myös huopakaton vuonna 1975. Sähkö saatiin 1970-luvun lopulla ja vesijohto ja viemäri vedettiin tilalle 1980-luvun alussa.

1997 talon eteen rakennettiin uudelleen vanhan mallin mukainen veranta. Vuorilaudat uusittiin. Rakennuksen kaikkien huoneiden seinistä poistettiin uudet kerrostumat; tuvassa, porstuassa ja läpikäytävässä näkyviin jätettiin hirsi, salissa vanha siniruuusuinen tapetti.

Vuonna 1998 rakennus punamullattiin ja huopakate vaihdettiin päreeseen. Läpikäytävän pihanpuoleisen päädyn ikkuna vaihdettiin vanhan tyylin mukaisesti oveksi ja toiseen päätyyn puhkaistiin ovi. Lattia uusittiin vanhalla laudalla. Salin lattia uusittiin ja maalattiin öljymaalilla. Pinkopahvikatto uusittiin ja lastulevyjen alta löytynyt vanha tapetti kuivapestiin. Uuni maalattiin. Tuvan lattia vaihdettiin. Leivinuuni korjattiin; sen yläosa maalattiin vaaleansinertävällä

liimamaalilla, alaosa ulkoseinän keittomaalilla. Peräkamarin alimman tapetti-kerroksen päälle laitettiin alkuperäistä muistuttava tapetti. Katto ja uuni maalattiin öljymaalilla. Rakennuksen kaikki ovet ja ikkunat kunnostettiin ja maalattiin öljymaalilla. Peräkamariin palautettiin alkuperäiset pokat.

Vuonna 2004 tuvan 1998 uusittu lattia poistettiin. Sen ja eristeenä olleen kutterinpurun alla ollut vanha lattia nostettiin alkuperäiselle korkeudelleen.

2 KARJARAKENNUS (15 x 6,5 x 2,5), S1

Hirsirunko, osin kivijalka, osin nurkkakivet, pärekatto. Sisältää navetan, rehuladon ja välikatoksen.

Rakennettu vuonna 1890. Ollut tuolloin ulkomitoiltaan (16,33 x 5,34 x 2,52) ja sisältänyt navetan ja ladon lisäksi liiterin. Vuonna 1892 15–44 cm korkeilla nurkkakivillä. Navetta oli tuohikaton alla, mutta ladolla ja liiterillä oli palkkikatto. Vuonna 1910 navettapuoli uusittiin, mutta se säilyi edelleen lantanavettana. Navetan ladon takana oli sikala.

Navettaa kunnostettiin eri vaiheissa. Sisätilat uudistettiin 1950-luvun alussa. 1980-luvulla rakennuksen pärekaton ylle rakennettiin huopakatto.

Vuonna 1998 huopakatto vaihdettiin pärekatoksi.

3 TALLI (13,5 x 4,5 x 2,6), S1

Hirsirakenne, kivijalka, osin nurkkakivet, pärekatto. Sisältää tallin, rehuladon, välikatoksen ja käymälän. Ladon seinustalla on ollut maitotonkkakatos, joka on purettu.

Talliosa on rakennettu vuonna 1890, mutta lato on mahdollisesti vanhempi. Talliosa tehtiin entisen asuinrakennuksen hirsistä. Tuolloin talli oli ulkomitoiltaan 12,5 x 4,5 x 2 metriä. Ainakin vuoteen 1903 tuohikattoinen rakennus, jossa oli talli, lato ja edestä avoin liiteri.

Talli uusittiin vuonna 1913. Käymälä rakennettiin 1920-luvun lopulla. Pärekattoa korjattiin ja lopulta se peitettiin huopakatolla 1980-luvun alussa.

Huopakate vaihdettiin pärekatoksi 1998 WWF:n talkootyönä. Rehuladon KotoPELLON puoleisen seinän alin hirsi uusittiin 1999.

4 KALUSTOKATOS, S2

Nurkkakivet, katto.

1979/80 siirretty Lopen Luutasuon entiseltä metsänvartijatilta.

1999 lahot hirret korvattiin uusilla, pärekatto.

Kuva 13. Korteniemen rakennukset ja rakenteet vuonna 2004.

5 AITTA (5,5 x 3,3 x 2,5), S1

Hirsirunko, nurkkakivet, pärekatto.

Siirretty vuonna 1889. Ainakin vuoteen 1908 eteinen ja aitta saman tuohikaton alla, jolloin rakennuksen ulkomitat (3,5 x 3,5 x 2,5). Pärekatto tehtiin 1920-luvun lopulla, uusi pärekatto 1990.

6 SAVUSAUNA (6,2 x 4,2 x 2,7), S1

Hirsirunko, kivijalka, malkakatto. Eteinen laudasta.

Sauna on rakennettu 1890-luvun lopulla. Vuonna 1908 sillä oli eteinen, koska ulkomitat olivat (4,5 x 4,5 x 3). Saunaa käytettiin toisinaan riihenä, jolloin eteinen oli luuva eli viljan puintihuone.

Vuonna 1936 myrskyn viemä tuohikatto korvattiin pärekatolla. Vuonna 1952 palotarkastaja kielsi lämmittämisen. Rakennuksen kiuas uusittiin 1980-luvun lopulla ja uudestaan vuonna 2003, joten savusauna lämpiää taas.

2002–2003 lahot hirret vaihdettiin uusiin, lattiaan laitettiin tuppeensahattu (läpisahattu eli laudan sivuja ei ole sahattu suoriksi) haapalauta. Kiuas korjattiin. Jonkin aikaa ollut peltikatto vaihdettiin malkakatoksi.

7 HALKOVAJA JA LATO (10 x 4 x 2,2), S2

Hirsirakenne, nurkkakivet, pärekatto.

Rakennettu vuonna 1908, jolloin se oli pihatto, lato ja vaja. Vuoteen 1926 tuohikatto, vuonna 1972 pärekatto vaihdettiin huopakatoksi.

1995 Tammelan metsäoppilaitoksen puistomestariopiskelijat tekivät uuden pärekaton huopakaton tilalle.

8 RIIHI (7,2 x 17,6 x 3,0), S1

Hirsirakenne, nurkkakivet, pärekatto. Sisältää riihen, olkiladon ja luuvan.

Riihi rakennettiin vuonna 1885. Tuolloin se oli tuohikattoinen rakennus (5,5 x 5,5 x 3,5), jonka kupeella oli katos. Ainakin vuoteen 1892 katos oli palkkikattoinen. Riihi korjattiin vuonna 1913 ja sen jatkoksi rakennettiin olkilato ja luuva. Riihen kiuas korjattiin vuonna 1988.

Huopakatto vaihdettiin pärekatoksi 1998.

9 MAKASIINI (9 x 6 x 3,3), V2

Lautarakenne, pärekatto, kivijalka.

Rakennettiin vuonna 1936 samalle paikalle kuin entinen ruumenhuone. Vuonna 1983 sivulle tehtiin kalustokatos. Kalustokatos purettiin.

1999 huopakatto vaihdettiin pärekatoksi WWF:n talkootyönä.

10 MAAKUOPPAKELLARIT, V2

Hiekkamaahan kaivettuja säilytyskuoppia.

1996 Tammelan metsäoppilaitoksen puistomestariopiskelijat vaihtoivat etelänpuoleiseen kellariin pärekaton huopakaton tilalle.

2000 WWF:n talkootyönä vaihdettiin päre huovan tilalle pohjoisenpuoleisen kuopan kattoon.

11 SAUNA (8,00 x 4,75)

Hirrestä, betonisokkeli ja huopakatto.

Sisältää saunan, pesuhuoneen, pukuhuoneen, eteisen ja verannan.

Rakennettu vuonna 1954, piirustukset vuodelta 1952. Huopakatto uusittu vuonna 1972 ja 1990-luvun alussa..

1999 kengitettiin uudelleen, piippu korjattiin.

12 TERVAHAUTA**13 MIILU/SYSIKOPPI, V2**

Lauta, huopakatto.

Entinen ponttoohevostalli.

14 PERUNAKUOPAT**15 JÄÄVARASTO****16 VANHA ASUINKENTTÄ**

17 MUDANOTTOPAIKKA

Suorannanpellon takana järven rannassa.

18 KANANJUOMAKIVI

Pihalla oleva luonnonkivilohkare, jossa on vedenpitävä kolo. Käytettiin kananjuoma-astiana.

19 LEHMÄNNUOLUKIVI

Laakea luonnonkivilohkare, johon laitettiin karjalle kivennäissuolaa.

20 KAIVO, V2

Nykyisin sementtirenkailla. Määräraha kaivon tekemiseen saatiin vuonna 1913. Puukehäinen vinttikaivo vuoteen 1959.

21 SAUNALAITURI

22 KOIRANKOPPI (1,30 x 110), V2

Lauta, pärekatto.
Rakennettu ennen vuotta 1957. 1998 siirrettiin aitan nurkalta kuistin viereen. Huopakate vaihdettiin päreeksi.

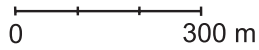
23 PITKÄKÄRJEN LATO (3,60 x 3,50), V2

Hirsirunko, pärekatto. Ollut ennen Museoviraston Pusulan Myllymäen museotilan ulkoniityllä. Siirretty n. vuonna 1980.

LÄHTEET

Tiedot perustuvat Korteniemen rakennukset ja rakenteet -selvitykseen, jota säilytetään Metsähallituksen luonnonsuojelun arkistossa. Siihen on koottu tietoja mm. metsätalouden tarkastuksista ja haastatteluista. Rakennusten mitat perustuvat Museoviraston tekemiin Korteniemen piirustuksiin. 1990-luvulla ja sen jälkeen tehtyjen korjaus- ja muutostöiden tiedot on koonnut Annamari Ilola.

KORTENIEMEN PAIKANNIMET

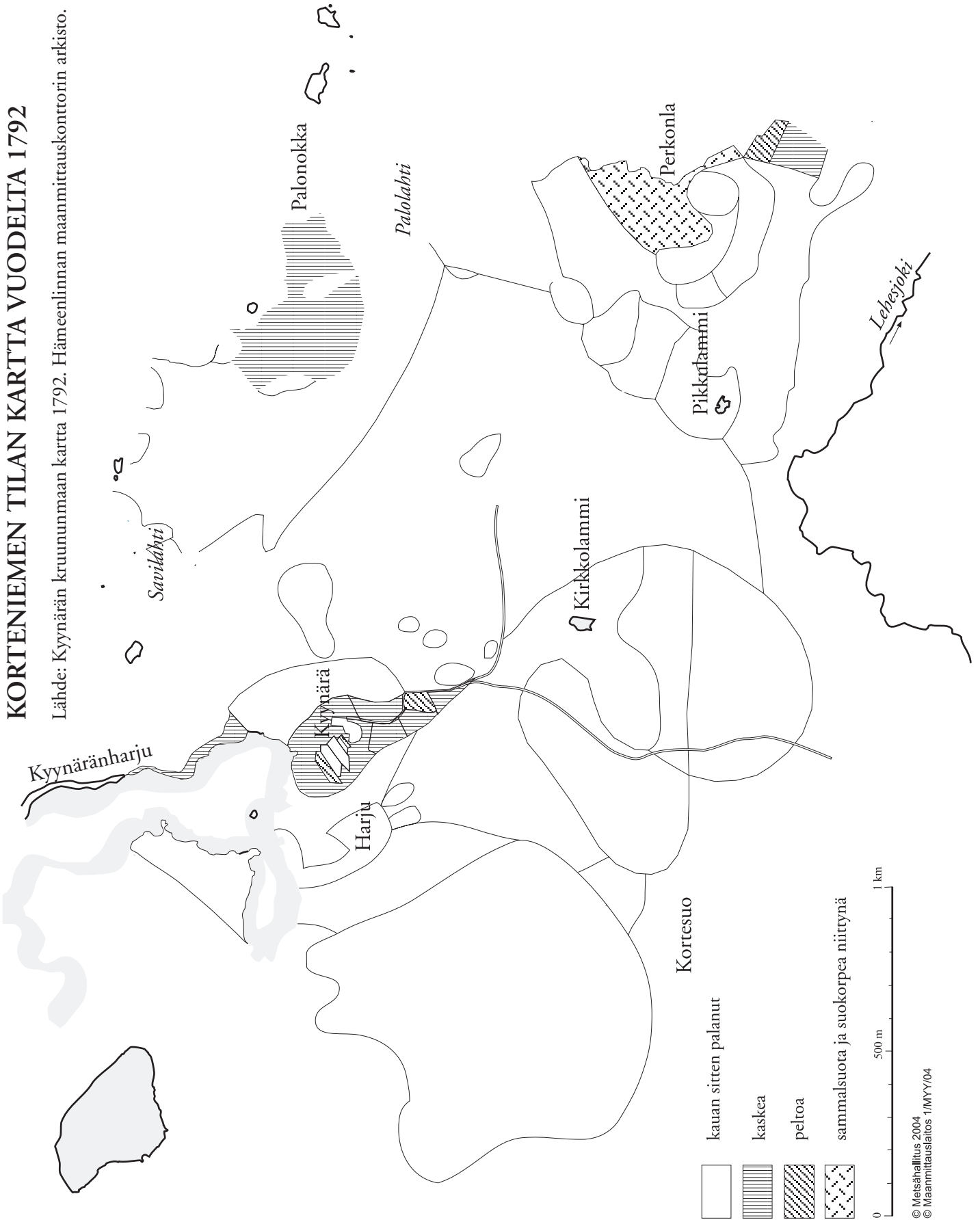

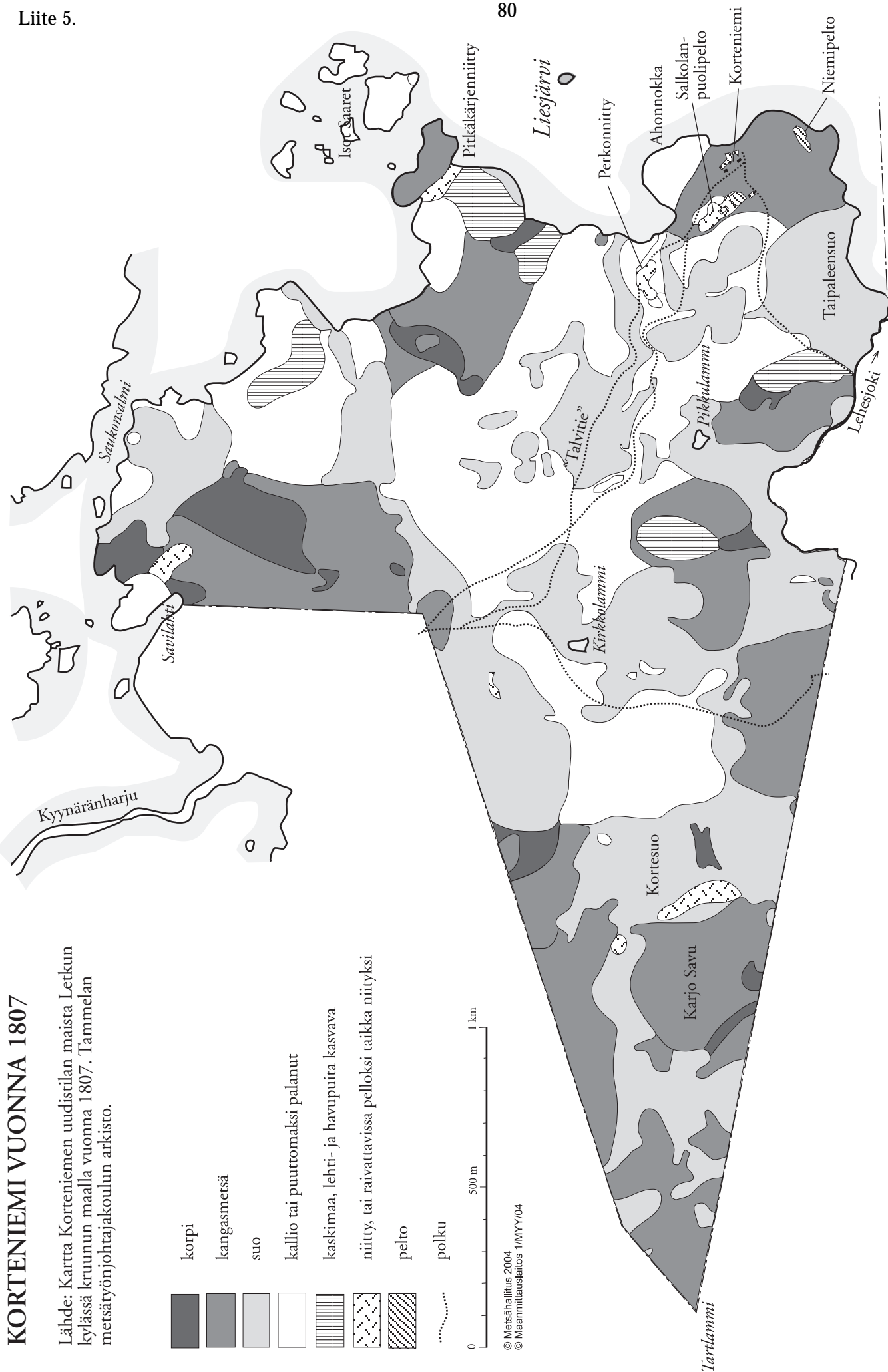
© Metsähallitus 2004
© Maanmittauslaitos 1/MYY/04

KORTENIEMEN TILAN KARTTA VUODELTA 1792

Lähde: Kynnärän kruununmaan kartta 1792. Hämeenlinnan maanmittauskonttorin arkisto.

KORTENIEMI VUONNA 1807

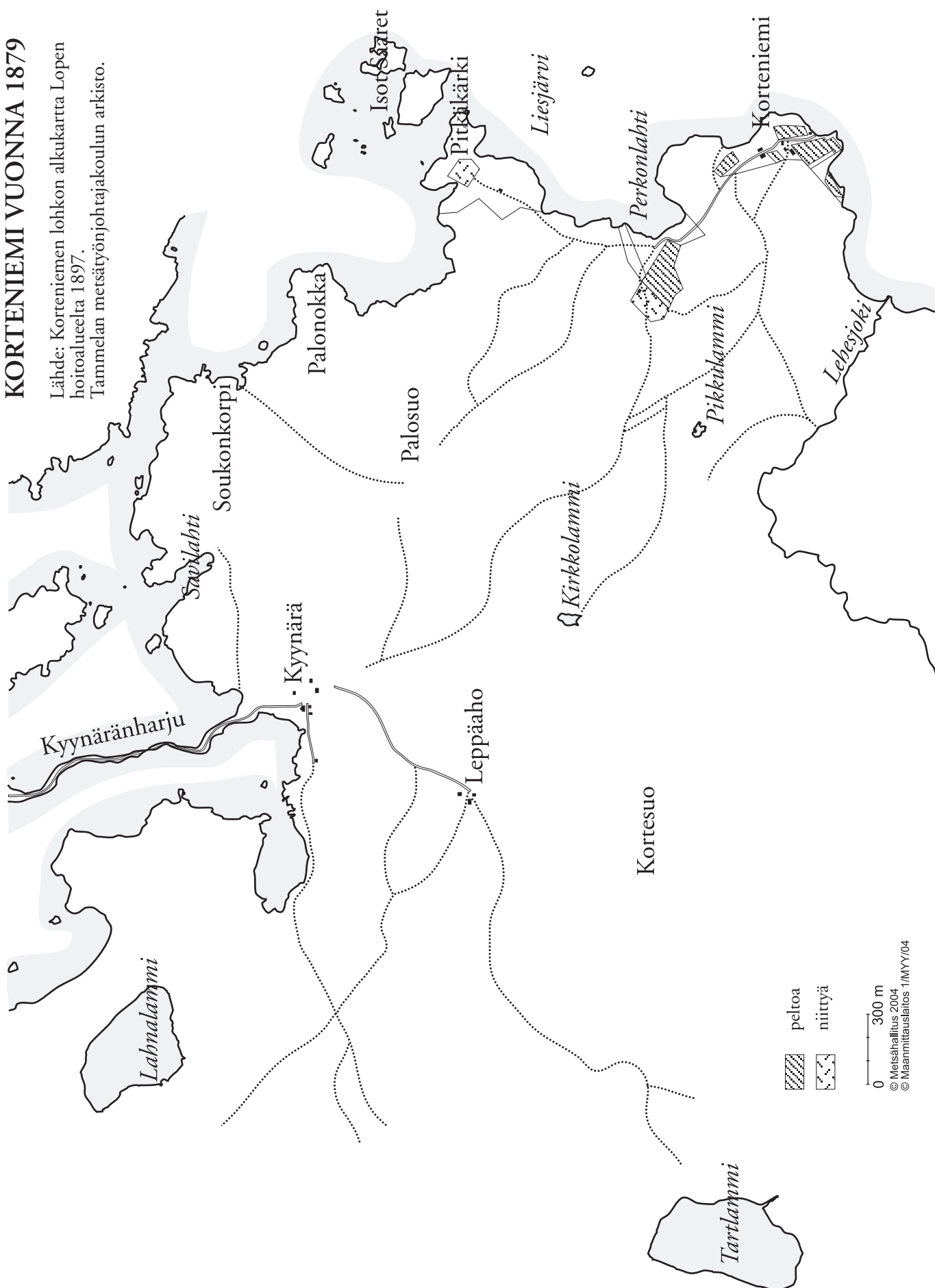
Lähde: Kartta Kortenien uudistilan maista Letkun kylässä kruunun maalla vuonna 1807. Tammelan metsätönjohtajakouluun arkisto.

- korpi
- kangasmetsä
- suo
- kallio tai puuttomaksi palanut
- kaskimaa, lehti- ja havupuita kasvava
- niitty, tai raivattavissa pelloksi taikka niityksi
- pelto
- polku

KORTENIEMI VUONNA 1879

Lähde: Korteniemen lohkon alkukartta Lopen hoitoalueelta 1897.
Tammelan metsätönjohtajakoulun arkisto.

peltoa
niityä

0 300 m

© Metsähallitus 2004
© Maanmittauslaitos 1/11/YY/04

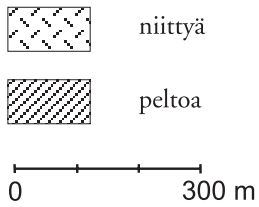
KORTENIEMEN METSÄNVARTIJATILA VUONNA 1914

Lähde: Lopen hoitoalueen kartta 1914.

LIESJÄRVEN KANSALLISPUISTO VUONNA 1956

Lähteet: Tammelan hoitoalueen kartta 1954 ja
Laki Liesjärven kansallispuistosta 634/56.

© Metsähallitus 2004
© Maanmittauslaitos 1/MYY/04

